

O'ZBEKISTAN RESPUBLIKASI' XALI'Q BILIMLENDIRIW
MINISTRILIGI

O. MUSURMANOVA, M. QARSHIBAYEV,
R. QUHQAROV

MILLIY G'A'REZSIZLIK IDEYASI' HA'M MA'NAWIYAT TIYKARLARI'

9-KLASS

*Qayta islengen ha'm toli'qti'ri'lg'an o'zbekshe 7-basi'li'mi'na
sa'ykes qaraqalpaqsha 4-basi'li'wi'*

*Milliy ideya ha'm ideologiya worayi'
ta'repinen baspag'a usi'ni'lg'an*

TASHKENT «MA'NAWIYAT» 2015

UO‘K 37.035.6 = 512.121

KBK 74.200.50ya72

M 70

Uluwma worta bilim beriw mekteplerinin’ 9-klaslari’ ushi’n arnalg’an usi’ sabaqli’q O‘zbekistan Respublikasi’ Prezidenti Islam Karimovti’n’ «Joqari’ ma’nawiyat – jen’ilmes ku’sh», «O‘zbekistan g’a’rezsizlikke yerisiw bosag’asi’nda» kitaplari’ tiykari’nda qayta islengen. Wonda milliy g’a’rezsizlik ideyasi’ ha’m ma’nawiyat tiykarlari’n quraytug’i’n negizgi bilim ha’m tu’sinikler zamanago’y metodikalig’q usi’llar ha’m talaplar tiykari’nda bayan yetilgen.

UO‘K 37.035.6 = 512.121

KBK 74.200.50ya72

P i k i r b i l d i r i w s h i l e r :

Sociologiya ilimlerinin’ doktori’ *A. Xolbekov*

Filologiya ilimlerinin’ kandidati’ *S. Olimov*

M 70 Milliy g’a’rezsizlik ideyasi’ ha’m ma’nawiyat tiykarlari: 9-klass / O. Musurmanova ha’m basq. / O‘zbekistan Respublikasi’ Xali’q bilimlendiriw ministrliqi. – Toli’qti’ri’lg’an ha’m qayta islengen 4-basi’li’wi’. – T.: «Ma’nawiyat», 2015. – 136 b.

I. Qarshibayev M.

ISBN 978-9943-04-158-5

Sha’rtli belgiler:

– yeste tuti’n’

– bilip ali’n’

– gilt so’z

– soraw ha’m tapsi’rmalar

– di’qqat penen woqi’n’

**Respublika maqsetli kitap qori’ qarji’lari’ yesabi’nan
basi’p shi’g’ari’ldi’.**

ISBN 978-9943-04-158-5

© O. Musurmanova ha’m basq., 2015.

© «Ma’nawiyat», 2015.

G'A'REZSIZLIK HA'M IDEYA

YEN' ULLI' MAQSET

A'ziz woqi'wshi'! Usi' ku'nlerde pu'tkil jurti'mi'z boylap G'a'rezsizlik bayrami' saltanatleri' dawam yetpekte.

Siz woqi'p ati'rg'an mektepte, ustazlari'n'i'z, klaslas doslari'n'i'zdi'n' ju'zinde, ko'zinde, keypiyati'nda da mine usi' bayram ko'terin'kiligi ha'r qa'demde sezilip turi'pti'. Bunday quwani'shli' demlerde biz yen' da'slep g'a'rezsizliktin' xalqi'mi'z, Watani'mi'z turmi'si'nda, ha'r birimizdin' ta'g'dirimizde qanshelli u'lken a'hmiyetke iye bolg'ani' tuwrali' woylaymi'z. Bul tuwrali' sizler ha'r ji'li' jan'a woqi'w ji'li'ni'n' da'slepki sabaqlari'nda ustazlari'n'i'z, klaslas doslari'n'i'z benen ha'r ta'repleme sa'wbetlesesiz. A'ne usi' pikirlerdin' ha'mmesin uluwmalasti'ri'p aytatug'i'n bolsaq, biz 1991-ji'ldi'n' 31-avgusti'nan — xalqi'mi'z, ma'mleketimiz wo'zin g'a'rezsiz dep ja'riyalag'an ku'nnen baslap qanday tabi's ha'm na'tiyjelerge yerisken bolsaq, wolardi'n' ha'mmesi g'a'rezsizliktin' jemi'si. Tek g'ana yerisken yemes, al bu'gingi ku'nde a'rman yetip, umti'li'p ati'rg'an maqsetlerge yerisiwimiz ushi'n da yen' da'slep g'a'rezsizlik, yerkin ha'm azat turmi's kerek. Sonli'qtan da qanshadan-qansha ata-babalari'mi'z ushi'n a'rman boli'p qalg'an g'a'rezsizlikti biz yen' ulli' bayli'q si'pati'nda qa'dirleymiz.

Bu'gin siz u'yreniwdi dawam yetetug'i'n «Milliy g'a'rezsizlik ideyasi' ha'm ma'nawiyat tiykarlari'» pa'ninin' tiykar'gi' bag'darlari'ni'n' biri milliy ideya boli'p yesaplanadi'.

Milliy ideyami'zdi'n' tiykari'nda da yen' ulli' maqset, bas princip si'pati'nda, ba'rinen de buri'n, g'a'rezsizlik, woni' ko'z qarashi'g'i'nday asi'raw ma'selesi turadi'.

Prezidentimiz Islam Karimov bul tuwrali' ayi'ri'qsha toqtaq wo'tip, «Bizin' yen' ulli' maqsetimiz, yen' ulli' ideyami'z sol, O'zbekistanni'n' bir joli' bar: g'a'rezsizlikti bekkemlep, ma'mleketimizdi ha'r ta'repleme rawajlan-

di'ri'p, jarqi'n ha'm yerkin turmi'sqa qaray alg'a bari'w-dan ibarat»¹, dep atap ko'rsetkeni tegin yemes, a'llette.

Siz milliy ideyami'z tiykari'nda yel ti'ni'shli'g'i', Watan rawaji' ha'm xali'q abadanshi'li'g'i' si'yaqli' u'sh a'hmiyetli tu'sinik turatug'i'ni' tuwrali' 8-klasta xabardar bolg'an yedin'iz. Mine usi' maqsetlerge yerisiw ushi'n da'slep ma'mleketimiz g'a'rezsiz, xalqi'mi'z azat ha'm yerkin boli'wi' kerek.

G'a'rezsizlikti asi'rap-abaylaw ha'm bekkemlewdi biz yen' ulli' maqset dep bilemiz. Milliy ideyami'zdi'n' tu'p mazmun-mag'anasi'n belgilep beretug'i'n mine usi' maqset bizin' turmi'si'mi'zg'a, sana-sezimiz benen woy-pikirimizge sin'ip, a'meliy ha'reketlerimizdin' tiykari'na aylani'wi' lazi'm.

Insanni'n' qa'lb'i menen sanasi'n iyelew ha'm sol arqali' g'a'rezli niyetleri joli'nda a'piwayi' quralg'a aylandi'ri'wg'a uri'ni'p ati'rg'an ha'r qi'yli' zi'yanli' ag'i'm ha'm ha'reketler ta'siri arti'p barati'rg'an bu'gingi quramali' zamanda a'yne usi'nday ulli' maqsetlerge umti'li'p jasag'an adam g'ana adaspaydi'.

Insan wo'z ta'biyati'na bola qi'zi'g'i'wshan' janzat yekenligi ha'm soni'n' ushi'n da ko'bi-nese aldani'p qalatug'i'nli'g'i' sizge si'r bolmasa kerek. Wol ta'biyat ha'm ja'miyettegi ko'p-lep waqi'ya-ha'diyselerge, mash-qalalarg'a jasli'g'i'nan baslap juwap izleydi. Wolardi'n' a'h-miyetin tu'siniwge umti'ladi'. Usi'layi'nsha woni'n' sana-sezimi rawajlani'p, tu'sinikleri ken'eyip baradi'. Bul process u'zliksiz dawam yetip, du'nya ha'reketten toqtamag'ani' si'yaqli', insan da biliw ha'm pikirlewden toqtamaydi'. Biraq

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. —T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008—ji'l, 76-bet.

du'nyani' biliw ha'm tu'siniw'din' wo'zine ta'n jollari', formalari' bar. Wolarg'a muwapi'q, bilimlar paydali' yaki zi'yanli', kerekli yaki kereksiz boli'wi' mu'mkin. A'ne usi' bilimlerden yen' za'ru'rlerin ali'w ushi'n adamda ani'q maqset boli'wi' kerek. Ma'selen, buri'ng'i' SSSR da'wirinde woqi'ti'latug'i'n bilimlardin' ko'bisi paydasi'z ha'm kereksiz yedi. Sebebi wolardi'n' basi'm ko'pshiligi jasalma, adamlardi', a'sirese jaslardi' biyma'ni ha'm jalg'an maqsetlerge isendiriwge qarati'lg'an yedi.

Tariyxqa na'zer taslaytug'i'n bolsaq, du'nyadag'i' ne-ne ulli' ha'm pidayi' insanlar pu'tkil wo'mirin a'yne usi' jolg'a bag'i'shlag'an. Sebebi bunday u'lken maqsetler menen jasaw insan wo'mirine haqi'yqi'y mazmun bag'i'shlaydi', woni' bayi'tadi'. Insan wo'zinin' arzi'w-a'rmanlari'n, qi'zi'g'i'wshi'li'g'i'n ha'm talaplari'n a'melge asi'ri'wda tiykar boli'p xi'zmet yetetug'i'n mine usi'nday maqsetke, ideyag'a ha'miyshe za'ru'rlik sezip jasadidi'.

Itibar bergen bolsan'i'z, yeger na'restenin' qoli'nan woyi'nshig'i'n ali'p qoysan'i'z, azg'ana jilap, qin'i'rli'q qiladi' da, birazdan son' buni' umi'tadi'. Sebebi woni'n' itibari' basqa na'rsege, ma'selen, woni'n' qoli'na berilgen konfetag'a qarati'ladi'. Yag'ni'y, woni'n' go'dek sanasi'ndag'i' woyi'nshiqqa bolg'an qi'zi'g'i'wshi'li'qti'n' worni'n basqa na'rsege bolg'an i'qlas iyelep aladi'. Insanni'n' jarati'li'si' da sonday: bir na'rsege qi'zi'qpastan, bir na'rse menen qi'yali'n, qa'lbin ba'nt yetpesten tura almaydi'. Ta'biyatta, ja'miyette bosli'q bolmag'ani' si'yaqli', insanni'n' qa'lbi menen sanasi'nda da bosli'q bolmaydi'.

Sonli'qtan xalqi'mi'z iygilikli da'stu'rler, u'rp-a'detler, do'retiwshi ideyalardi' a'sirlerden a'sirlerge ali'p wo'tip, perzentlerinin' qa'lbine sin'diredi. G'a'rezsizlik ideyasi' da mine usi'nday hesh qashan zawal bilmeytug'i'n ideyalardan biri boli'p yesaplanadi'.

Yeger de insanni'n' qa'lbi yaki sanasi'nda bosli'qqa jol qoyi'lsa, wol wo'z arzi'w-umti'li'slari' menen turmi'sli'q ma'plerine say qa'diriyatlarg'a yemes, kerisinshe, duri's joldan adasti'ratug'i'n jalg'an ideya ha'm ideologiyalarg'a isenip, jaqsi'li'q worni'na jamanli'q, iygilik worni'na jawi'zli'q joli'na tu'sip ketiwi mu'mkin.

A'sirese, insandi' wo'zine tezde qi'zi'qti'ratug'i'n zama-nago'y ma'limleme qurallari' ku'sheygen bu'gingi ku'nde bunday qa'wip-qa'terler tu'rli formalarda ji'ldi'ri'm teziginde ko'beyip barmaqta. Agressiv ideya ha'm ideologiyalar mine usi' qurallardan paydalani'p, a'zzi, iyi bos adamlardi' duzaqqa tu'siriwge ha'reket yetedi.

Agressiv ideya insanni'n' qa'lbine basti'ri'p kirip, woni'n' sana-sezimi menen woy-pikirin izden shi'g'aratug'i'n ideya boli'p yesaplanadi'.

Agressiya – buzg'i'nshi'li'q ha'm wayranshi'li'qlar-di'n' tiykari'. Soni'n' ushi'n du'nyadag'i' basqi'nshi' ku'shlerdin' ko'pshiligi agressiv ideya ha'm ideologiyalarg'a su'yenedi.

XX a'sirdin' 30-ji'llari'nda Germaniyada hu'kim su'rgen fashizm, wo'tken ju'z ji'lli'qta buri'ng'i' SSSR aymag'i'nda tami'r jayg'an sovet du'ziminin' jaramsi'z ha'reketleri bug'an mi'sal bola aladi'.

Do'retiwshi ideya menen ideologiyalar bolsa wo'z ta'sirin ag'arti'wshi'li'q tiykari'nda ku'sheytiwge umti'ladi'. Prezident Islam Karimov aytqani'nday, wolar zuli'mli'qqa qarsi' ag'arti'wshi'li'q penen gu'res ali'p baradi'.

Do'retiwshi ideya – jarati'w ha'm payda yetiwge, jaqsi'li'qqa xi'zmet yetetug'i'n ideya boli'p yesaplanadi'.

Do'retiwshi ideya ha'm ideologiyag'a iye bolg'an xali'q hesh qashan buzg'i'nshi' ku'shler ta'sirine tu'speydi. Sebebi bunda woni'n' qa'lbi ha'm sanasi' ana jurtqa muhabbat, Watang'a sadi'q-li'q, ma'rtlik, pidayi'li'q sezimlerine, wo'z ku'shine bolg'an isenimine toli' boladi'.

Biz g'a'rezsizlikke yeriskeni-mizden son' yelimizdin' jer asti' ha'm jer u'sti bayli'qlari' menen birge, xalqi'mi'zdi'n' ma'nawiy du'nyasi'n, qa'lbin ha'm sanasi'n

asi'raw, bayi'ti'w ma'selesi de yen' a'hmiyetli wazi'ypag'a aylandi'. Usi' maqsette yelimizde ko'plep isler a'melge asi'ri'l-maqta, soni'n' ishinde, milliy ideyami'zdi'n' tiykarg'i' tu'sinik ha'm principi'leri qa'liplestirilip, jetilistirilmekte. Jurtbasshi'mi'zdi'n' miynetleri tiykari'nda 2000-j'i'li' «Milliy g'a'rezsizlik ideyasi': tiykarg'i' tu'sinik ha'm principi'ler» kitapshasi' basi'p shi'g'ari'ldi'.

Milliy g'a'rezsizlik ideyasi'ni'n' tiykarg'i' tu'sinik ha'm principi'leri xalqi'mi'zdi'n' jan'a ja'miyet quri'w joli'ndag'i' arzi'w-a'rmanlari'n, g'a'rezsizlik ji'llari'nda toplang'an bay ta'jiriybelerdi, milliy ha'm uluwma insani'y qa'diriyatlar uyg'i'n-li'g'i', ideya ha'm ideologiyalar tariyxi', bu'gingi du'nyani'n' ideologiyali'q ko'rinisi menen baylani'sli' bilim ha'm tu'siniklerdi wo'zinde ja'mlegen.

Milliy g'a'rezsizlik ideyasi'na baylani'sli' bilim ha'm tu'siniklerdi basqi'shpa-basqi'sh u'yrenip bari'w jaslar-da joqari' ko'z-qaras ha'm ideologiyali'q immunitetti qa'liplestiriwge xi'zmet yetedi. Siz u'yrenip ati'rg'an «Milliy g'a'rezsizlik ideyasi' ha'm ma'nawiyat tiykarlari'» da mine usi' pa'nnin' quram bo'legi boli'p yesaplanadi'.

Ideya ha'm ma'nawiyat wo'zlerinin' ja'miyetlik turmi'stag'i' worni' ha'm wazi'ypasi', ta'rbiyali'q a'hmiyetine bola bir-birine ju'da' jaqi'n. Ideyag'a baylani'sli' bilimler ma'nawiyat penen baylani'sli' bilimlerde de ko'zde tutadi'.

Ideya da, ma'nawiyat ta insanni'n' qa'lbini menen sanasi'ndag'i' wo'zgerislerdi ja'miyet turmi'si'ndag'i' waqi'yalar menen baylani'sli' halda u'yreniwdi talap yetedi. Usi'lardi'n' ha'mmesin inabatqa alg'an halda, siz u'yrenip ati'rg'an usi' pa'n «Milliy g'a'rezsizlik ideyasi' ha'm ma'nawiyat tiykarlari'» dep ataladi'.

Usi' pa'ndi u'yreniwde joqari'da atap wo'tilgen «Milliy g'a'rezsizlik ideyasi': tiykarg'i' tu'sinik ha'm principi'ler» kitapshasi', Prezident Islam Karimovti'n' «Joqari' ma'nawiyat —

jen'ilmes ku'sh» kitabi', milliy ideya ha'm ideologiya, ma'naviyatqa tiyisli basqa da miynetleri, ata-babalari'mi'zdi'n' bay miyrasi', milliy ha'm uluwma insani'y qa'diriyatlar tiykarg'i' derek, metodologiyali'q tiykar boli'p xi'zmet yetedi.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Biz ne ushi'n g'a'rezsizlikti yen' ulli' bayli'q si'pati'nda qa'dirleyimiz?
2. Prezidentimiz Islam Karimovti'n' yen' ulli' maqsetimiz, yen' ulli' ideyami'z haqqi'ndag'i' pikirleri tuwrali' ayti'p berin'.
3. Yel ti'ni'shli'g'i', Watan rawaji' ha'm xali'q abadanshi'li'g'i' si'yaqli' iygilikli maqsetlerdi a'melge asi'ri'w ushi'n yen' da'slep ne kerek?
4. Sizin' de ani'q maqsetlerin'iz bar ma? Woni' a'melge asi'ri'w ushi'n ne qi'lasiz'?
5. Siz de bir na'rseni jarati'w, quri'w tuwrali' a'rman yetesiz be?
6. Siz agressiv ideyani' qalay tu'sinesiz, woni'n' ta'sirine tu'spew ushi'n ne qi'lasiz'?

MILLIY IDEYA HA'M RAWAJLANI'W

A'ziz woqi'wshi! Du'nyadag'i ha'r bir xali'qti'n milliy ideyasi' yen' aldi' menen woni'n rawajlani'wi'na, usi' jolda pu'tkil ja'miyet ag'zalari'n birlestiriwge, wolardi'n ku'sh ha'm imkaniyatlarin' iygilikli maqsetlerge yerisiw joli'na bag'darlawg'a xi'zmet yetetug'i'ni'n yesin'izde saqlan'. Bizin' milliy ideyami'zda yelimizde huquqi'y demokratiyali'q ma'mleket quri'w, bul proceste xalqi'mi'zdi'n belsene qatnasi'wi'n ta'miyinlew, woni'n turmi's abadanshi'li'g'i'n, Watani'mi'zdi'n du'nya ko'lemindegi abi'ray-atag'i'n asi'ri'w basli' maqsetlerdin' biri bo-li'p tabi'ladi'.

Milliy ideyami'z qurami'ndag'i' tiykarg'i' tu'siniklerdin' biri Watan rawaji' dep ataladi'.

Watanni'n rawajlani'wi' ushi'n, yen' aldi' menen, yel-jurt ti'ni'sh, xali'q abadan boli'wi' lazi'm. Soni'n ushi'n yel-jurt ti'ni'shli'g'i' ha'm xali'q abadanshi'li'g'i' si'yaqli' iygilikli maqsetler Watan rawaji' menen birge milliy ideyami'zdi'n' tiykari'n quraydi'.

Mine usi' maqsetlerge yerisiw ushi'n bolsa ma'mleketimizde jasap ati'rg'an insanlar ha'm fizikali'q, ha'm ruwxii'y jaqtan jetik boli'wi', wolar qaysi' millet yaki yelatqa, siyasiy yaki socialli'q toparg'a tiyisli bolmasi'n, ha'mmemiz ushi'n birden bir bolg'an O'zbekistani'mi'zdi' rawajlandi'ri'w joli'nda birlesiw, qoldi' qolg'a berip, tati'w jasawi' lazi'm. Bunday umti'li's ha'm ko'z-qaraslardi' jasli'qtan baslap wolardi'n qa'lbi menen sanasi'nda qa'lplestiriw ushi'n milliy ideyami'z qurami'nda jetik insan, ja'miyetlik birge islesiw, milletler arali'q tati'wli'q, dinler arali'q ken'peyillik (tolerantli'q) si'yaqli' principi'ler ayi'ri'qsha wori'n iyeleydi. Bul wo'z na'wbetinde milliy ideyami'z qurami'ndag'i' tu'sinik ha'm principi'lerdin' bir-biri menen ti'g'i'z

baylani'sli' yekeninen, xalqi'mi'zdi' birlestiriv ha'm birden-bir qu'diretli ku'shke aylandi'ri'wda woni'n' a'meliy mu'mkinshilikleri qanshelli ken' yekenliginen derek beredi.

Milliy ideya xali'qti'n' wo'zine ta'n turmi's ta'rizi, ta'biyati', xarakteri, yeski da'stu'rleri menen qa'diriyatlari', arzi'w-a'rmanlari' menen ma'plerin ayqi'n sa'wlelendiredi.

Neshshe-neshshe a'wladlar milliy ideya ushi'n gu'resip jasag'ani' sebepli wol ko'binese wo'zlik, maqtani'sh ti'msali'na aylani'p ketedi.

Siz ja'ha'ndegi rawajlang'an ma'mleketler yerisken rawajlani'w da'rejesi tuwrali' so'z yetilgende, «yapon ka'ramati'» yamasa «koreys ka'ramati'» degen ibaralardi' yesitken bolsan'i'z kerek. Bul xali'qlar wo'tken a'sirde ju'z bergen Yekinshi ja'ha'n uri'si'nan keyin wog'ada qi'yi'n awhalg'a tu'sip qaladi'. Bul ma'mleketlerdin' mol-ko'l ta'biyiy bayli'qlari', mineral resurslari' joq yedi. Wolar tek g'ana milliy ideyasi'na, ma'nawiy potentsiali' menen intellektual mu'mkinshiliklerine su'yenip, haqi'yqi'y do'retiwshi millet si'pati'ndag'i' barli'q mu'mkinshiliklerin ju'zege shi'g'ari'p, joqari' rawajlani'wg'a yerisiwi mu'mkin yedi.

Bul haqi'yqatli'qti' ayi'ri'qsha atap wo'tip, Prezidentimiz Islam Karimov bi'lay dep jazadi: «**Yapon ha'm koreys xalqi' a'sirler dawami'nda qa'liplesip, u'lken do'retiwshi ku'shke aylang'an wo'zine ta'n milliy ma'nawiyati' yesabi'nan da rawajlang'ani' bu'gingi ku'nde hesh kimgesi'r yemes. Soni'n' ushi'n «yapon ka'ramati'» yaki «koreys ka'ramati'» haqqi'nda so'z yetilgende, belgili ekspert ha'm qa'nigeler de birinshi gezekte «yapon xarakteri», «koreys ta'biyati'» degen ibaralardi' tilge aladi'. A'lbeta, wolar bul jerde yen'aldi' menen usi' xali'qlarg'a ta'n ma'nawiy pazi'yetlerdi na'zerde tutadi'. Yag'ni'y, bul xali'qlardi'n' ishki du'nyasi' ha'm yerki'qi'rari' ma'nawiyat negizinde ja'ne de shi'ni'qqan, ka'malg'a jetken»¹.**

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008–ji'l, 27–28–betler.

Bul so'zlerdin' ha'r ta'repleme duri's yekenligin keyingi ji'llardag'i' waqi'yalar ja'ne bir ma'rte tasti'yi'qladi'. Ma'selen, 2011-ji'li' 11-mart ku'ni Yaponiyani'n' Toxoku aymag'i'na jaqi'n jerde, Ti'ni'sh okeanda ku'shli jel silkiniw ju'z berdi. Buni'n' aqi'betinde okeanni'n' qa'ddi 10 metrge shekem ko'terilip, ku'shli suw tasqi'ni' – cunami payda boldi' ha'm jag'ag'a jaqi'n jaylasqan yelatlardi' pu'tkilley wayran qi'li'p ketti. Mi'n'-mi'n'lap adamlar

qurban boldi' ha'm baspanasi'z qaldi'. Bul da jetpegendey, jer silkiniw na'tiyjesinde «Fukusima-1» atom stanciyasi'ni'n' reaktorlari'nda partlaw ju'z berdi. Na'tiyjede hawag'a, okeang'a radiaciya nurlari' tarqali'p, a'tirapta jasaytug'i'n adamlar, wo'simlik ha'm haywanat du'nyasi'ni'n' tirishiligi u'lken qa'wip asti'nda qaldi'. Mine usi'nday ju'da' awi'r apatlarg'a qaramastan, yapon xalqi' u'mitsizlikke tu'sip albi'ramadi'. Kerisinshe, bunday qi'yi'n, ju'da' qorqi'ni'shli' si'naq aldi'nda ja'ne de ti'g'i'z birlesip, sabi'r-taqatli'li'q penen apat aqi'betlerine qarsi' gu'resti. Insan organizmin za'ha'rlep, barli'q toqi'malari'n ku'ydiretug'i'n wog'ada qa'wipli nur shi'g'i'p turg'an apatshi'li'q woshag'i'nda 200 qa'nige ku'ni-tu'ni ti'ni'msi'z miynet yetti. Wolar wo'z wo'miri qa'wip asti'nda yekenligi, yerten' pu'tkilley mayi'p boli'p qali'wi' yamasa mezgilsiz du'nyadan ko'z jumi'wi' mu'mkinligin jaqsi' bilse de, xalqi', Watani' ushi'n mine usi'nday qaharmanli'qqa sanali' tu'rde bel bayladi'. Ku'ndiz ha'r bir minuttan wo'nimli paydalani'w ushi'n wolar ha'tte tu'ski awqat-ti' jewden de waz keshti. Wolardan 17 adam awi'r nurlani'wg'a ushi'rap, keselxanag'a jatqi'zi'ladi', geyparalari' ku'shli radiaciya aqi'betinde qayti's boldi'. Biraq apatti'n' aldi'n ali'w boyi'nsha jumi'slar bir minut ta toqtamadi'. Mine usi'nday qa'weterli jag'daylarda ha'r qanday milliy ideyani'n' tiykari'n quraytug'i'n ana Watang'a, xali'qqa, milletke mehir-muhabbat, pidayi'li'q tuyg'i'si' yapon xalqi'na ma'det bolg'ani'na gu'man joq.

Bizin' xalqi'mi'z da ali's ha'm jaqi'n tariyxi' dawami'n-da qanshelli awi'r qi'yi'nshili'q ha'm mashaqatlardi' basi'nan keshirgen. Bir g'ana wo'tken a'sirdin' 80-ji'llari'nda xalqi'mi'zg'a qarsi' a'melge asi'ri'l-g'an, «paxta isi» siyaqli' pu't-killey do'hmet ha'm ma'kkarli'qtan ibarat repressiyalardi' alayi'q. Buri'ng'i' SSSRdi'n' worayi'nan kelgen, maqseti yel-jurti'mi'zdi' kemsitip, woni'n' ar-nami'si'n ayaq asti' qi'li'w,

bayli'qlari'n talawdan ibarat bolg'an tergewshiler topari' bir neshe ji'l dawami'nda biygu'na adamlardi' qamaw, wolardi'n' shan'araq ag'zalari'n qi'ynaw menen shug'i'llanadi'. Milliy tariyxi'mi'zdag'i' yen' ayani'shli' ha'm qara da'wir bolg'an mine usi' ji'llardag'i' waqi'yalardi' u'yrengen jurnalistler, huquqtani'wshi' ha'm siyasattani'wshi'lardi'n' ayti'wi'na qarag'anda, Gdlyan ha'm Ivanov basshi'li'g'i'ndag'i' mine usi' tergewshiler tu'ngi waqi'tlari' paxta jetistiriwge baylani'si' bolg'an ha'r qanday a'piwayi' adamni'n' u'yine basti'ri'p bari'p, wolardi' qamaqqa alg'an, hayallari'n, bala-shag'alari'n wolardi'n' ko'z aldi'nda qi'ynap, wo'zleri yadtan toqi'g'an jala ga'pler jazi'lg'an qag'azlarg'a qol qoydi'ri'p ali'wg'a uri'ng'an. Hayallar, qi'zlar-di'n' qulag'i'ndag'i' si'rg'alari', ruwzi'gershilik buyi'mlari'na shekem tarti'p ali'wdan da tayi'nbag'an. Xalqi'mi'z bunday a'dalatsi'zli'qtan azap shegip, da'rtin kimgе aytari'n bilmesten, nala shekken payttta woni'n' wo'ksigen kewline kim ma'det boldi'? Yen' da'slep, bul du'nyada a'dillik ha'm haqi'yqatli'q bar yekenine, jarqi'n ku'nler a'l'bette keliwine bolg'an isenim wog'an ma'det boldi'.

Bizin' milliy ideyami'z a'yne usi'nday isenim tuy-g'i'si' menen ku'shli. Usi'nday isenim ne-ne babalari'mi'zg'a ku'sh bergen, wolardi' yerkin ha'm azat ku'nler ushi'n gu'reske shaqi'rg'an.

Xalqi'mi'z basi'na ti'ni'nsi'z do'hmet ha'm wo'sek taslari' jawdi'ri'lg'an 80-ji'llardi'n' aqi'ri'nda da usi'nday boldi'. Sol da'wirde Qashqada'rya wa'layati'nda birinshi basshi' boli'p islegen, keyninen — 1989-ji'li' ma'mleketimiz basshi'si' boli'p paytaxtta is baslag'an Islam Karimov bunday a'dalatsi'zli'qlardi' toqtati'w, insanli'q qa'dir-qi'mbatlari' menen ar-nami'si', huquqlari' jenshilgen mi'n'lap adamlardi' qorg'awg'a atlandi'. Jurtbasshi'mi'zdi'n' ten'siz ma'rtligi arqasi'nda qanshadan-qansha adamlar qamaqtan azat yetildi, jumi's wori'nlarina qayta tiklendi, xalqi'mi'zg'a qarsi' buri'ng'i' woraydan turi'p sho'l-kemlestirilgen do'hmetler toqtatildi'. Bul tuwrali' Prezidentimiz Islam Karimovti'n' «O'zbekistan g'a'rezsizlikke yerisiw bosag'asi'nda» kitabi'nda toli'q bayan yetilgen.

Yele buri'ng'i' sovet du'zimi wo'z hu'kimin ju'rgizip turg'an qi'yi'n bir jag'dayda Prezidentimiz Islam Karimovti' bunday u'lken ma'rtlikke shaqi'rg'an na'rse de milliy ideyami'zdi'n' mazmuni'n quraytug'i'n yel-jurt ti'ni'shli'g'i'n woylaw, Watan-g'a muhabbat, xalqi'mi'zdi'n' ataq-abi'rayi' menen ar-nami'si'n muqaddes dep biliw, a'dalatqa, haqi'yqatli'qqa sadiqli'q tuyg'i'si' yedi.

Milliy ideyami'z bu'gingi ku'nde de bizdi u'lken-u'lken sheklerge qaray jetelemekte. A'sirese, ma'mleketimizde insan ha'r ta'repleme yerkin ha'm abadan jasaytug'i'n jan'a ja'miyet quri'w, O'zbekistani'mi'zdi'n' du'nyadag'i' rawajlang'an ma'mleketler qatari'nan mu'na'sip wori'n ali'wi' ushi'n taysalmastan alg'a umti'li'w, reformalari'mi'zdi' ja'ne de teren'lestiriw milliy ideyami'zdi'n' ruwxii' menen mazmuni'na toli'q sa'ykes keledi. Prezidentimiz Islam Karimov ta'repinen usi' bag'darda alg'a su'rilib ati'rg'an barli'q a'meliy baslamalar ha'm juwmaqlar milliy ideyami'zdi' jan'asha pikir ha'm ko'z-qaraslar menen bayi'ti'wg'a da xi'zmet qi'lmaqta. Mi'sali', ma'mleketimiz basshi'si' ta'repinen O'zbekistan Respublikasi' Oliy Majlisi Ni'zamshi'li'q palatasi' ha'm Senati'ni'n' 2010-ji'l 12-noyabrde boli'p wo'tken qospa ma'jilisinde bayan qi'li'ng'an «Ma'mleketimizde demokratiyalii'q reformalardi' ja'ne de teren'lestiriw ha'm puqarali'q ja'miyetin rawajlandi'ri'w kontsepciyasi'»nda joqari'da atap wo'tilgen maqsetlerge yerisiw joli'ndag'i' yen' a'hmiyetli ha'm basli' wazi'ypalar tiykarlap berildi. Bul, wo'z

na'wbetinde, milliy ideyami'zdi'n' zamanago'y progress talap-lari' negizinde u'zliksiz jetilisip baratug'i'n sistema yekenliginen derek beredi.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Du'nyadag'i' ha'r bir xali'qti'n' milliy ideyasi' yen' da'slep nelerge xi'zmet yetedi?
2. Milliy ideyami'zdi'n' bas maqsetlerinin' biri qaysi'?
3. Milliy ideyami'z qurami'ndag'i' tu'sinik ha'm principi'rdin' bir-biri menen ti'g'i'z baylani'sli' yekenin tu'sindirip berin'.
4. Milliy ideya ne ushi'n milliy wo'zlik, maqtani'sh ti'msali'na aylani'p ketedi?
5. Yapon yamasa koreys ka'ramatlari'ni'n' payda boli'wi'nda usi' xali'qlardi'n' milliy ideyasi', ma'nawiy pazi'yelletleri qanday wori'n tutqan?
6. Xalqi'mi'z ali's ha'm jaqi'n tariyxi' dawami'nda awi'r qi'yi'n-shi'li'qlardi' basi'nan keshirgeni tuwrali' qanday mi'sallardi' bilesiz?
7. Prezidentimiz Islam Karimovti' wo'tken a'sirdin' 80-ji'llari' aqi'rlari'nda u'lken ma'rtlikke shaqi'rg'an na'rse qanday ku'sh yedi?
8. Milliy ideyami'z bu'gingi ku'nde bizdi qanday sheklerge qaray shaqi'ri'p ati'rg'ani' tuwrali' mi'sallar menen ayti'p berin'.

DU'NYANI'N' IDEOLOGIYALI'Q KO'RINISI

Siz kartag'a qarap, du'nyani'n', Jer ju'zindegi tu'rli ma'm-leketler menen ayaqlardi'n' geografiyali'q ko'rinishin ko'resiz. Bunnan ti'sqari, du'nyani'n' siyasiy, ekonomikali'q, ma'deniy ko'rinishi de bar, waqti' kelip, wolardi'n' ha'r biri tuwrali' tiyisli pa'nler ja'rdeminde za'ru'r bilim ha'm mag'luwmatlarg'a iye bolasi'z. Usi'lar qatari'nda du'nyani'n' ja'ne bir wo'zine ta'n wo'zgesheligi, yag'ni'y ideologiyali'q ko'rinishi de bar yekenligin yadta saqlan'.

«Du'nyani'n' ideologiyali'q ko'rinishi» — ja'ha'nde ju'z berip ati'rg'an ideyali'q processler, ideologiya formalari', wolardi'n' mazmuni', maqsetleri ha'm wo'z-ara mu'na'si-betlerin bir pu'tin halda sa'wlelendiretug'i'n tu'sinik.

Shi'ni'nda da, xali'qlar, tu'rli siyasiy ag'i'mlar menen ku'sh-lerdin' wo'z ma'plerin a'melge asi'ri'w boyi'nsha ideyali'q maq-setleri, gu'res usi'llari' wo'zgeriwi menen du'nyani'n' ideologi-yali'q ko'rinishi de wo'zgerip baradi'. Ma'selen, bunnan 25–30 ji'l buri'n du'nyani'n' ideologiyali'q ko'rinishi pu'tkilley basqasha yedi. Sol da'wirde du'nyadag'i' yeki qu'diretli hu'kimdar ku'sh — kapitalistlik ha'm socialistlik lager dep atalatug'i'n Amerika Qurama Shtatlari' basshi'li'g'i'ndag'i' bazar ekonomikasi' qatnasi'qlari' tiykari'nda rawajlani'p ati'rg'an ma'mleketler menen buri'ng'i' Sovetler Awqami' basshi'li'g'i'ndag'i' jobali'-bo'listiriw, ha'kimshilik-buyri'qpazli'q usi'li'na tiykarlang'an ma'mleketler topari' arasi'ndag'i' u'zliksiz qarama-qarsi'li'q ha'm gu'res du'nyani'n' ideologiyali'q ko'rinishi qanday boli'wi'n belgilep beretug'i'n yedi.

Ha'r qanday da'wirde de insan qa'lbi menen sanasi'na ta'sir yetip, bul jolda barli'q qurallardi' iske sali'w du'nyani'n' ideolo-giyali'q ko'rinishinde tiykarg'i' wori'n tuti'p kelmekte. Soni'n' ishinde, bu'gingi ku'nde de usi'nday jag'day ko'zge taslanbaqta.

Biraq ha'zirgi waqi'tta ideologiya maydanlari'ndag'i' gu'res misli ko'rilmegen da'rejede rawajlani'p, ju'da' tez wo'zgerip barmaqta. Sebebi XXI a'sirde du'nyada global, yag'ni'y pu'tkil Jer ju'zin worap alg'an ma'limleme sistemasi' payda boldi'. Bunday sistema arqali' insnlardi'n' qa'lbine ha'm sanasi'na ta'sir yetiw mu'mkinshilikleri buri'ng'i' da'wirlerge qarag'anda bir neshe yesege arti'p ketti.

Bu'gingi du'nyani'n' ideologiyali'q ko'rinisi tuwrali' Prezidentimiz Islam Karimovti'n' «Jogari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh» kitabi'ni'n' u'shinshi babi'nda pikir ju'ritilgen boli'p, wonda to'mendegiler atap ko'rsetiledi:

«Ha'zirgi waqi'tta ko'z aldi'mi'zda du'nyani'n' geosiyasiy, ekonomikali'q ha'm socialli'q, ma'limleme-kommunikaciyalii'q ko'riniside teren' wo'zgerisler ju'z berip ati'rg'an, tu'rli ideologiyalar tarti'si'wi' keskinlesip barati'rg'an bir jag'dayda pikirge qarsi' pikir, ideyag'a qarsi' ideya, ja'ha'letke qarsi' ag'arti'wshi'li'q penen gu'resiw ha'r qashang'i'dan ko're aktual a'hmiyetke iye boli'p ati'rg'ani' ha'mmege ayan»¹.

Pikirge qarsi' pikir, ideyag'a qarsi' ideya, ja'ha'letke qarsi' ag'arti'wshi'li'q penen gu'resiw degende da'slep neni tu'sinemiz? Insanni'n' qa'lbi menen sanasi'n iyelew ushi'n gu'res bizin' da'wirimizde barg'an sayi'n ha'wij ali'p barati'rg'ani', ha'zirgi du'nyani'n' ideologiyali'q ko'rinisi de yen' da'slep usi'ni'n' menen belgilenetug'i'ni'n' tu'sinemiz. Adamzat qoli'nda bar bolg'an barli'q zamanago'y qurallar usi' maqsetke qarati'lmaqta.

A'llette, du'nyadag'i' ha'r bir ideologiya yaki ideyali'q ag'i'm insanni'n' qa'lbi menen sanasi'n wo'z maqsetlerine boysi'ndi'rmaqshi' boladi'. Pikirge qarsi' pikir, ideyag'a qarsi' ideya, ja'ha'

¹ **Islam Karimov.** Jogari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. —T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008—ji'l, 119-bet.

letke qarsi' ag'arti'wshi'li'q penen gu'resiw bolsa bunday qura-mali' processtin' tiykarg'i' sebeplerin tu'sinip, wolarg'a qarsi' aqi'l ha'm bilim menen gu'resiwdi talap yetedi. Buni'n' ushi'n bolsa woy-pikirimiz, intellektual potenciali'mi'z joqari' boli'wi', zamanago'y ilim ha'm ka'sip-wo'nerlerdi, milliy ha'm uluwma insani'y qa'diriyatlardi' puxta iyelewimiz, yen' a'hmiyetlisi, qa'lbimiz ha'm sanami'z tek wo'zimizge tiyisli boli'wi' lazi'm.

Qa'lbini menen sanasi'n jog'altqan adam pu'tkil wo'mirin, pu'tkil jarati'li'si'n jog'altqan boladi'.

Ha'zirgi waqi'tta insanni'n qa'lbini menen sanasi'n buzi'w, joldan shi'g'ari'wg'a qarati'l-g'an zi'yanli' ta'sirler ko'plegen g'a'rezli maqsetlerde a'melge asi'ri'li'wi' mu'mkin. Solardan yen' qa'weterlisi xali'q yaki millet jasaytug'i'n ma'mleketler aymag'i'n, wol jerdegi materi'alli'q ha'm ma'nawiy bayli'qlardi' iyelep ali'w niyetinde islenetug'i'n ideologiyali'q-

ideyali'q hu'jimler boli'p yesaplanadi'. Bunday topi'li'slar g'alaba xabar qurallari', a'sirese, Internet, teleradio tarmaqlari', ekstremistik ruwxtag'i' kitaplar, plakat ha'm kitapshalar arqali' tarqati'li'wi' mu'mkin. Qanday formada bolsa da, wolar birinshi na'wbette ni'shang'a ali'ng'an jurt perzentlerin milliy maqtani'sh tuyg'i'si'nan, Watang'a muhabbat seziminen ayi'ri'p, wolardi' ma'nawiy jaqtan wo'zlerine bag'i'ni'shli' yetiwge, xali'qti'n' ishinde daw-ja'njel qozg'ap, narazi'li'q woyati'p, keyin biyma'lel usi' jerdegi bayli'qlardi' talawg'a uri'nadi'. Yeger wo'z-ara kelispewshilik ha'm uri's-ja'njeller ishinde qali'p ketken ayi'ri'm ma'mleketlerdegi ashi'narli' awhaldi' ko'z aldi'mi'zg'a keltiretug'i'n bolsaq, shetten ideologiyali'q qi'si'm jasaw qanday unamsi'z aqi'betlerge ali'p keletug'i'ni'n ja'ne de ayqi'n seziwimiz mu'mkin.

Bunday jawi'z maqsetke yerisiw ushi'n qollani'latug'i'n usi'llar da ha'r qi'yli'.

«Terror» — lati'nsha so'z boli'p, qorqi'w, qa'weter degen ma'nilerdi bildiredi. Terrorizm adamlardi' qorqi'ti'w, qa'weterge sali'w, g'alaba ta'rtipsizlikler keltirip shi'g'ari'wg'a tiykarlang'an zorli'q usi'li' boli'p yesaplanadi'.

Terrorshi'li'q ba'lesi bu'gingi ku'nde du'nya boylap qanshelli tez tarqali'p barati'rg'ani'n siz jaqsi' bilesiz. Woni'n' qanli' qi'lmi'slari' aqi'betinde ha'r ku'ni qanshadan-qansha biygu'na insanlar ja'bir shegip ati'rg'ani', imaratlar wayran boli'p ati'rg'ani'nan televizor arqali' xabardarsi'z.

Insanlardi' qorqi'ti'w, aldaw, jalg'an wa'deler beriw arqali' wolardi'n' qa'lbin iyelewege uri'natug'i'n ja'ne bir u'lken qa'wip ekstremizm boli'p tabi'ladi'.

«Ekstremizm» — lati'nsha so'z boli'p, siyasatta asa ketken, mawasasi'z ko'z-qaraslar menen ilajlarg'a meyillikti bildiredi.

Ekstremizm zorli'q-zombi'li'q, ma'kkarli'q, buzi'q is-ha'reketleri menen ma'mleketlik ha'm ja'miyetlik mekemelerge ta'sir ko'rsetiwge, adamlar arasi'nda jalg'an ideyalardi' tarqati'p, wolardi' tuwri' joldan adasti'ri'wg'a uri'nadi'.

Insan qa'lbine qarsi' qarati'lg'an ja'ne bir qa'wip — fundamentalizm.

«Fundamentalizm» — lati'nsha so'z boli'p, tiykar degen ma'nini bildiredi ha'm biykarlamastan, talqi'lamastan wori'n-law lazi'm bolg'an qag'i'yda ha'm talaplardi' ilgari su'redi.

Fundamentalistler tek g'ana wo'zlerin haqi'yqatli'qti' biliwshiler degen dawa menen dinge yaki basqa ideyali'q ta'liy-matqa «haqi'yqi'y qag'i'ydalar»di' yengizbekshi, basqa barli'q bilim ha'm qa'diriyatlardi' jalg'an dep, adamlardi', a'sirese jaslardi' joldan adasti'rmaqshi' boladi'. Fundamentalizm prosti, yerkin ha'm do'retiwshi pikirdi ta'n almaydi'.

Insanni'n' qa'lbi menen sanasi'n buzi'w, adasti'ri'wg'a qarati'lg'an zi'yanli' ta'sirlerden go'zlngen ja'ne bir g'a'rezli maqset — adamlardi' «ko'rkem wo'ner», «a'debiyat» ha'm «ma'deniyat» ni'qabi' asti'ndag'i' jen'il-jelpi, haqi'yqatli'qqa jantas-paytug'i'n na'rselerge qi'zi'qti'ri'p, pul tabi'w, mol da'ramat ali'wdan ibarat. Bati's du'nyasi'nda «g'alaba ma'deniyat» dep atalg'an, hasli'nda bolsa ma'deniyatqa hesh qanday baylani'si' joq zi'yanli' ag'i'mlar jaslardi'n' na'zik sezim-tuyg'i'lari'na ta'sir

yetiwe qarati'lg'an, a'depsizlikti u'gitlewshi filmler, kitaplar, kompyuter woyi'nlarin' ko'p mug'darda islep shi'g'armaqta, soni'n' arqasi'nan yesapsi'z bayli'q artti'rmaqta.

Negizinde, haqi'yqi'y g'alaba ma'deniyat u'lgileri ha'r bir xali'q turmi'si'nda bar. G'alaba ma'deniyat degeni kekseler menen jaslarg'a da, ha'r tu'rli qatlam wa'killerine de, yag'ni'y pu'tkil xali'q ushi'n birdey qi'zi'qli' bolg'an ma'deniyat degendi an'latadi'.

A'debiyat, ko'rkem wo'ner ha'mme zamanlarda da g'alabali'qqa umti'li'p kelgen. A'liysher Nawayi' babami'z «Jazg'ani'n'di' uli'sqa marg'ub qi'l», yag'ni'y shi'g'armalari'n'di' pu'tkil xali'q-ti'n' itibari'na usi'n, dep niyet qi'lg'ani' da tosi'nnan yemes. Biraq haqi'yqi'y g'alaba ma'deniyat penen jalg'an g'alaba ma'deniyat arasi'nda aspan menen jerdey parq bar. Haqi'yqi'y g'alaba ma'deniyat u'lgileri xali'qti'n' arzi'w-a'rmanlari'n, sezim-tuyg'i'lari'n, turmi's shi'nli'g'i'n haqi'yqi'y sa'wlelendiriw, adamlar qa'lbinde estetikali'q zawiq'woyati'wi', wolardi'n' talg'ami'n ta'rbiyalawi' menen qa'dirli. Ataqli' kino do'retiwshilerimiz jaratqan «Taxir ha'm Zuxra», «Ma'ha'llede duw-duw ga'p», «Yar-yar», «Wo'tken ku'nler» si'yaqli' filmler soni'n' ushi'n da xalqi'mi'z ta'repinen neshshe jil'lardan beri u'lken qi'zi'g'i'wshi'li'q penen qayta-qayta tamasha qi'li'nadi'.

Yamasa «Mu'na'jat», «Ushshaq», «La'zgi», «Tanawar» si'yaqli' muzi'ka wo'nerimizdin' u'lgileri xalqi'mi'z arasi'nda su'yip ti'n'lanadi'. Bayramlari'mi'zg'a, toy-tamashalari'mi'zg'a wolar ayi'ri'qsha mazmun bag'i'shlaydi'. Woylap ko'rin', bu'gingi ku'nde bizge «g'alaba ma'deniyat» u'lgisi si'pati'nda sug'i'li'p kirip ati'rg'an, bazarlar, du'kanlar tekshelerinde li'qqa

toli' ushqalaq seriallar, uri's tuwrali' filmler, jen'il-jelpi qosi'qlar mine usi' biybaha ma'nawiy bayli'g'i'mi'zdi'n' wormi'n basa ala ma? Joq, a'lbette.

A'ziz woqi'wshi', woylap ko'rdin'iz be, ne ushi'n sizge mektepte «A'debiyat», «Muzi'ka», «Su'wretlew wo'neri» si'yaqli' pa'nler wo'tiledi? Ne ushi'n ma'mleketimiz u'lken ku'sh ha'm qarji'lar jumsap, yelimizdin' ha'r bir rayoni'nda zamanago'y muzi'ka ha'm ko'rkem wo'ner mekteplerin quri'wg'a ayi'ri'qsha itibar bermekte? Ne ushi'n ha'r ji'li' jas talant iyeleri arasi'nda abi'rayli' tan'lawlar wo'tkeriledi?

Bulardi'n' ha'mmesinen go'zlngen maqset sonnan ibarat, sizin' qa'lbin'iz, sezim-tuyg'i'lari'n'i'z, sana-sezimin'iz benen woy-pikirin'iz xalqi'mi'z ha'm ja'ha'n a'debiyati', ko'rkem wo'nerindegi yen' jaqsi', haqi'yqi'y du'rdana shi'g'armalardan azi'qlang'an halda, iygilik, joqari' insani'y pazi'yelletler ruwx'i'nda qa'liplesiwi lazi'm. Sebebi usi'nday insanlar g'ana keleshekte xalqi'mi'z ha'm Watani'mi'zg'a shi'n kewilden xi'zmet qi'ladi', ata-anani'n', bul teberik jurtti'n' qa'dirin bileidi.

Jalg'an g'alaba ma'deniyat u'lgileri bolsa jawi'zli'q-ti', talg'amsi'zli'qti', a'depsizlikti u'gitlep, atababalari'mi'zdan miyras boli'p kiyati'rg'an tuyg'i'lardi' bizden urlamaqshi', qa'lbimizdi so'ndirip, bizdi hesh na'rseni sezbeytug'i'n, biypa'rwa ha'm biyg'am adamg'a aylandi'rmaqshi' boladi'. Bug'an hesh qashan jol qoyi'wg'a bolmaydi'.

Belgili bolg'ani'nday, terror-shi'li'q, ekstremizm ha'm fundamentalizm, jalg'an g'alaba ma'deniyat bu'gin payda bolg'an joq. Wolar a'yyem zamanlardan baslap insaniyat basi'nda qara quzg'i'nday ushi'p ju'redi. Biraq ha'zirgi ma'limleme-kommunikaciya qurallari'ni'n' wog'ada jedel rawajlani'wi' bul illetlerdin' tez tarqali'wi'na mu'mkinshilik jaratpaqta. Soni'n' ushi'n wolar ha'r qashang'i'dan da ko'birek

ko'zge taslanbaqta. U'yinde televizori', Internet tarmag'i'na jalg'ang'an kompyuteri, mobil telefoni' bar adam bunday qa'wip-qa'terlerdin' ta'sirin ha'r ku'ni, ha'r qa'demde sezip jasaydi'. Sonli'qtan pikirge qarsi' pikir, ideyag'a qarsi' ideya, ja'ha'letke qarsi' ag'arti'wshi'li'q penen gu'resiwge mudami' tayar turi'w, sergek ha'm qi'rag'i' boli'p jasaw wo'tkir haqi'y-qatli'qqa aylanbaqta.

Sol ma'niste, Prezidentimizdin' to'mendegi yeskertiw ha'r ta'repleme tiykarli' boli'p yesaplanadi':

«Soni' umi'tpawi'mi'z kerek, bu'gingi ku'nde insan ma'nawiyati'na qarsi' bag'darlang'an, bir qarag'anda arzi'mas na'rse boli'p tu'yiletug'i'n kishkene xabar da ma'limleme du'nyasi'ndag'i' globallasi'w jedelinen ku'sh ali'p, ko'zge ko'rinbeytug'i'n, biraq zi'yani'n hesh na'rse menen qaplap bolmaytug'i'n u'lken za'lel keltiriwi mu'mkin»¹.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Du'nyani'n ideologiyali'q ko'rinisi degende neni tu'sinesiz?
2. Barli'q zamanlarda du'nyani'n ideologiyali'q ko'rinisinde tiykarg'i' wori'n iyelep keletug'i'n na'rse ne?
3. Prezidentimiz Islam Karimovti'n bu'gingi du'nyani'n ideologiyali'q ko'rinisi haqqi'ndag'i' pikirleri bizdi qanday qa'wipler tuwrali' yeskertedi?
4. Pikirge qarsi' pikir, ideyag'a qarsi' ideya, ja'ha'letke qarsi' ag'arti'wshi'li'q penen gu'resiw degende, yen' aldi' menen neni tu'sinemiz?
5. Insanni'n qa'lbi ha'm sanasi'n buzi'wg'a qarati'lg'an zi'yanli' ta'sirler qanday g'a'rezli maqsetlerde a'melge asi'ri'li'wi mu'mkin?
6. Siz qanday kitaplardi' woqi'wdi' unatasi'z?
7. Wo'zimizde islengen kinofilmler Meksika teleseriallari'nan qanday ta'repleri menen parqlanatug'i'ni' tuwrali' pikir ju'ritin'.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. –T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 115-bet.

IDEOLOGIYALI'Q POLIGON

A'ziz woqi'wshi! Du'nyadag'i' ha'r bir tu'sinik belgili bir sebep ha'm za'ru'rlik na'tiyjesinde payda boladi'. Soni'n' ishinde, «ideologiyali'q poligon» tu'sinigi de du'nyada ma'limleme, ideologiya tarawi'nda gu'resler ha'wij ali'wi'na baylani'sli' halda payda boldi'. Woni' birinshi ma'rte Prezidentimiz Islam Karimov qollang'an yedi.

«Bu'gingi zamanda ideologiya poligonlari' yadro poligonlari'nan da ko'birek ku'shke iye. Bul ma'selenin' adamdi' mudami' sergek boli'wg'a shaqi'ratug'i'n ta'repi sonnan ibarat, yeger a'skeriy, ekonomikali'q, siyasiy qi'si'm bolsa, buni' seziw, ko'riw, aldi'n ali'w mu'mkin, biraq ideologiyali'q qi'si'mdi', woni'n' ta'sirin ha'm aqi'betlerin tezde bilip ali'w wog'ada qi'yi'n»¹.

Ideologiyali'q poligon — adamlardi'n' qa'lbin ha'm sanasi'n iyelewge qarati'lg'an tu'rli ideyalardi'n', ma'limlemelerdin' si'naq maydani'.

Siz yadro poligonlari' tuwrali' yesitken bolsan'i'z kerek. A'dette bunday poligonlar da jasi'ri'n boli'p, wolarda u'lken ku'sh penen partlaytug'i'n yadro qurallari' si'naqtan wo'tkeriledi. Yeger de bunday qurallar is ju'zinde qollani'latug'i'n bolsa, wolardi'n' ta'sirinen hesh bir tiri jan aman qalmaydi' — wolar qay jerge tu'sse, sol jerde tirishilik belgilerin tu'p-tami'ri' menen ku'ydirip, qurti'p jiberedi. Biraq yadro qurallari' tek belgili bir aymaqt'i' g'ana joq qi'li'wi' mu'mkin. Ideologiyali'q qurallar bolsa shegara bilmeydi. Wolar Internet tarmag'i', telera-diokanallar, kitaplar, kinofilm ha'm teleseriallar formasi'nda,

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. — T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008—ji'l, 113-bet.

milleti, tili, dini, qaysi' ma'mlekette jasawi'na qaramastan, ha'r bir insanni'n' qa'lbine kirip bari'p, ma'nawiy du'nyasi'n qi'yratadi'.

 Ma'nawiy du'nyasi'nan ayi'ri'lg'an insan bolsa wo'zin de, basqalardi' da tani'maydi', sezimsiz, ju'reksiz, sana-sezimin jog'altqan maqluqqa aylanadi'. Soni'n' ushi'n ideologiya poligonlari' yadro poligonlari'nan da qa'weterli boli'p barmaqta.

Sebebi wolardi'n' ta'siri barli'q ma'limleme qurallari' arqali' ha'r ku'ni, ha'r minutta sezilip turadi'. Wolar adamlarg'a u'yde de, ko'shede de, jumi'sta da ta'sir wo'tkeriw imkaniyati'na iye.

Ha'zirgi waqi'tta du'nyani'n' bir mu'yeshinde qanday da bir jan'ali'q payda bolsa, wol da'rhal, ideologiyali'q maqsetlerge boysi'ndi'ri'lg'an halda, pu'tkil du'nyag'a tarqaladi'. Ma'selen, Jer ju'zinin'

qanday da bir aymag'i'nda texnikali'q sebepler yaki ta'biyat ni'zamli'li'qlari' na'tiyjesinde baxi'tsi'zli'q ju'z berse, bir ideologiyali'q woray wo'zine dushpan bolg'an basqa bir woraydi' mine usi' iste ayi'pker dep ko'rsetiwge uri'nadi'. Yag'ni'y, «bul waqi'yada pa'len woraydi'n' qoli' bar» dep pu'tkil du'nyag'a jar saladı'. Bul proceste qaysi' woraydi'n' ma'limlemeni tarqati'w imkaniyati' ko'p bolsa, adamlarg'a ko'birek ne ta'sir yetiwın, wolar nege mu'taj yekenligin qaysi' woray aldi'n ala jaqsi'raq bilse, da'slep sol ku'sh adamlardi'n' qa'lbi menen sanasi'na wo'zinin' ko'z-qaraslari'n sin'diriwge, aqi'r-aqi'bette ma'limleme uri'si'nda jen'ip shi'g'i'wg'a umti'ladi'. Basqasha aytqanda, du'nyani'n' jer asti' ha'm jer u'sti bayli'qlari' ko'p bolg'an aymaqlari'n wo'zinin' ta'sir shen'berine ali'w ushi'n wolardi' ideologiyali'q poligong'a – tu'rli buzg'i'nshi' ideyalardi' a'melge asi'ri'w maydani'na aylandi'ri'w bul woraylardi'n'

tiykarg'i' maqseti boli'p yesaplanadi'. Soni'n' ushi'n bu'gingi ku'nde du'nyadag'i' tu'rli ku'shler menen woraylar arasi'nda ma'limleme sawashi' ha'wij almaqta. Ideologiyali'q woraylar usi'layi'nsha wo'zlerine unamaytug'i'n ma'mleketlerdin' abi'rayi'n to'giwge, woni'n' aymag'i'nda narazi'li'qlar, ja'njel-topalan'lardi' keltirip shi'g'ari'wg'a uri'nadi'.

Du'nyadag'i' ideologiyali'q woraylar tu'rli ma'mleketler, siyasiy toparlardi'n' ma'plerin qorg'aydi'. Tilekke qarsi', diniy ekstremizm ha'm fundamentalizmdi ideyali'q jaqtan qollap-quwatlaw, bihayali'q, jawi'zli'q ha'm zorli'q-zombi'li'qti' u'gitlewge xi'zmet qi'latug'i'n ideologiyali'q poligonlar da joq yemes. Mi'sali', «diniy a'debiyat» ni'qabi' asti'nda si'rt yellerden a'kelingen, haqi'yqati'nda musi'lmanshi'li'qti'n' mazmuni'n buzi'p ko'rsetetug'i'n ayi'ri'm kitaplarda dinge siyasiy mazmun beriledi, islam dini tuwrali' naduri's mag'luwmatlar bayan yetiledi. Buni'n' na'tiyjesinde bilim ha'm ta'jiriybesi jeterli bolmag'an jaslar jalg'an ideyalar, g'a'rezli u'git-na'siyatlarg'a isenip, buzi'q jolg'a kirip ketiwi mu'mkin.

Bu'gingi du'nyada buzg'i'nshi' ha'm zi'yanli' ideologiyalar jawi'z milletshillik, shovinizm, neofashizm, rasag'a ayi'ri'wshi'li'q ha'm diniy ekstremizm si'yaqli' formalarda ko'zge taslanbaqta. Buri'ng'i' Yugoslaviya aymag'i'nda wo'tken a'sirdin' aqi'ri'nda jawi'z milletshillik, aymaqli'q ayi'rmashi'li'q tiykari'nda ju'z bergen uri's-ja'njeller, Jaqi'n Shi'g'i's aymag'i'ndag'i' diniy ha'm milliy ruwxtag'i' kelispewshilikler bug'an mi'sal bola aladi'.

Diniy ekstremizm degende, dindi wo'zine ni'qap qi'li'p, zorli'q-zombi'li'q tiykari'nda konstituciya'li'q du'zimge qasti'yanli'q qi'latug'i'n, woni' wo'zgeritiwge uri'natug'i'n ji'nayi'y is-ha'reketler tu'siniledi.

Diniy ekstremizm mudami' terrorshi'li'q ha'm fundamentalizm menen qatar ju'redi. Du'nyani'n' ayi'ri'm aymaqlari'nda bir neshe ji'llar dawami'nda hu'kim su'rgen diniy fundamentalizmnin' xali'q arali'q terrorshi'li'q penen diniy ekstremizmnin' tarqali'wi'na sharayat jarati'p bergeni bug'an ayqi'n mi'sal bola aladi'. Buni'n' aqi'betinde qanshadan qansha biygu'na adamlar qurban bolg'ani', wolardi'n' a'piwayi'

huquqlari' ayaq asti' qi'li'ng'ani', yesap-sani' joq shan'araq-lardi'n' baspanasi'z qalg'ani' du'nya ja'ma'a'tshiliginin' bul illetlerge qarsi' birgelikte gu'res ju'rgiziw za'ru'rligin ja'ne de ku'sheytpekte.

Ma'mleketimiz Prezidenti Islam Karimov abi'rayli' xali'q arali'q minberlerden bul ma'selege ayi'ri'qsha itibar qarati'p, a'meliy usi'ni'slardi' alg'a qoyi'p kelmekte. Mine usi'nday usi'ni'slar tiykari'nda Shanxay Birge islesiw Sho'lkeminin' terrorshshi'li'qqa qarsi' Regionalli'q du'zilmesii sho'lkemlestirildi. Woni'n' turaqli' ofisi ma'mleketimiz paytaxti' Tashkent qalasi'nda jaylasqan.

 Diniy ekstremizm, terrorshhi'li'q din ha'm millet tan'lamaydi'. Bunday qa'wip-qa'terdin' ko'rinisin Evropada da, Aziyada da, Amerika ha'm Afrikada da, xristianli'q, buddizm ha'm basqa dinlerge si'yi'natug'i'n xali'qlar jasaytug'i'n aymaqlarda da ushi'rati'w mu'mkin.

Bu'gingi ku'nde yerkin ha'm abadan turmi's tiykari'n jarati'p, ja'ne de joqari' sheklerge qaray talpi'ni'p ati'rg'an jetekshii ma'mleketler milliy ideyasi'n uluwma insani'y qa'diriyatlar menen demokratiyali'q principler tiykari'nda rawajlandi'rmaqta. Bunday ko'z-qaras insang'a talanti'n ha'm mu'mkinshiliklerin yerkin ju'zege shi'g'ari'w ushi'n ken' mu'mkinshilikler beredi. Soni'n' ishinde, bizin' Watani'mi'zda da xalqi'mi'zdi'n' pu'tkil ku'sh-qu'direti, jarati'wshi'li'q qa'bileti jurti'mi'zdi' ja'ne de gu'llendiriw, ti'ni'shli'q-tati'wli'qti' bekkemlew, usi' teberik jerimizde jasap ati'rg'an barli'q insanlar ushi'n abadan turmi's tiykari'n jarati'wg'a qarati'lg'an.

Juwmaqlap aytqanda, bu'gingi du'nyani'n' ideologiyali'q ko'rinishinde yeki ku'shtin' wo'z-ara gu'resi ani'q ko'zge taslanbaqta. Bulardi'n' birinshisi — progreske talpi'ni'p ati'rg'an xali'qlardi'n' aldi'n'g'i' ha'm do'retiwshi ideologiyasi', yekinshisi bolsa — mine usi' progress na'tiyjelerinen paydalani'p, wolardi'n' joli'na tosqi'nli'q yetiwge uri'ni'p ati'rg'an zi'yanli' ha'm buzg'i'nshi' ideologiyalar boli'p yesaplanadi'. Biraq, bu'gingi du'nyani'n' ideologiyali'q ko'rinishi qanshelli quramali' bolsa da,

wonda do'retiwshi ideyalardi'n', a'sirler dawami'nda insaniyatqa ta'n boli'p kelgen salamat aqi'l-woyi'ni'n' u'stinligi ayqi'n ko'ri-nip turi'pti'. Bul bolsa iygilik ba'ri bir jen'iske yerisedi, degen a'yyemnen kiyati'rg'an haqi'yqatli'qti' ja'ne bir ma'rte tas-ti'yi'qlaydi'.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. «Ideologiyali'q poligon» tu'sinigin birinshi ret kim tu'sindirip bergen?
2. Ideologiyali'q poligon degen ne?
3. Ideologiyali'q poligonlardi'n' yadro poligonlari'nan ayi'r-mashi'li'g'i'n mi'sallar menen tu'sindirip bere alasi'z ba?
4. Diniy ekstremizm degen ne?
5. Ha'r qi'yli' ideologiyali'q woraylar arasi'ndag'i' ma'limleme gu'resleri qanday maqsetlerge qarati'lg'an?
6. Diniy ekstremizm, terrorshi'li'q din ha'm millet tan'lamay-tug'i'nli'g'i' tuwrali' ayti'p berin'.

QADAG'ALAW JUMI'SI'

Tapsi'rma: «**Milliy ideya ha'm Watang'a muhabbat tuyg'i'si'**» temasi'nda referat tayarlan'.

Referatti' tayarlaw procesinde to'mendegi ma'selelerge itibar berin':

– Prezidentimiz ta'repinen milliy ideyami'zdi'n' tiykarg'i' tu'sinik ha'm principlerinin' tiykarlap berilgenligi;

– milliy ideya ha'm Watang'a muhabbat tuyg'i'si'ni'n' wo'z ara baylani'sli' yekenligi;

– milliy ideyami'zda ja'mlengen ulli' maqsetlerdin' mazmuni';

– ha'zirgi quramali' zamanda zi'yanli' ta'sirlerden qorg'a-ni'w, mudami' sergek ha'm qi'rag'i' boli'p jasawda milliy ideyani'n' a'hmiyeti;

– jurt ti'ni'shli'g'i' ja'miyet rawaji'ni'n' tiykarg'i' sha'rtle-rinen biri yekenligi;

– Watan rawaji', jurt ti'ni'shli'g'i' ha'm xali'q abadanshi'-li'g'i'ni'n' wo'z ara baylani'sli' tu'sinikler yekenligi;

– Ana jerge mehir, hu'rmet ha'm izzet ata-anag'a, qa'dirdan shan'araqqa mehir-muhabbattan baslanatug'i'nli'g'i';

– Watang'a muhabbat tuyg'i'si' ha'm watanpa'rwarli'q milliy ideyani'n' tiykari'n quraytug'i'n basli' tu'sinikler yekenligi;

– milliy ideyani' ma'rt ha'm bati'r, pidayi' perzentler ibratli' is-ha'rekterleri, joqari' pazi'yetleri, ulli' isleri menen mudami' bayi'ti'p, rawajlandi'ri'p baratug'i'nli'g'i'.

MILLIY IDEYA HA'M BA'RKAMAL A'WLAD

IDEYALI'Q BOSLI'Q

A'ziz woqi'wshi'! Aldi'n'g'i' sabaqlari'mi'zda atap wo'tilgenindey, insan wo'z jarati'li'si'na bola ju'da' qi'zi'g'i'wshan' boladi'. Ha'tte jas na'reste de uyqi'dan woyani'wi' menen a'tirapi'na qarap, wo'zine yermek izleydi, na'zeri tu'sken na'rzeni uslap, qoli'na ali'p ko'rgisi keledi. Sebebi insanni'n' sanasi', sezim-tuyg'i'lari' wo'mir boyi' jan'ali'qqa talpi'nadi'. Mine usi' ta'biyyi' za'ru'rlikleri qanaatlandi'ri'lmastan, woni'n' qa'lb'i yaki sanasi'nda bosli'qqa jol qoyi'lsa, aldi' menen adamni'n' wo'zi mine usi' bosli'qti' ne menen bolsa da tolti'rg'i'si' keledi. Mi'sali', toyda qosi'q aytqi'si' kelgen adamg'a na'wbet berilmese, wol u'yine jetkenshe wo'z qosi'g'i'n a'ste-aqi'ri'n ayti'p baradi'.

Bul ma'selenin' ja'ne bir ta'repi sonnan ibarat, adamni'n' wo'zi ma'nawiy za'ru'rliklerin qanaatlandi'ra almag'an waqi'tta basqalar wog'an jol ko'rsetiwge ha'reket qi'ladi'. Mi'sali', ha'r qanday insanni'n' ata-anasi', wonnan jasi' u'lkenirek, ta'jiriybesi ko'birek bolg'an ag'a-apalari', jaqi'n tuwi'sqanlari', ustazlari' wog'an tek jaqsi'li'q tileydi. Soni'n' ushi'n woni'n' qa'lbine jasli'g'i'nan baslap iygilikli sezim-tuyg'i'lardi' sin'diriwge, woni' bul wo'mirde mudami' woylap, pikir ju'ritip qa'dem basatug'i'n, basqalar menen ma'sla'ha'tlesip is ju'rgizetug'i'n insan qi'li'p ta'rbiyalawg'a ayi'ri'qsha a'hmiyet beriledi.

Tilekke qarsi', bul du'nyada jaqsi' insanlar menen birge jaman adamlar da bar. Wolardi'n' tek is-ha'reketleri menen qi'lmi'slari' g'ana yemes, al niyetleri de qara. Wolar g'a'rezli maqsetlerin basqalarg'a sin'dirip, iygilikti so'ndiriwge, jaqsi'li'qti'n' joli'n tosi'p jasawg'a umti'ladi'. Tiykari'nan turmi'sta ani'q bir jol tan'lap almag'an, ne jaqsi', ne jaman yekenligin toli'q tu'sinip jetpegen insanlar, a'sirese jaslar mine usi'nday azg'i'rti'wshi'lardi'n' duzag'i'na tu'sip qali'wi' mu'mkin.

Ani'q maqsetke iye bolmag'an, aqi'l-huwshi'n ji'ynap almag'an jaslardi'n' yerki'qi'rari' a'zzi, qa'lbi menen sanasi'nda bosli'q ko'p boladi'.

«Daraqti'n' jumsag'i'n' qurt jeydi» degen naqi'ldi' yesitken bolsan'i'z kerek. Bul hikmette ta'biyat ni'zamli'li'g'i' sa'wlelengen. Prezidentimiz Islam Karimovti'n' yelimiz jaslari'na qarata «Hesh qashan bos kelmen'ler, a'ziz perzentlerim!» degen so'zlerdi ayi'ri'qsha atap wo'tkeni tosi'n'nan yemes. Sebebi du'nya ku'shli, ma'rt ha'm bati'r insanlardi' ta'n aladi'. Wolay bolmasa, wolar ma'mleketke de, ja'miyetke de ta'shwish keltiredi. Buzg'i'nshi' ideyalar, zi'yanli' ta'sirlar, yen' aldi' menen, mine usi'nday adamlardi'n' qa'lbin, sana-sezimin iyelewg'e ha'reket yetedi. Sebebi, wolardi'n' qa'lbinde ideyali'q bosli'q boladi'.

Ja'miyette, insanni'n' qa'lbinde, sanasi'nda ani'q maqset ha'm ideyag'a isenim, umti'li'sti'n' joqli'g'i', tu'skinlik, i'qi'rarsi'zli'q, biypa'rwali'qti'n' ku'sheyiwi na'tiyjesinde payda bolatug'i'n' ruwx'i'y halat ideyali'q bosli'q delinedi.

Sizdey jas a'wlad wa'killerinin' qa'lbinde ha'm sana-seziminde hesh qashan bosli'q bolmawi' kerek. Siz ha'zirgi jedel gu'resler zamani'nda basqalardan hesh qanday artta qalmawi'n'i'z kerek. Kerisinshe, bu'gingi ku'ndegi yen' a'hmiyetli bilim ha'm qa'nigeliklerdi iyelep, bilimde, aqi'l-woyda da, fizikali'q bellesiwlerde de ha'mmeden ku'shli boli'wi'n'i'z, ja'ha'n maydanlari'nda wo'z qatarlari'n'i'z benen teppe-ten' ali'si'p, ha'tte wolardan u'stin keliwin'iz lazi'm. Sonda sizdi ha'mme ta'n aladi', hu'rmet qi'ladi'.

Siz Alpami'stay, Jalaliddin Manguberdi, Palwan Maxmud ha'm Amir Temurday jawi'ri'ni' jerge tiymegen, ma'rtligi ha'm qaharmanli'g'i' menen du'nyani' lal qaldi'rg'an ulli' insanlardi'n' a'wladisi'z. Wolar hesh qashan hesh kimg'e bas iymegen.

Bu'gingi ku'nde ma'mleketimizde jas a'wlad ta'rbiyasi'na, wolardi'n' ha'm fizikali'q, ha'm ruwx'i'y-intellektual jaqtan

ku'shli ha'm mi'qli', hesh kimnen qali'spaytug'i'n boli'p yer jetiwine u'lken itibar berilmekte. Siz woqi'wshi' ha'm student jaslar arasi'nda ko'plegen sport jari'slari', tan'lawlar ha'm festivallar wo'tkerilip ati'rg'ani', ag'a ha'm apalari'n'i'z, qurbi'-qurdaslari'n'i'z arasi'nan pa'n olimpiadalari' jen'impazlari', Aziya, ja'ha'n chempionlari', Zu'lfiya ati'ndag'i' ha'm «Nihol» ma'mleketlik si'yli'qlari'n alg'an jaslar jetisip shi'qqani'nan xabardarsi'z. Bular wo'z aldi'na ani'q maqset qoyi'p, joqari' sheklerge qaray ti'ni'msi'z talpi'ni'p jasag'ani' ushi'n mine usi'nday na'tiyjelerge yerispekte.

Adam ana jurti' menen ja'ha'n tariyxi'n, milliy ha'm uluwma insani'y qa'diriyatlardi' jaqsi' bilse, wo'z yelinde, du'nyada boli'p ati'rg'an wo'zgerislerden xabardar boli'p barsa, yerkin pikirine iye bolsa, woni'n' qa'lbinde, sanasi'nda hesh qashan bosli'q payda bolmaydi'. Sebebi bunday insandi' hesh qanday zi'yanli' ideya wo'z ta'sirine ala almaydi'.

Bizin' xalqi'mi'z ha'miyshe u'lken arzi'w-u'mitler, jaqsi' niyetler menen jasag'an. A'sirese, g'a'rezsizlikke yeriskenimizden son' xalqi'mi'zdi'n' arzi'w-umti'ti'slari' ja'ne de ku'sheydi, yelimizde huquqi'y demokratiyali'q ma'mleket, puqarali'q ja'miyetin quri'w woni'n' ulli' maqsetine aylandi'. Mine usi'nday u'lken arzi'w-a'rmanlar menen jasap ati'rg'an ha'm

wo'z ku'shi menen ulli' islerdi a'melge asi'ri'p ati'rg'an do'retiwshi xali'qti'n' perzentleri si'pati'nda biz qa'lbimiz benen sanami'zda za'rredey bosli'q boli'wi'na, barg'an sayi'n jedellesip barati'rg'an bu'gingi gu'reslerde bos keliwge hasla jol qoy-mawi'mi'z lazi'm.

A'llette, ha'zirgi globallasi'w da'wirinde adamlar sanasi'nda ideyali'q bosli'q payda yetiwden ma'pdar bolg'an ku'shler ko'p. Wolar terrorshi' ha'm ekstremistler, fundamentalistler, «g'alaba ma'deniyat» ta'repdarlari' si'yaqli' buzg'i'nshi' ku'shler boli'p tabi'ladi'.

Prezidentimiz Islam Karimov bunday qa'wiplerge qarsi' gu'resiw tuwrali' ayi'ri'qsha toqtap wo'tip, to'mendegilerdi atap ko'rsetedi:

«Bul du'nyada ta'biyatta da, ja'miyette de bosli'q bolmaydi'. Qay jeredur bosli'q payla boldi' ma, woni' a'llette kimdur tolti'ri'wg'a ha'reket yetetug'i'ni'na gu'man joq. Ha'zirgi ku'nde kim ko'p — mine usi'nday ma'nawiy bosli'qti' tolti'ri'wg'a uri'natug'i'n, soni'n' yesabi'nan wo'zinin' g'a'rezli maqsetlerin a'melge asi'ri'wdi' woylap ju'rgenler ko'p. A'tten', bul ku'shlerdin' haqi'yqi'y kelbetin, maqset-mu'dda'halari'n ha'm mu'mkinshiliklerin toli'q ha'm ani'q-ra'wshan ko'z aldi'mi'zg'a keltiriw an'sat yemes. Nege degende, wolar ko'binese ha'r tu'rli ni'qaplar, ko'z tartatug'i'n su'renler ha'm ideyalar perdesi asti'nda is ju'rgizedi. Bunday ku'shlerdin' i'qti'yari'nda ju'da' u'lken materialli'q, finansli'q resurslar ha'm mu'mkinshilikler bar boli'p, wolardi'n' puqta woylang'an, uzaq ha'm dawamli' jawi'z maqsetlerine xi'zmet yetpekte»¹.

Ideyali'q bosli'q qa'wpi wo'z wo'mirin wo'tep bolg'an yeski du'zimnen jan'a du'zimge wo'tiw da'wirinde ju'da' ku'sheydi. Sebebi bunday payi'tta ja'miyette hu'kim su'rip turg'an ideya yaki ideologiya dag'dari'sqa ushi'rap, wog'an baylani'sli' tu'sinik ha'm pikirler de joq bola baslaydi'. Mi'sali', wo'tken a'sirdin'

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. — T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 12-bet.

90-jillari'nda buri'ng'i' sovet ideologiyasi'ni'n' pu'tkilley joq boli'wi' na'tiyjesinde usi'nday halat ko'zge taslandi'. Sol da'wirde adamlar ruwx'i'y ten' salmaqli'li'qti' jog'alt paw ushi'n wo'zlerine mu'na'sip maqsetlerdi izley basladi'.

Ja'miyetimizdin' maqset ha'm ma'plerine toli'q sa'ykes keletug'i'n jan'a ideya ha'm ideologiya qa'liplesip u'lgermegeni sebepli insanlardi'n' qa'lbi menen sana-seziminde bosli'qti'n' payda boli'w qa'wpi tuwdi'.

Maqset – isenim deregi. Isenim bolsa insanni'n' wo'mirine mazmun bag'i'shlaytug'i'n, qa'lbin arzi'w-a'rmanlarga tolti'ratug'i'n, sana-seziminde, woy-pikirinde jan'a pikir ha'm ideyalar woyatatug'i'n ku'sh boli'p yesaplanadi'. Soni'n' ushi'n da isenimsiz jasap, alg'a umti'li'p bolmaydi'.

**Samarqand. Registan.
Sherdar medresesi**

son' mine usi'nday jag'daylarga jol qoymaw ushi'n Jurtbasshi'mi'z basshi'li'g'i'nda ko'p isler a'melge asi'ri'ldi'. Milliy g'a'rebsizlik ideyasi'n qa'liplestiriw, ma'nawiyatti' ko'teriw, biyta'kirar qa'diriyatlari'mi'zdi', xalqi'mi'zdi'n' tariyx'i'y yadi'n, ata-babalari'mi'zdi'n' bay miyrasi'n tiklew boyi'nsha isler usi'lar qatari'na kiredi.

Solay yetip, ideyali'q bosli'q biyg'a'rez pikir ha'm ko'z-qarasqa iye bolmag'an, yer-k-i'qi'rari' bos, turmi's si'naqlari'nan uzaq bolg'an adamda payda boli'wi' mu'mkin. Wo'zinin' do'retiwshilik ku'shine isengen adam si'rttan bolatug'i'n ha'r qanday qa'wiptin' mazmuni'n duri's an'laydi' ha'm hesh qashan aldanbaydi', woni'n' qa'lbi menen sanasi'nda ideyali'q bosli'q ta payda bolmaydi'.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Insanni'n' qosi'q ayti'wi'na sebep ne dep woylaysi'z?
2. Siz ata-anan'i'z, ag'a-apalari'n'i'z, ustazlari'n'i'zdan qanday ma'selelerde ma'sla'ha't soraysi'z?
3. Qanday adamni'n' yer-k-i'qi'rari' bos, qa'lbi ha'm sanasi'nda bosli'q ko'p boli'wi' mu'mkin?
4. «Daraqti'n' jumsag'i'n qurt jeydi» degen naqi'ldi'n' ma'nisin tu'sindire alasi'z ba?
5. Sport boyi'nsha Aziya ha'm ja'ha'n chempionlari'nan, Zu'lfiya ati'ndag'i' ha'm «Nihol» ma'mleketlik si'yli'qlari'na miyasar bolg'anlardan kimlerdi bilesiz?
6. Ideyali'q bosli'q degen ne?
7. Qanday insanni'n' qa'lbi ha'm sanasi'nda hesh qashan bosli'q bolmaydi'?
8. Prezidentimiz Islam Karimovti'n' yelimiz jaslari'na mu'ra'jat yetip aytqan uranli' so'zleri tuwrali' ayti'p berin'.

IDEOLOGIYALI'Q IMMUNITET

A'ziz woqi'wshi! Insan qa'lb'i menen sanasi'n iyelewge qarati'lg'an zi'yanli' ta'sirler ha'r tu'rli tarti'mli' uran ha'm ideyalar menen ni'qaplang'ani' ushi'n bir qarag'anda wolardi'n' qanshelli qa'wipli yekenligin seziw an'sat yemes. Ma'selen, a'piwayi' woyi'nshi'q, multfilm yamasa kompyuter woyi'nlari' arqali' balalar miyirmsizlikke, insang'a mehir menen yemes, g'a'zep penen qarawg'a u'yretiliwi mu'mkin.

Belgili bolg'ani'nday, qa'lb ha'm sana insan wo'mirinin' mazmuni'n belgileydi, sezimler, pikirler ha'm ma'limlemeler arqali' woni'n' pu'tkil jan-ta'nin basqari'p turadi'.

*Qa'lb — sezim-tuyg'i'lar ha'm tolg'ani'slar ma'kani'.
Insanli'q sezim-tuyg'i'lari' ju'da' na'zik bolg'ani' ushi'n
wo'zgeriwshen' boladi'.*

Wo'zgeriwshen' qa'lbt'i adasi'wlardan saqlaw ushi'n wog'an tayani'sh bolatug'i'n ku'sh — bekkem isenim kerek. Isenim mehir-muhabbatqa, wopadarli'qqa tiykar boladi'.

Bul du'nyada yen' ku'shli muhabbat — ata-anag'a, shan'araqqa, Watang'a bolg'an muhabbat boli'p tabi'ladi'. Yen' bekkem isenim — ana jurtqa bolg'an isenim boli'p yesaplanadi'. Bunday muhabbat ha'm isenimge toli' qa'lbt'i jen'iw, unamsi'z ta'repke awdi'ri'w qi'yi'n boladi'.

Sana-sezim insanni'n' pikirlew, woylaw, analizlew ha'm juwmaqlar shi'g'ari'w qa'biletin bildiredi. Insanni'n' ko'z-qarasi' qa'lb ha'm sanadag'i' pikirler ha'm sezimler tiykar'i'nda qa'liplesedi.

Du'nyag'a ko'z-qarasi' salamat ha'm joqari' bolg'an adamdi' jalg'an ideyalarg'a isendiriw de, aldaw da mu'mkin yemes.

Wo'z shan'arag'i, Watani ha'm xalqi'ni'n' baxti'n woylap, pu'tkil insaniyatqa jaqsi'li'q tilep jasawg'a tiykarlang'an ko'z-qaras yen' ku'shli ko'z-qaras boli'p yesaplanadi'.

Jaslardi'n' qa'lbinde ha'm woy-pikirinde qa'liplesiw procesi wo'tip ati'rg'ani' ushi'n wolarda mine usi'nday isenim ha'm ko'zqaras yeke bekkemlenip u'lgermegen boladi'. Sonli'qtan jat ha'm biygana ideyalar tiykari'nan jaslardi'n' qa'lbi menen sanasi'na hu'jim baslaydi'. Bunday topi'li'slarg'a jol qoymawdi'n' yen' qolay joli' – jaslardi'n' qa'lbi menen sanasi'nda ideologiyali'q immunitetti qa'liplestiriw boli'p yesaplanadi'.

«Ideologiyali'q immunitet» tu'sinigin birinshi ret Prezidentimiz Islam Karimov qollang'an ha'm wog'an to'mendegishe ani'qlama bergen:

«Ha'r qanday keselliktin' aldi'n ali'w ushi'n, yen' a'wele adam organizminde wog'an qarsi' immunitet payda yetiletug'i'ni' ma'lim. Biz de perzentlerimizdi ana Watang'a muhabbat, bay tariyxi'mi'zg'a, ata-babalari'mi'zdi'n' muqaddes dinine sadiqli'q ruwx'i'nda ta'rbiyalaw ushi'n, ayt'i'w mu'mkin bolsa, da'slep wolardi'n' qa'lbi ha'm sanasi'nda ideologiyali'q immunitetti ku'sheytiwimiz za'ru'r. Wo'ytkeni jaslari'mi'z milliy wo'zligin, soni'n' menen birge, du'nyani' teren' an'laytug'i'n, zaman menen ten' qadem taslaytug'i'n insanlar boli'p jetissin. A'ne sonda jawi'z fundamentalistlerdin' «shaqi'ri'g'i'»n da, a'dep-ikramli'li'q tu'siniklerin ta'n almaytug'i'n, biz ushi'n pu'tkilley jat ideyalar da wolarg'a wo'z ta'sirin wo'tkere almaydi'»¹.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 119–120-betler.

«Immunitet» – lati'nsha «immunutas» so'zinen ali'ng'an boli'p, qanday da bir na'rseden quti'li'wdi', belgili bir kesellikni qozdi'ri'wshi' virusqa, kesellikke qarsi'li'q ko'rsetiw qa'biletin (mi'sali', insan denesi immuniteti) bildiredi. Sonday-aq, wol qol qati'lmasli'q ma'nisin de an'latadi' (ma'selen, deputatli'q immuniteti, diplomatli'q immuniteti).

Itibar bergen bolsan'i'z, siz si'yaqli' woqi'wshi'lar sabaq tamam bolg'annan son' bir jerge, aytayi'q, stadiong'a bari'p futbol woynamaqshi' bolsa, a'depli balalar «Men ata-anama ayti'p, wolarg'a yeskertip qoyi'wi'm kerek, bolmasa wolar qapa boladi'» dep, da'slep u'yinen ruksat soraydi'. Yamasa jaman minezli balalar aqi'lli' woqi'wshi'lardi' sigareta shegiwge u'yretpekshi' bolsa, ata-anasi'ni'n' «Hesh qashan jaman balalarg'a qosi'lma,

wolar seni joldan uradi'» degen so'zlerin yeslep, zi'yanli' a'detke u'yrenbeydi. Bul mi'sallar usi' balalardi'n' qa'lbide jaman illetlerge degen qarsi'li'q ko'rsetiw tuyg'i'si', yag'ni'y immunitet qa'liplesip ati'rg'ani'nan derek beredi.

Watani'mi'z da, tap ata-analari'mi'z kibi, tek bizin' baxti'mi'zdi' woilyadi'. Bizdi bu'gingi du'nyada barg'an sayi'n jayi'li'p barati'rg'an unamsi'z ta'sirlerden asi'rawg'a ha'reket yetedi.

Milliy ideyami'zdi'n' tiykarg'i' tu'sinik ha'm principi'leri a'yne usi' maqsette islep shi'g'i'lg'an. Wolar tiykari'ndag'i' ideologiyali'q immunitet, yen' da'slep, ha'r bir watanlasi'mi'zdi'n' ana jurti'mi'z-g'a muhabbat ha'm sadi'qli'q penen, pidayi'li'q ko'rsetip jasawg'a, xalqi'mi'z, Watani'mi'z ma'plerine qayshi' keletug'i'n ideyali'q ag'i'mlarga, ko'z-qaraslarga hesh qashan isenbewge shaqi'radi'.

Salamat immunitetke iye bolmag'an adamda duri's isenim menen ko'z-qaras ta bolmaydi'. Wonday adamlar jaqsi' menen jamanni'n', dos penen dushpanni'n'

parqi'na barmaydi'. Xali'q ha'm Watan ma'pleri wolar ushi'n pu'tkilley jat boladi'.

Misli a'depli balani'n' qulag'i'nda ata-anasi'ni'n', ustazlari'ni'n' pa'ndiw-na'siyatlari' jan'lap turg'ani'nday, ma'nawiy immuniteti ku'shli bolg'an adamni'n' qa'lbinde Watani' ha'm xalqi'ni'n' mehiri quyashday jarqi'rap turadi'. Mine usi' mehir insandi' tek iygilikli islerdi, ana Watani'ni'n' gu'lleniwin, yel-jurti'ni'n' baxi't-saadati'n woylap jasawg'a shaqi'radi'.

 Sebebi jamanli'qqa qarsi' g'a'zep, jaqsi'li'qqa muhabbat ha'm i'qlas, kindik qani' tamg'an qa'dirdan topi'raqqa pidayi'li'q – ma'nawiy immunitettin' tiykarg'i' belgileri boli'p yesaplanadi'. Ideologiyali'q immunitet bolsa mine usi'nday immunitet tiykari'nda qa'liplesedi.

 Ideologiyali'q immunitettin' tiykarg'i' wo'zgesheliklari qi'rag'i'li'q, pikiirge qarsi' pikir, ideyag'a qarsi' ideya, zuli'mli'qqa qarsi' tek ag'arti'wshi'li'q penen gu'rese ali'w ko'nlikpesi boli'p yesaplanadi'.

 Qi'rag'i'li'q – du'nyadan, a'tirapta boli'p ati'rg'an wo'zgerislerden, adamlar menen xali'qlardi'n' arzi'w-niyetlerinen mudami' xabardar boli'p jasawdi' bildiredi.

Mine usi'nday qag'i'yDani' turmi's ta'rizine aylandi'rg'an xali'q turmi'sta payda boli'p ati'rg'an mashqalalardi' wo'z waqti'nda sheshedi, jawi'z ku'shlerdin' ideyali'q ha'm basqa da ha'r qanday hu'jimlerine qarsi' mu'na'sip soqqi' bere aladi'.

Qi'rag'i'li'qti'n' za'ru'rigin ata-babalari'mi'z da jaqsi' tu'singen. Atap aytqanda, ulli' dani'shpan babami'z A'liysher Nawayi' qi'rag'i' adamni'n' patsha kibi u'lken imkaniyatlarga iye yekeni, yag'ni'y wol du'nyada neler ju'z beretug'i'ni'n' aldi'n ala ko'rip, bilip turatug'i'ni'n' atap wo'tip, bi'lay degen:

Shah bolarsan', yeger saq bolsan' sen,
Yeger saq bolsan' sen – shahsan' sen.

 Du'nyani' biliw, a'tirapta ju'z berip ati'rg'an waqi'yalardi'n' hasli' ma'nisin an'law insang'a ku'sh-quwat bag'i'shlaydi'. Du'nyadan biyxabar boli'w, zuli'mli'q bolsa adamdi' a'zzi yetip qoyadi'. Soni'n' ushi'n ha'mme na'rse-den saq bolg'an adam – ku'shli adam boli'p yesaplanadi'.

Qi'rag'i'li'q, a'sirese bu'gingi ku'nde, insaniyat rawajlani'w boyi'nsha ju'da' ilgerilep ketken XXI a'sirde wog'ada u'lken a'hmiyetke iye bolmaqta. Sebebi planetami'zdi' bir neshe ma'rte joq qi'li'p jiberiwge ku'shi jetetug'i'n tu'rli qi'rg'i'n qurallari' islep shi'g'i'lg'an, ekologiyali'q ha'm basqa da apatlar qa'wpi ku'sheygen, insaniyat ta'g'diri qi'l u'stinde turg'an ha'zirgi waqi'tta biypa'rwa ha'm biyg'am jasaw – wo'z wo'mirine ha'm ma'plerine qarsi' bari'w menen barabar.

Ideologiyali'q immunitettin' a'hmiyetli sha'rtlerinin' biri ag'arti'wshi'li'q boli'p yesaplanadi'. Ilimli adam tek bilim, iygilik tiykari'nda jasadı', wo'tirik-wo'sekke, jalg'an ideyalarg'a yemes, al haqi'yqatli'qqa, haqi'yqi'y qa'diriyatlarg'a xi'zmet qi'ladi', wo'mirin usi' jolg'a bag'i'shlaydi'.

Ma'mleketimizde bilimlendiriw sistemasi'nda a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an u'lken isler, xalqi'mi'z ma'na'wiyati'n ko'teriw, salamat a'wladti' ta'rbiyalaw bag'dari'nda islenip ati'rg'an ha'reketler – wolardi'n' ha'mmesi bilimli, ilimli ha'm sanali' insandi' ta'rbiyalawg'a qarati'lg'ani' menen ayi'ri'qsha itibarg'a i'layi'q.

Bilimli adam jalg'an ideologiyali'q ag'i'mlar ha'm basqa da formadag'i' zi'yanli' ta'sirlerge berilmesten, adamzatti'n' si'nalg'an ta'jiriybeleri, yen' da'slep, wo'z atababalari'ni'n' da'stu'rleri joli'nan baradi', ha'r qanday wo'zine tartatug'i'n ideyalar menen ni'qaplang'an bolsa da, zuli'mli'q-ti'n' hasli' mazmuni'n an'lap, wog'an qarsi' ag'arti'wshi'li'q joli' menen gu'resedi.

Ag'arti'wshi'li'q joli' menen gu'resiw dep, belgili bir ideyali'q yaki ideologiyali'q qa'wip-qa'terdin' mazmuni'n bilip, tu'sinip, wog'an, woni'n' tiykarlari'na qarsi' sanali' tu'rde, bilim ha'm aqi'l-woy tiykari'nda gu'resiwge ayti'ladi'.

Bizin' ma'mleketimiz Worayli'q Aziya regionida geografiyali'q jaqtan qolay aymaqta jaylasqan. Jer asti' ha'm jer u'sti bayli'qlari' ko'p bolg'ani' sebepli bul region a'yyem zamanlardan beri tu'rli ma'mleketler arasi'nda gu'res maydani' boli'p kelgen. Basqi'nshi' ha'm jawi'z ku'shler wo'zlerinin' g'a'rezli maqsetlerine yerisiw ushi'n da'slep bul jerdegi xali'qlardi' g'a'pletke sali'w, nadanli'q qursawi'nda qaldi'ri'w usi'li'nan paydalani'wg'a ha'reket qi'lg'an.

Sonli'qtan ma'rt babalari'mi'z mektepler, ilim da'rgaylari'n ashi'w, gazeta-jurnallar sho'lkemlestiriw, xali'qti' bilimli ha'm ilimli qi'li'w joli'nda wo'z janlari'n da pida' yetken. XX a'sir basi'ndag'i' ag'arti'wshi' babalari'mi'zdi'n' ja'didshilik ha'reketi bug'an mi'sal bola aladi'.

Bu'gingi ku'nde Prezidentimiz «Ku'sh – bilim ha'm woy-pikird» degen uran tiykari'nda jaslari'mi'zdi' zamanago'y talaplar da'rejesinde bilim ali'w, ka'sip-wo'nerlerdi, shet tillerin puqta iyelewge shaqi'rmaqta. Jurti'mi'zda jaslardi'n' zamanago'y bilim ha'm woy-pikir iyeleri boli'p yer jetiwi ushi'n barli'q sharayatlar jarati'lmaqta. Bunday itibar ha'm g'amxorli'qqa juwap retinde siz, a'ziz jaslar, da'slep bilim ha'm wo'nerlerdi, ana tilimiz benen birge shet tillerin de puqta iyelep, keleshekte bar ku'sh-g'ayrati'n'i'zdi' ha'mmemiz ushi'n anaday muqa'ddes bolg'an Watani'mi'z rawaji' joli'na bag'i'shlawi'n'i'z lazi'm. A'sirese, ideyali'q illetlerden mudami' qi'rag'i' ha'm sergek boli'p, jurti'mi'z topi'rag'i'n ha'r qanday qa'wiplerden qorg'awg'a tayar turi'wi'n'i'z za'ru'r.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Bu'gingi ku'nde ne ushi'n insan qa'lbi ha'm sanasi'n iyelew ushi'n gu'res ku'sheyip barmaqta?
2. Insan qa'lbi ha'm sanasi'ni'n' wo'zgeshelikleri nelerden ibarat?
3. «Immunitet» so'zinin' ma'nisi qanday?
4. «Ideologiyali'q immunitet» tu'sinigi haqqi'nda ayti'p berin'.
5. Ideologiyali'q immunitettin' tiykarg'i' wo'zgeshelikleri nelerden ibarat?
6. Zuli'mli'qqa qarsi' ag'arti'wshi'li'q tiykari'nda gu'resiw ha'zirgi waqi'tta qanday a'hmiyetke iye bolmaqta?
7. Bu'gingi ku'nde ja'miyetimiz turmi'si'na shetten ta'sir yetip turg'an ideologiyali'q qa'wipler tuwrali' ayti'p berin'.
8. Si'rt yel telekanallari'nan ma'nissiz filmler ko'rsetilip ati'rg'an bolsa, ne qi'lasiz'?

ANA TILI – MILLET RUWXI'

A'ziz woqi'wshi! Til – millettin' tiyqarg'i' belgilerinin' biri. Du'nyada xali'qlar ko'p. Ha'r bir xali'q, yen' da'slep, wo'z tili, milliy u'rp-a'detleri ha'm da'stu'rleri, wo'zine ta'n turmi's ta'rizi menen aji'rali'p turadi'. A'sirese, xali'qti'n', millettin' wo'zligin ko'rsetiwinde tildin' worni' ha'm a'hmiyeti sheksiz.

Prezidentimiz Islam Karimov «Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh» kitabi'nda bul tuwrali' ayi'ri'qsha toqtap wo'tip, mi'naday pikirlerdi bayan yetedi:

«Wo'zlikti an'law, milliy sana ha'm woy-pikirdin' ko'ri-nisi, a'wladlar wortasi'ndag'i' ruwx'i'y-ma'nawiy bayla-ni's til arqali' ko'rinetug'i'ni' ma'lim. Barli'q iygilikli pazi'yetler insan qa'lbine, yen' a'wele ana ha'yyiwi, ana tilinin' ta'kirarlanbas go'zzalli'g'i' menen sin'edi. Ana tili – bul millettin' ruwx'i'»¹.

Xalqi'mi'z a'sirler dawami'nda du'nya civilizaciyasi'na, uluwma insani'y qa'diriyatlardi'n' rawajla-ni'wi'na u'lken u'les qosi'p kelgen. Bunda ana tilimizdin' xi'zmeti u'lken. Sebebi bul til bolmasa, Maxmud Qashg'ariydin' «Devonu lugat it-turk» kitabi', Axmed Yas-sawiy hikmetleri, A'liysher Na-wayi'ni'n' «Hamsa»si', Babur Mi'r-zani'n' «Baburnama»si', Abdulla Qadiriyydin' romanlari', Sholpan ha'm Abdulla Aripovti'n' jali'nli'

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008–ji'l, 82–83–betler.

qosi'qlari' jarati'lmag'an bolar yedi. Soni'n' ushi'n ana tilimiz milletimiz ruwx'i'ni'n' ti'msali'na aylani'p ketken.

Ana tili – ag'la pazi'yletler, ulli' tuyg'i'lar deregi. Wol insan ka'malati'nda tensiz wori'n tutadi'. Sebebi analari'mi'z bizge usi' tilde ha'yyiw aytadi', insan ushi'n kerikli bilim ha'm tu'siniklerdi til ja'rdemide sana-sezimimizge sin'diredi, a'dep-ikramli'li'g'i'mi'z, minez-qulqi'mi'z til arqali' berilgen u'git-na'siyatlar tiykari'nda qa'liplesedi. Insan woy-pikinin' qa'liplesiw tikkeley tilge baylani'sli'.

Sebebi biz qanday da bir na'rsenin' wo'zgeshelikleri tuwrali' woylag'anda ha'r biri ani'q bir so'z benen ayti'lg'an tu'sinikler ha'm woy-pikirlerge su'yenemiz. Ma'selen, terektin' jasi'l ren'de yekenligin aji'rati'w ushi'n «jasi'l» degen so'zdin' ma'nisin' biliwimiz kerek. So'zdi, yag'ni'y tildi bilgenimiz sayi'n du'nyani' da jaqsi'raq bilip barami'z, pikirlerimiz ken'eyip, sana-sezimimiz wo'sedi.

Ana tili – yeski tariyx'i'mi'z, biyta'kirar qa'diriyatlari'mi'z, din-diyani' mi'z, xalqi'mi'zg'a ta'n du'nyag'a ko'z-qaras, sezim-tuyg'i'lar evolyuciyasi'n, yag'ni'y basqi'shpa-basqi'sh rawajlani'wi'n ko'rsetetug'i'n, ata-babalar miyrasi'n a'wladlarga jetkeretug'i'n ayna boli'p yesaplanadi'.

Wo'z tilin jog'altqan millet wo'zliginen de ayi'ri'ladi', ma'nawiy zawalg'a ju'z tutadi'.

Buri'ng'i' SSSR da'wirinde xalqi'mi'zdi' wo'zliginen, tariyx'i'y yadi'nan ayi'ri'w ushi'n yen' aldi' menen tilimiz kemsitilgeni tosi'nnan yemes.

Til – xali'qti'n', millettin' yen' ulli' qa'diriyatlari'nan biri boli'p yesaplanadi'. Sonli'qtan xali'qti'n' azatli'qqa, wo'zligin an'lap jetiwge talpi'ni'wi'nda tildin' qa'dir-qi'mbati'n tiklew, abi'rayi'n asi'ri'w a'hmiyetli wori'n tutadi'.

Alisher Nawayi' babami'z temuriyeler da'wirinde o'zbek tili'nin' abi'rayi' ushi'n gu'resken yedi. XX a'sir basi'nda ag'arti'w-shi' babalari'mi'z xali'qti' bilimge shaqi'ri'w ushi'n tildi,

a'lipbeni reformalasti'ri'wg'a ha'reket qi'lg'ani' da u'lken ag'arti'wshi'li'q a'hmiyetke iye boldi'. Wo'tken a'sirdin' aqi'ri'nda bolsa xalqi'mi'z Prezident Islam Karimov basshi'li'g'i'nda g'a'rezsizlik ushi'n gu'res ali'p barar yeken, birinshi gezekte tilimizge ma'mleketlik til statusi'n beriw joli'nda ko'p ha'reketler qi'ldi' ha'm 1989-ji'li', yag'ni'y yele buri'ng'i' kolonial du'zim hu'kim su'rip turg'an bir waqi'tta a'melge asi'r'di'.

G'a'rezsizlikke yeriskenimizden son' o'zbek tilinin' rawajlani'wi'na u'lken itibar berilgeni na'tijesinde Konstituciyami'zda, «Ma'mleketlik til haqqi'nda»g'i' Ni'zamda o'zbek tilinin' ma'mleketlik til si'pati'ndag'i' statusi', woni' rawajlandi'ri'wdi'n' huquqi'y tiykarlari' belgilep qoyi'ldi'. Usi'layi'nsha o'zbek tili g'a'rezsiz ma'mleketimizdin' bayrag'i', gerbi, gimni, Konstituciyasi' qatari'nda turatug'i'n, ni'zam joli' menen qorg'alatug'i'n muqa'ddes ti'msallardi'n' birine aylandi'.

Bu'gingi ku'nde ma'mleketimizdin' yen' a'hmiyetli hu'jjetleri ma'mleketlik tilde jazi'lmaqta. Ana tilimiz ma'mleketler arali'q qatnasi'qlarda, du'nyani'n' abi'rayli' minberlerinde, xali'q arali'q a'njumanlarda da ken' qollani'lmaqta. Wol g'a'rezsizlik ji'llari'nda milliy maqtani'sh deregine, g'a'rezsizligimiz ti'msali'na aylani'p qaldi'. O'zbek tiline ma'mleketlik til statusi' berilgen ku'n ma'mleketimizde Til bayrami' si'pati'nda belgilenbekte.

Yelimizde a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an reformalar tilimizdin' rawajlani'wi'na da unamli' ta'sir ko'rsetpekte. Woni'n' so'zlik g'a'ziynesi jan'a so'z ha'm tu'sinikler menen bayi'p, shet tiller menen baylani'si' ku'sheyip barmaqta. Sonday-aq, buri'nlari' qadag'an yetilgen milliy miyrasi'mi'z u'lgilerinin' qayta tiklenip ati'rg'ani', muqa'ddes islam dini tiykarlari', uluwma insani'y qa'dir-qi'mbatqa iye bolg'an du'nya a'debiyati' u'lgilerin awdari'w isleri ku'sheygeni de o'zbek tilinin' imkaniyatlarin' ken'eytpekte. Ma'selen, g'a'rezsizlik ji'llari'nda Qurani' ka'rim

ha'm ha'disler ji'ynagi' bir neshe ma'рте o'zbek tiline awdari'li'p, baspadan shi'g'ari'ldi'.

Soni'n' menen birge, ana tilimizdin' mu'mkinshiliklerinen ken' paydalani'w, woni'n' xali'q arali'q maydandagi' ataq-abi'rayi'n ko'teriw, yen' zamanago'y taraw ha'm tarmaqlarda jedel qollani'li'wi'n ta'miyinlew boyi'nsha ko'plegen islerdi a'melge asi'ri'wi'mi'z lazi'm. A'ne usi' proceste qatnasi'w ana tilimizden zawi'q ali'p yer jetken, usi' til arqali' wo'zin, wo'zligin, pu'tkil du'nyani' tani'g'an insan si'pati'nda siz benen bizin' de perzentlik wazi'ypami'z boli'p yesaplanadi'. Bul tuwrali' woylag'anda, Jurtbasshi'mi'zdi'n' to'mendegi pikirlerin mudami' yadta saqlawi'mi'z kerek:

«Soni'n' menen qatar, ja'miyetimizde til ma'deniyati'n artti'ri'w boyi'nsha yele ko'p jumi's islewimiz lazi'mli'g'i'n da umi'tpawi'mi'z za'ru'r. A'sirese, bazi' bir ra'smiy so'y-lesiwlerde de a'debiy til qag'i'ydalari'n saqlamaw, tek belgili bir aymaq shen'berinde qollani'latug'i'n dialekt elementlerin qosi'p so'ylew jag'daylari' ushi'rap turatug'i'nli'g'i' bul ma'selenin' yele de aktual yekenligin ko'rsetedi. Bul haqqi'nda so'z yetkende, babami'z A'liysher Nawayi'ni'n' «Tilge itibar — yelge itibar» degen so'zlerinde qanshelli teren' turmi'sli'q haqi'yqat ja'mlengenine ja'ne bir ma'рте isenim artti'rami'z»¹.

O'zbek tili du'nyani'n' yen' a'yyemgi ha'm baytillerinin' biri boli'p yesaplanadi'. Bul tildin' sheksiz imkaniyatlarini' a'yyemgi tas jaziwlarda, xalqi'mi'zdi'n' zamanlar si'nagi'nan wo'tip kiyati'rg'an naqi'l-maqallari' menen hikmetli so'zleri, ta'kirarlanbas ibaralari'nda, qosi'q ha'm da'stanlari'nda, klassik shayi'rlari'mi'zdi'n', XX a'sirdegi do'retiwshilerimizdin' shi'g'armalari'nda ayqi'n sa'wlelengen.

Ana tildi su'yiw — watanpa'rwarli'q belgisi, ata-babalar ruwxina hu'rmet ti'msali'. Wo'z tilin asi'rap-abaylag'an xali'q wo'zligin, ar-nami'si'n qa'sterlegen boladi'.

¹ Islam Karimov. Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. —T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 89-bet.

Ana tilimizde xalqi'mizg'a ta'n sezim-tuyg'i'lar, tu'sinikler, u'rp-a'detler menen da'stu'rler teren' sa'wlelengen. Tilimizdegi iybe, uyat, a'ndiyshe, nami's, mehir-aqi'bet degen so'zlerdi basqa tillerge tap wo'zindey qi'li'p awdari'w qi'yi'n. Wolardi' tek o'zbek tili arqali' bayan yetiw mu'mkin. Sebebi bul tu'sinikler ko'birek bizin' xalqi'mizg'a ta'n ha'm wolardi' tek usi' xali'qti'n' tili g'ana bildire aladi'. Bir so'z benen aytqanda, ana tilimiz xalqi'mizdi'n' ju'rek to'rinde jatqan yen' quramali' sezimler menen tu'siniklerdi de su'wretley aladi'. Sebebi bul til neshshe a'sirler, mi'n' ji'llar dawami'nda usi' xali'q penen birge qa'liplesken. Soni'n' ushi'n da ana tili – millettin' ruwx'i' deymiz.

Ana tilge bolg'an muhabbat, yen' da'slep ha'r bir so'zdin' ma'nisin teren' an'lag'an halda qollani'w, woni' jaqsi' biliw, asi'rap-abaylaw si'yaqli' pazi'yletlerde ko'rinedi.

Til biliw – ma'deniyatli'li'q belgisi. Xalqi'miz tili menen aytqanda, til bilgen yel biledi.

Ata-babalari'miz a'yyemnen-aq yeki-u'sh tildi bilgen. Bul bolsa wolarg'a basqa millet wa'killeri menen yerkin so'ylesiw, wolardan u'yreniw ha'm wolar menen ti'ni'sh-tati'w, awi'zбир-

shilikte jasaw mu'mkinshiligin bergen. A'sirese, bu'gingi ku'nde, ma'mleketimiz pu'tkil du'nya menen ken' ko'lemde birge islesip ati'rg'an waqi'tta til biliw u'lken a'hmiyetke iye bolmaqta. Sonli'qtan da yelimizde shet tillerdi u'yreniwge u'lken a'hmiyet berilmekte. Biraq ana tili ha'r qanday sharayatta da insan ushi'n ruwx'i'y tayani'sh boli'p qaladi'. A'sirese, milliy wo'zlikti an'law, «Kim yedim ha'm kim boldi'm?» degen sorawg'a juwap tabi'w, yad yetiw sezimi menen jasawda ana tilinin' a'hmiyeti sheksiz. A'yne ana tili arqali' insan wo'z ata-babalari' menen mudami' ruwx'i'y baylani'sta jasaydi'. Yag'ni'y, wolardi'n' aytqan u'git-na'siyatlari', jazi'p qaldi'rg'an shi'g'armalari', islegen iygilikli isleri ana tili arqali' a'wladtan a'wladqa wo'tip baradi'.

Solay yetip, ana tilin puqta biliw, woni' maqtani'sh yetiw milliy ma'nawiyat, wo'zlik belgisi bolsa, basqa tillerdi biliwge umti'li'w – ma'deniyat belgisi, qosi'msha bilim, ag'arti'wshi'li'q qurali'na iye boli'w degeni.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Xali'qti'n', millettin' wo'zligin ko'rsetiwde tildin' worni' qanday?
2. Prezidentimiz bul tuwrali' qanday ibratli' pikirlerdi aytqan?
3. Xalqi'mi'zdi'n' du'nya civilizaciyasi'na qosqan u'lesinde o'zbek tili qanday wori'n tutqan?
4. Ana tili ag'la pazi'yelletler, joqari' tuyg'i'lar deregi yekenin neler menen da'lilley alasi'z?
5. Ana tilimizdin' abi'rayi'n asi'ri'w ushi'n qaysi' da'wirlerde qanday gu'resler ju'rgizilgen?
6. O'zbek tilinin' ma'mleketlik til si'pati'ndag'i' statusi' ha'm woni' rawajlandi'ri'wdi'n' huquqi'y tiykarlari' qaysi' hu'jjetlerde belgilep qoyi'lg'an?
7. Ma'mleketimizde a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an reformalar tilimizdin' rawajlani'wi'na qanday ta'sir yetpekte?
8. Tilimizdi qa'dirlew, woni'n' mu'mkinshiliklerinen ken' paydalan'i'w ushi'n ne qi'li'wi'mi'z kerek?
9. O'zbek tilinin' mu'mkinshilikleri qaysi' klassikali'q shi'g'armalarda ayqi'n sa'wlelengeni tuwrali' ayti'p berin'.
10. Til biliwdin' a'hmiyeti tuwrali' mi'sallar menen ayti'p berin'.

MILLIY HA'M ULUWMA INSANI'Y QA'DIRIYATLAR UYG'I'NLI'G'I

A'ziz woqi'wshi', milliy ideyami'z nege a'yne «milliy» degen so'z benen baslani'wi' tuwrali' woylap ko'rdin'iz be? Jurti'mi'z aymag'i'nda jasap ati'rg'an, milleti, tili ha'm dinine qaramastan, barli'q insanlardi' birden-bir Watan perzentleri si'pati'nda birlestiriw, wolardi'n' iygilikli arzi'w-a'rmanlari' menen ma'p-lerin sa'wlelendiriw milliy ideyami'zdi'n' tiykarg'i' mazmunin' qurag'ani' ushi'n da wol «milliy» degen so'z benen baslanadi'. Sebebi «milliy» degen so'z tek g'ana bir milletke yemes, al bir aymaq, bir ma'mleketke tiyislilikti bildiredi. Soni'n' ushi'n da a'ne usi' birden bir xali'qti'n' milliy qa'diriyatlari', uluwma insani'y qa'diriyatlar menen uyg'i'nlasqan halda bizin' ideyami'zdi' ja'ne de bayi'ti'p baradi'.

Du'nyada wo'zine ta'n qa'diriyatlari' bolmag'an xali'q joq. Milliy qa'diriyatlar wolar tiyisli bolg'an xali'qti'n' tariyxi', turmi's ta'rizi, tili, u'rp-a'detleri, ma'nawiyati' ja'ne ma'deniyati' menen ti'g'i'z baylani'sli' halda ko'zge taslanadi'.

Bizin' milliy ideyami'z milliy da'stu'rler menen qa'diriyatlari'mi'zdi' wo'zinde sa'wlelendiredi, wolardi' bayi'ti'wg'a ha'm rawajlandi'ri'wg'a xi'zmet yetedi. Bul proceste wol ja'miyetimizdin' basli' maqsetlerin inabatqa aladi' ha'm to'mendegi milliy wo'zgesheliklerdi na'zerde tutadi':

– xalqi'mi'z turmi'si'nda a'yyem-a'yyemnen ja'ma'a't boli'p jasaw ruwxini'n' u'stinligi;

– ja'ma'a't ti'msali' bolg'an shan'araq, ma'ha'lle, yel-jurt tu'siniklerinin' muqa'ddesligi;

– ata-ana, ma'ha'lle, awi'l, uluwma alg'anda, ja'ma'a'tke joqari' hu'rmet-itibar;

– millettin' wo'shpes ruwxii' bolg'an ana tiline muhabbat;

– u'lkenlerge – hu'rmet, kishilerge – izzet;

- mehir-muhabbat, go'zzalli'q ha'm na'ziklik, ma'n'gilik wo'mir ti'msali' bolg'an – hayalg'a hu'rmet;
- sabi'r-taqatli'li'q ha'm miynet su'ygishlik;
- hadalli'q, mehir-aqi'bet ha'm t.b.

Jer ju'zindegi barli'q xali'qlar ushi'n qa'dirli bolg'an, insaniyatti'n' uluwma ma'plerine sa'ykes keletug'i'n materialli'q ha'm ma'nawiy ha'diyseler, da'stu'rler ha'm principler uluwma insani'y qa'diriyatlar qatari'na kiredi.

Bizin' milliy ideyami'z to'mendegi uluwma insani'y qa'diriyatlardi' ta'n aladi' ha'm wolardan azi'qlanadi':

- ni'zam u'stinligi;
- insan huquqlari' ha'm pikir yerkinligi;
- tu'rli millet wa'killerine hu'rmet ha'm wolar menen awi'z-birshilikte jasaw;
- diniy ken'peyillik;
- du'nyawiy bilimlerge umti'li'w, ag'arti'wshi'li'q;
- basqa xali'qlardi'n' aldi'n'g'i' ta'jiriybesi menen ma'deniyyati'n u'yreniw ha'm t.b.

Ni'zam u'stinligi ja'miyet ag'zalari'ni'n' milleti, tili ha'm dinine qaramastan ni'zam aldi'nda ten' yekenligin na'zerde tutadi'.

Bul princip biz quri'p ati'rg'an huquqi'y demokratiyali'q ma'mleket turmi'si'nda, reformalardi' a'melge asi'ri'wda yen' a'hmiyetli rawajlani'w principi boli'p xi'zmet qi'lmaqta.

Insan huquqlari'na qol qati'lmaydi'. Du'nyadag'i' barli'q xali'qlar insanni'n' huquqlari' toli'q ta'miyinlenetug'i'n, wol yerkin na'pes alatug'i'n ja'miyet quri'wg'a ha'reket yetedi. Biraq bul maqsetke yerisiw an'sat yemes. Sebebi bul du'nyada basqalardi'n' huquqi'n buzi'p, zuli'mli'q penen zorli'q tiykari'nda wolardi' wo'zine bag'i'ni'shli' qi'lg'i'si' keletug'i'n jawi'z ku'shler de ko'p. Insan huquqlari'n usi'nday ku'shlerden qorg'aw – ha'r bir sanali' adamni'n' muqa'ddes wazi'yпасi' boli'p tabi'ladi'. Soni'n' ushi'n da insan huquqlari' uluwma insani'y qa'diriyat boli'p yesaplanadi'.

Bizin' yelimizde insan huquqlari' toli'q ta'miyinlengen. Bul boyi'nsha tiykarg'i' normalar ma'mleketimiz Konstituciyasi' ha'm ni'zamlari'nda belgilep qoyi'lg'an.

Pikir yerkinligi — insanni'n' tiykarg'i' huquqlari'ni'n' biri boli'p, shaxs yerkinliginin' a'hmiyetli sha'rti yesaplanadi'. Wog'an muwapi'q, ha'r bir insan wo'z pikirin yerkin bildiriw huquqi'na iye.

Insanni'n' pikiri, yag'ni'y ma'nawiy du'nyasi' yerkin bolsa, turmi'si' da yerkin boladi'.

Milliy qa'diriyatlarlar negizinde bir xali'qti'n' tariy-xi'y da'stu'rleri, turmi's ta'rizi ha'm wo'mirge ko'z-qaraslari' ja'mlengen bolsa, uluwma insani'y qa'diriyatlar pu'tkil insaniyatqa ta'n rawajlani'w ta'jiriyelelerin, ha'r bir adamni'n' insaniyat perzenti yekenligine baylani'sli' uluwma mazmundi' sa'wlelendiredi.

Bizin' milliy qa'diriyatlari'-mi'zdi'n' wo'zine ta'n tapti'rmas ta'repi sonnan ibarat, wolarda a'yyem zamanlardan baslap uluwma insani'y ideyalar sa'wlenenip kelgen. Ma'selen, xalqi'mi'zdi'n' mehir-aqi'betti, dosli'q, ti'ni'shli'q ha'm awi'zбирshilikti joqari' qa'dirlewi, kim boli'wi'na, qaysi' milletke tiyisli yekenine qaramastan, miymandi' hu'rmet yetiwi woni'n' haqi'yqi'y insanpa'rwarli'q pazi'yletlerinen derek beredi.

Insanpa'rwarli'q bolsa uluwma insani'y qa'diriyatlardi'n' tiykari'n quraydi'.

A'sirese, xalqi'mi'zdi'n' «Atan'ni'n' uli' bolma, adamni'n' uli' bol» si'yaqli' naqi'llari'nda ata-babalari'mi'zdi'n' tek milliy qa'diriyatlarg'a g'ana yemes, al uluwma insani'y qa'diriyatlarg'a da sadi'q yekenligi ayqi'n sa'wlelengen.

Ulli' babalari'mi'zdi'n' wo'miri ha'm do'retiwshilik isleri mine usi'nday insanpa'rwarli'q ruwx'i' menen suwg'ari'lg'ani' ushi'n wolardi'n' ati', jazg'an shi'g'armalari' pu'tkil du'nyada

ta'n ali'ni'p, a'sirler dawami'nda tu'rli xali'qlar wa'killeri ta're-pinen u'yrenip kelinbekte. «Worta a'sirlerdegi Shi'g'i's ali'mlari' ha'm woyshi'llari'ni'n' tariyxi'y miyrasi', woni'n' zamanago'y civilizaciya rawaji'ndag'i' roli ha'm a'hmiyeti» temasi'nda 2014-ji'l 15–16-may ku'nleri Samarqand qalasi'nda boli'p wo'tken xali'q arali'q konferenciya bul pikirdin' ja'ne bir a'meliy tasi'yi'qlani'wi' boldi'.

Prezidentimiz Islam Karimov bul tuwrali' toqtap wo'tip, to'mendegi pikirlerdi ayi'ri'qsha ayti'p wo'tkeni tosi'nnan yemes:

«Bul ulli' insanlardi'n' ilim tarawi'na bag'i'shlag'an wo'miri, wolar yerisken ha'm bu'gingi ku'nde pu'tkil mag'ri'ypetli insaniyatti' lal qaldi'ri'p kiyati'rg'an tabi'slari' – bul, hesh gu'mansi'z, haqi'yqi'y ma'nawiy ma'rtlik u'lgisi, dep ayti'wg'a barli'q tiykarlari'mi'z bar ha'm biz bunday ma'rtlik aldi'nda bas iyip ta'jim yetemiz»¹.

Belgiyada Ibn Sina, Litvada Mi'rza Ulug'bek, Rossiya paytaxti' Moskva, Yaponiya paytaxti' Tokio, A'zərbayjan paytaxti' Baku qalalari'nda A'liysher Nawayi', Mi'si'r paytaxti' Kair qalasi'nda bolsa Axmed Ferg'aniy ha'ykelleri wornati'lg'ani', 2007-ji'li' Islam konferenciyasi' sho'lkeminin' bilimlendiriw, ilim ha'm ma'deniyat ma'seleleri boyi'nsha qa'nigelestirilgen du'zilmesi – AYSESKO ta'repinen Tashkent qalasi' Islam ma'deniyati'ni'n' paytaxti' dep ja'riyalang'ani', sonday-aq, Samarqand, Buxara, Xiywa, Qarshi', Shaxrisabz, Termiz, Tashkent, Marg'ulan si'yaqli' qalalari'mi'zdi'n' tariyxi'y sa'neleri xali'q arali'q ko'lemde ken' belgilengenligi xalqi'mi'zdi'n' uluwma insani'y qa'diriyatlar rawaji'na qosqan u'lesinin' joqari' ta'n ali'ni'wi' boldi'.

Yel-jurti'mi'zdi'n' ulli' ma'deniy miyrasi', ma'nawiy qu'direti, bekkem yer-k-i'qi'rari' woni'n' ha'miyshe milliy ha'm uluwma insani'y qa'diriyatlarg'a su'yenip jasag'ani'ni'n' na'tiyjesi boli'p yesaplanadi'.

¹ «Worta a'sirler Shi'g'i's ali'mlari' ha'm woyshi'llari'ni'n' tariyxi'y miyrasi', woni'n' zamanago'y civilizaciya rawaji'ndag'i' roli ha'm a'hmiyeti. – T.: «O'zbekistan», 2014-ji'l, 16-bet.

Xalqi'mi'zdi'n' neshshe mi'n' ji'lli'q tariyxi' dawami'n-da milleshlik, basqalardi' kemsitiw, diniy ha'm milliy daw-ja'njeller hesh qashan bolmag'ani'ni'n' tiykarg'i' sebeplerinen biri de bizin' tek g'ana milliy qa'diriyatlar menen sheklenip qalmastan, mudami' uluwma insani'y qa'diriyatlardan azi'qlani'p kelgenimiz, yel-jurti'mi'zg'a ta'n insanpa'rwarli'q ha'm ken'peylik pazi'yelletlerine baylani'sli'.

Bizin' milliy ideyami'zdi'n' ku'sh-qu'direti sonda, wol milliy ha'm uluwma insani'y qa'diriyatlardan azi'qlani'p, wolardi' rawajlandi'ri'wg'a u'les qosi'wdi' na'zerde tutadi'. Soni'n' menen birge, wolardi' wo'zinin' tiykarg'i' tu'sinik ha'm principi'ri' tiykari'nda uyg'i'nlasti'ri'p, xalqi'mi'zdi'n' uluwma maqsetlerine xi'zmet qi'ldi'radi'.

? *Soraw ha'm tapsi'rmalar:*

1. Milliy qa'diriyatlar degende nelerdi tu'sinesiz?
2. Milliy ideyalar qaysi' milliy qa'diriyatlari'mi'zdan azi'qlanadi'?
3. Milliy ideyami'z qaysi' uluwma insani'y qa'diriyatlardan azi'qlanadi'?
4. Uluwma insani'y qa'diriyatlar tiykari'nda turatug'i'n basli' ideya ne?
5. Insanpa'rwarli'qti' uli'g'lawg'a qarati'lg'an xalqi'mi'zg'a ta'n pazi'yelletlerden qaysi'lari'n bilesiz?
6. Xalqi'mi'zdi'n' uluwma insani'y qa'diriyatlarg'a sadi'qli'g'i' qaysi' naqi'llarda ayqi'n sa'wlelengen?
7. Ulli' ata-babalari'mi'z yesteligine qaysi' shet ma'mleketlerde ha'ykeller wornati'lg'an?
8. Siz qaysi' shet yel jazi'wshi'lari'ni'n' kitaplari'n su'yip woqi'ysi'z?
9. Si'rt yel sportshi'lari'nan kimlerdi bilesiz?
10. Qaysi' milliy qa'diriyatlari'mi'zdi' jaqsi' ko'resiz?

RAWAJLANI'WDI'N' O'ZBEK MODELI HA'M WONI'N' A'HMIYETI

A'ziz woqi'wshi'! Siz tariyx pa'ninen jaqsi' bilgenin'izdey, azatli'q ha'm g'a'rezsizlikke yerisken ha'r qanday ma'mleket du'nyadag'i' rawajlang'an ma'mleketler qatari'nan mu'na'sip wori'n iyelew ushi'n wo'zine ta'n tikleniw joli'n basi'p wo'tedi. Bul jol a'dette usi' ma'mleketin' milliy tikleniw joli' yamasa rawajlani'w joli' dep ataladi'. O'zbekistan da ma'mleketlik g'a'rezsizlikke yeriskennen son' turmi'sti'n' barli'q tarawlari'nda tikleniw ha'm reformalasti'ri'w proceslerin a'melge asi'ri'w wo'tkir za'ru'rlikke aylandi'. Sebebi yeski sovet du'zimi da'wi-rinde barli'q tarawlar bir ta'repleme, yag'ni'y tek g'ana «qi'zi'l imperiya» dep atalg'an buri'ng'i' SSSRdi'n' ma'plerine sa'ykes rawajlandi'ri'lg'an yedi. Mi'sali', bizin' yelimiz moyni'na shiyki zat jetkerip beriw tiykarg'i' wazi'ypa yetip qoyi'lg'an yedi. Shiyki zat bolsa tayar wo'nimge sali'sti'rg'anda bir neshe yese arzan. Shiyki zatti' derlik mutqa jetkerip berip, wonnan tayarlang'an wo'nimdi bir neshe yese qi'mbati'na, yag'ni'y qansha jol qa're-jetleri, ha'r qi'yli' ra'smiyatshi'li'qlar yesesine sati'p ali'w milliy ekonomikami'zdi' ha'lsiretip, to'men awhalg'a sali'p qoyg'an yedi.

Ma'nawiyat tarawi'nda bolsa tilimiz, dinimiz, a'debiyati'mi'z ha'm ko'rkem wo'nerimiz, ulli' dani'shpanlari'mi'z, wolardi'n' biybaha shi'g'armalari' kemsitiletug'i'n, wolardi' u'yreniwge, rawajlandi'ri'wg'a jol qoyi'lmas yedi. Buni'n' negizinde xalqi'-mi'zdi' do'retiwshilikten, jarati'w tuyg'i'si'nan biygana qi'li'p ko'rsetiwge uri'ni'w, woni'n' milliy tariyxi' joq, degen jalg'an ha'm g'a'rezli pikirdi adamlar sanasi'na sin'dirip, wolardi' yerksiz ha'm bag'i'ni'shli' qi'li'wg'a qarati'lg'an ma'kkar siyosat jasi'ri'ng'an yedi.

Mine usi'nday ashi'narli' jag'daylardi'n' barli'g'i'n saptas-ti'ri'w, xalqi'mi'zdi'n' do'retiwshilik talanti'n qayta woyati'w, woni' wo'z ta'g'diri, wo'z wo'mirinin' shi'n ma'nisindegi iyesine aylandi'ri'w ushi'n jan'asha rawajlani'w joli' talap yetiledi. Bul

jol turmi'sti'n' barli'q tarawlari'n xalqi'mi'z, Watani'mi'z ma'plerin inabatqa alg'an halda reformalasti'ri'w'di'n' uluwma bag'darlari'n belgilep beriwi tiyis yedi. Prezidentimiz Islam Karimov g'a'rezsizliktin' da'slepki ji'llari'nda ja'miyet turmi'si'n reformalasti'ri'w' principlerin islep shi'qti'. Bul principler yelimiz turmi'si'ni'n' barli'q tarawlari'n tu'pten wo'zgertiw ha'm jan'a ja'miyet quri'w'di'n' strategiyali'q joli' si'pati'nda wo'zin aqladi' ha'm «rawajlani'w'di'n' o'zbek modeli» degen at penen pu'tkil du'nyada ta'n ali'ndi'.

Strategiyali'q jol — uzaq mu'ddetke bag'darlang'an, uluwma maqsetlerdi an'latatug'i'n tiykarg'i' rawajlani'w joli' boli'p yesaplanadi'.

O'zbekistanni'n' strategiyali'q joli' bazar ekonomikasi'na tiykarlang'an huquqi'y demokratiyali'q ma'mleket, puqarali'q ja'miyetin quri'wg'a qarati'lg'an g'a'rezsiz rawajlani'w joli' boli'p yesaplanadi'.

Bul jol wo'z wo'mirin wo'tep bolg'an yeski sovet du'ziminen pu'tkilley basqasha, demokratiyali'q du'zimg'e wo'tiw'di ta'miyinlep beretug'i'n rawajlani'w modeli boli'p yesaplanadi'.

Bul modeldin' yen' a'hmiyetli wo'zgesheliklerinin' biri sonnan ibarat, wol revolyuciya'li'q jol menen yemes, al evolyuciya'li'q jol menen rawajlani'p bari'w'di' na'zerde tutadi'. Evolyuciya'li'q rawajlani'w go'zlngen maqsetke qaray izbe-iz, basqi'shpa-basqi'sh bari'w'di' an'latadi'.

Reformalardi' revolyuciya'li'q jol menen a'melge asi'ri'w'di'n' bir neshe usi'llari' bar yekenligin yeste saqlan'. Solardan biri «shok terapiyasi» dep ataladi'.

Ji'llar dawami'nda qa'liplesken basqari'w usi'llari'n, turmi's ta'rtiplerin, adamlardi'n' du'nyag'a ko'z-qarasi'n birden wo'zgertiwge uri'ni'w, jan'a qatnasi'qlardi' qi'sqa mu'ddette yengiziw «shok terapiyasi»ni'n' tiykarg'i' mazmuni'n quraydi'. Yeski jaraqatti' bir uri'ng'annan-aq sawalti'w'di' maqset yetkeni ushi'n da bul jol usi'lay ataladi'.

Bul jol bizin' yelimizge pu'tkilley tuwra kelmeytug'i'n yedi. Buni'n' sebeplerin Prezidentimiz Islam Karimov bi'layi'nsha tu'sindiredi:

«Yeger biz g'a'rezsizlikke yeriskenimizden son' basqi'shpa-basqi'sh rawajlani'w joli'n yemes, al «shok terapiyasi» dep at alg'an revolyuciyali'q sekiriw joli'n tan'lasaq, yen' qi'yi'n jag'daylarda ko'pshilik xalqi'mi'z qanday jag'dayg'a tu'sip qalg'an bolar yedi? Hesh gu'mansi'z, stixiyali' tu'rde ju'z beretug'i'n jedel wo'zgerisler borani'nda adamlardi'n' materialli'q turmi's jag'dayi' keskin jamanlasi'p, wolardi'n' turmi's qa'lpi, a'dep-ikramli'li'q qa'diriyatlari', milliy-ma'nawiy kelbeti pu'tkilley izden shi'g'i'p ketiwi hesh ga'p yemes yedi. Bir so'z benen aytqanda, bunday bir ta'repleme siyosat hesh ku'tilmegen aqi'betlerge, worni'n ju'z ji'llarda da tolti'ri'p, qaplap bolmaytug'i'n awi'r jog'alti'wlarg'a ali'p keliwi so'zsiz yedi»¹.

Jurti'mi'z xalqi'ni'n' yari'mi'nan ko'biregin balalar, socialli'q qorg'awg'a mu'taj insanlar qurag'ani', milliy qa'diriyatlari'mi'z ha'r qanday jan'ali'qqqa da basqi'shpa-basqi'sh, bir qa'lipte bari'wi'n talap yetkeni ushi'n da «shok terapiyasi» si'yaqli' revolyuciyali'q jol biz ushi'n maqul kelmeytug'i'n yedi. Soni'n' ushi'n rawajlani'wdi'n' o'zbek modeli degen at penen du'nyada ta'n ali'ng'an bizin' rawajlani'w joli'mi'zdi'n' tiykarg'i' mazmuni' ja'miyetti revolyuciyali'q jol menen yemes, al evolyuciyali'q, yag'ni'y basqi'shpa-basqi'sh reformalasti'ri'wdi' na'zerde tutadi'. Prezident Islam Karimov tiykarlap bergen ja'miyetti reformalasti'ri'wdi'n' bes principi bul modeldin' tiykari'n quraydi'.

«Bul modeldin' tiykarg'i' prinsipleri – yag'ni'y, ekonomikani'n' siyayasattan u'stinligi, ma'mlekettin' bas reformator boli'wi', ni'zam u'stinligi, ku'shli socialli'q siyosat,

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. –T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 106-bet.

reformalardi' evolyuciya'ly'q tiykarda basqi'shpa-basqi'sh a'melge asi'ri'w principleri ha'mmemizge jaqsi' ma'lim»², dep atap wo'tedi Jurtbasshi'mi'z.

Ekonomikani'n' siyasattan u'stin boli'wi' ekonomikani'n' wo'z ni'zamli'li'qlari' tiykari'nda rawajlani'wi'n, woni' tu'rli siyasiy maqsetlerge boysi'ndi'ri'p qoymawdi' bildiredi.

G'a'rezsizlikke yeriskenimizge shekem hu'kim su'rgen sovet ideologiyasi' wo'z siyasati' menen ekonomikani'n' rawajlani'wi'na kesent beretug'i'n yedi. Yag'ni'y, wol «jeke mu'lk zi'yanli'», «bazar qatnasi'qlari' bolmawi' kerek», «mu'lk iyeleri bol-

mawi' kerek» degen siyasiy ko'zqaraslar menen adamlardi'n' yerkin miynet yetiwi, mu'lk iyesi boli'p, isbilermenlik jumi'slari' menen shug'i'llani'wi'n qadag'an yetip qoyg'an yedi. Buni'n' aqi'betinde siyosat ekonomikani'n' u'stinen hu'kimdar boli'p alg'an yedi. Bunday jag'daydi' saplasti'ri'w, ekonomikani' bazar qatnasi'qlari'na wo'tkeriwde woni' siyasattan aji'rati'w haqqi'ndag'i' princip u'lken a'hmiyetke iye boldi'.

Yeski du'zimnen jan'a ja'miyetke wo'tiwde ma'mleketten basqa sho'lkemlesken, ja'miyetti keynine yerte alatug'i'n qu'diretli ku'sh bolmaydi'.

Bunday waqi'tta siyasiy partiyalar, ma'mleketlik yemes sho'lkemler ye'le toli'q qa'liplespen boladi'. Sonli'qtan ma'mleket barli'q reformalar ushi'n juwapkershilikti wo'z moyni'na aladi'. Bul wo'z na'wbetinde jan'a ja'miyet quri'wg'a qarsi'li'q ko'rsetetug'i'n yeski du'zim ta'repdarlari'n ji'lawlap qoyi'w, yendi g'ana ayaqqa turi'p kiyati'rg'an bazar du'zilmelerin

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. —T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008—ji'l, 103-bet.

qollap-quwatlaw, yen' a'hmiiyetlisi, reformalardi'n' izshillik penen dawam yetiwinde u'lken rol woynaydi'.

Ni'zam u'stinligi printsipi ha'mmenin' ni'zam aldi'nda ten'ligin, usi' tiykarda jan'a ja'miyettin' huquqi'y tiykarlari'n bekkemlewdi na'zerde tutadi'.

Reformalardi' a'melge asi'ri'wda jan'a-jan'a ni'zamlar qabi'l qi'li'ni'p, bekkem huquqi'y tiykar jarati'lmaqta ha'm wolardi'n' wori'nlani'wi' ta'miyinlenbekte. Ni'zam u'stinligi principi ja'miyetimiz ag'zalari'ni'n' huquqi'y sanasi' menen woy-pikirinin' jetilisp bari'wi'nda da u'lken a'hmiiyetke iye bolmaqta.

Ku'shli socialli'q siyosat jan'a ja'miyet quri'w procesinde ku'shli socialli'q siyosat ju'rgiziw, kem ta'miynlengen, ja'rdemge mu'ta'j adamlardi', jas shan'araqlardi' ma'mleket ta'repinen qollap-quwatlaw, ja'miyettin' bir bo'legi ha'dden ti's bayi'p, basqa bo'legi bolsa wog'ada ka'mbag'allasi'p ketiwine jol qoymawdi' na'zerde tutadi'.

Mine usi' tiykarda g'a'rezsizlik ji'llari'nda yelimizde ku'shli socialli'q qorg'aw sistemasi' qa'liplesti. Siz kekse ha'm mayi'p, mu'ta'j adamlar-g'a ma'ha'le arqali' ja'rdem ko'rsetilip ati'rg'ani'n, ma'mleket ta'repinen pensiya yaki napaqalar berilip ati'rg'ani', jas shan'araqlar-g'a imtiyazli' kreditler aji'rati'li'p ati'rg'ani', joqari' woqi'w wori'nleri'nda woqi'p ati'rg'an ag'a-apalari'n'i'zdi'n' woqi'w worni'nan stipendiya

ali'p ati'rg'ani' tuwrali' yesitken bolsan'i'z kerek. Bulardi'n' ha'mmesi socialli'q qorg'awdi'n' ko'rinisi boli'p tabi'ladi'.

O'zbek modelinin' tiykari'n belgilep beretug'i'n besinshi princip – reformalardi' evolyuciyali'q jol menen basqi'shpa-basqi'sh a'melge asi'ri'w principi ha'm wolardi'n' a'hmiiyeti tuwrali' joqari'da ayti'p wo'ttik.

A'ne usi' principler qatari'nda «Jan'a u'ydi qurmay turi'p, yeskisin buzban'», «Reforma – reforma ushi'n yemes, yen' aldi' menen insan ushi'n, woni'n' abadan turmi'si' ushi'n xi'zmet yetiwi kerek», «Ku'shli ma'mleketten – ku'shli ja'miyetke qaray» si'yaqli' qag'i'ydalar da o'zbek modelinde a'hmiyetli wori'n tutadi'. Bul model xalqi'mi'zdi'n' milliy ma'mleketshilik da'stu'rleri, qa'diriyatlari' ha'm turmi's qa'lpine, sonday-aq, du'nyadagi' aldi'n'g'i' ma'mleketlerdin' ja'miyetti reformalasti'ri'w ta'jiriybesine tiykarlang'ani' ushi'n turmi's si'naqlari'nda wo'zin aqladi'. Soni'n' ushi'n O'zbekistanni'n' yeski ha'kimshilik-buyri'qpazli'q sistemasi'nan bazar qatnashi'qlari'na tiykarlang'an yerkin demokratiyalig' ja'miyetke wo'tiwinde, ma'mleketimizdin' du'nya sheriklesliginde mu'na'sip wori'n iyelewinde bul modeldin' a'hmiyeti ten'siz boldi'. A'yne usi' model arqali' biz qi'yi'n wo'tiw da'wirinde arti'qsha jog'alti'wlarg'a jol qoymadi'q, xalqi'mi'zdi' socialli'q jaqtan ku'shli qorg'ap, g'a'rezsiz rawajlani'w joli'nda u'lken tabi'slar menen na'tiyjelerge yeristik.

Juwmaqlap aytqanda, o'zbek modeli ja'miyet turmi'si'n tu'p-ten reformalasti'ri'wdi'n' wo'zine ta'n joli' boli'p, Watani'mi'z woni'n' principlerine tiykarlang'an halda izshil rawajlani'p barmaqta.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Rawajlani'w joli' ha'm modeli degen ne?
2. O'zbek modeli kim ta'repinen islep shi'g'i'lg'an?
3. Watani'mi'zdi'n' strategiyali'q joli' qanday maqsetke qarati'lg'an?
4. «Shok terapiyasi» degende neni tu'sinesiz?
5. O'zbek modelinin' tiykarig'i' mazmuni' neden ibarat?
6. O'zbek modelinin' tiykari'n quraytug'i'n bes principti sanap berin'.
7. O'zbek modelinde a'hmiyetli wori'n tutatug'i'n ja'ne qanday principlerdi bilesiz?
8. Ma'mleketimizdin' g'a'rezsizlik ji'llari'nda u'lken tabi'slardig' qolg'a kirgiziwinde o'zbek modeli qanday wori'n tutqani' tuwrali' ayti'p berin'.

QADAG'ALAW JUMI'SI'

Tapsi'rma: «**Ba'rkamal a'wlad – yel-jurt tayani'shi'**» tema-si'nda referat tayarlan'.

Referatti' tayarlawda to'mendegi ma'selelarga ayi'ri'qsha itibar berin':

– ma'mleketimizde ba'rkamal a'wladti' ta'rbiyalaw boyi'nsha a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an isler;

– Prezidentimizdin' ba'rkamal a'wlad haqqi'ndag'i' pikirleri;

– ha'zirgi ku'nde adamlar, a'sirese jaslardi'n' qa'lb'i menen sanasi'n iyelewge qarati'lg'an zi'yanli' ta'sirler;

– jaslarda ideologiyali'q immunitetti bekkemlew jollari' ha'm usi'llari';

– Watang'a muhabbat ha'm sadiqli'q penen jasaw;

– milliy ha'm uluwma insani'y qa'diriyatlar uyg'i'nli'g'i';

– rawajlani'wdi'n' o'zbek modelinde «Reforma – reforma ushi'n yemes, yen' aldi' menen insan ushi'n, woni'n' abadan turmi'si' ushi'n xi'zmet qi'li'wi' kerek» degen qag'i'yda tiykari'nda insan ma'plerinin' barli'q reformalar menen wo'zgerislerdin' basli' maqseti yetip belgilengenligi;

– o'zbek modeli tiykari'nda rawajlani'p barati'rg'an ma'mleketimiz qolg'a kirgizip ati'rg'an u'lken tabi'slar.

BU'GINGI REFORMALAR HAQQI'NDA SA'WBET

(A'meliy sabaq)

Hu'rmetli woqi'wshi'lar! Baqlap woti'rg'ani'n'i'zday, xalqi'mi'z turmi'si'ni'n' barli'q tarawlarida, yelimizdin' siyasiy turmi'si', ekonomikasi', socialli'q-ma'deniy tarawlarida ha'r tu'rli wo'zgerisler, unamli' jan'alani'wlar u'zliksiz ju'z bermekte. G'alaba xabar qurallari'nda bolsa yen' ko'p qollani'latug'i'n so'zlerdin' biri «reforma» so'zi yesaplanadi'. Xosh, usi' yeki ha'diyse arasi'nda qanday baylani's bar?

Ma'mleketimiz g'a'rezsizlikke yeriskennen son' yeski du'zim da'wirinde wornati'lg'an siyasiy, ekonomikali'q, ideologiyali'q basqari'w sistemasi' biykar yetilgenin bilesiz. Atap aytqanda, ma'mleketti basqari'w'di'n' pu'tkilley basqasha jan'a usi'llari' yengizildi. Ekonomikani'n' siyasatqa boysi'ni'wi'na shek qoyi'ldi'. Jurti'mi'zda insan qa'dir-qi'mbati', huquq ha'm yerkinlikleri yen' ulli' qa'diriyat dep ja'riyalandi'. Xali'qqa wo'zligin tani'ti'w, woni' tariyx penen qurallandi'ri'w, tariyx'i'y yadi'n woyati'w boyi'nsha u'lken ag'arti'wshi'li'q isleri a'melge asi'ri'ldi'. Bul wo'zgerislerdin' tiykari'nda bolsa Prezidentimiz Islam Karimovti'n' basshi'li'g'i'nda islep shi'g'i'lg'an, jurti'mi'zda abat ha'm azat Watan, yerkin ha'm abadan turmi's quri'w maqsetine bag'darlang'an reformalar turi'pti'.

«Reforma» — lati'nsha so'z boli'p, tu'pten wo'zgeritiw, qayta quri'w degen ma'nislerdi an'latadi'

So'zdin' ma'nisinen ko'rinip turg'ani'nday, 1991-ji'li' yeri-silgen milliy g'a'rezsizlik xalqi'mi'zg'a wo'z turmi'si'n tu'pten jan'alaw, jaqsi'law, wo'zgeritiw imkaniyati'n berdi. Aldi'n'g'i' sabaqlari'mi'zda ayti'lg'ani'nday, ayi'ri'm buri'ng'i' sovet respublikalari'nan parqli' tu'rde, bizin' ma'mleketimizde bul wo'zgerisler basqi'shpa-basqi'sh ju'rgizildi. Sebebi Prezidentimiz «Jan'a u'y qurmay turi'p, yeskisin buzban'!» degen xali'q dani-li'g'i'nan kelip shi'g'i'p, ha'r bir reformani' turmi's ha'm da'wir

talaplari'na say qi'li'p a'melge asi'ri'w principin alg'a su'r'di. Shi'ni'nda da, aqi'li' pu'tin, tek bu'gindi yemes, yerten'in' de woylap is ju'rgizetug'i'n adam, taza imarat quri'wg'a kiriser yeken, bul u'y quri'li'p pitkenge shekem wo'zi ushi'n baspana boli'p turg'an yeski u'ydi buzi'p taslawg'a asi'qpaydi'. Aqi'ri', jan'a u'y bir ku'n-de, bir ayda quri'li'p qalmaydi'. Bul imaratti' uzaq ji'llarg'a shi'damli', jaqti'li' ha'm ken', ha'r ta'repleme qolay yetiw ushi'n belgili bir waqi't talap yetiledi. Woni'n' u'stine, bul u'y wonda jasawi' tiyis bolg'an adamlardi'n' barli'q turmi'sli'q talaplari'na juwap beriwi kerek. Qanshama shi'rayli', ko'z tartatug'i'n bolsa da, qay bir jerde kimdur ta'repinen quri'lg'an u'yden u'lgi ali'p tiklengen imarat bizin' talaplari'mi'z benen talg'ami'mi'zg'a juwap bermewi mu'mkin.

Bul bolsa a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an reformalar, yen' aldi' menen, xalqi'mi'z ta'biyati', du'nyag'a ko'z-qarasi', talaplari'nan kelip shi'g'i'wi' lazi'm degendi bildiredi.

Demek, bizin' jurti'mi'zda a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an reformalar birinshi na'wbette usi' Watanda jasap ati'rg'an puqaralardi'n' ma'plerine qarati'lg'ani', wolardi'n' arzi'w-u'mitleri menen ti'g'i'z baylani'sli' yekeni menen wog'ada u'lken a'hmiyetke iye. Bul pikirimizdi bir g'ana ta'lim-ta'rbiya tarawi'na yengizilgen reformalardi'n' mazmuni'n, maqsetin tu'sindiriw menen tasti'yi'qlap beriw mu'mkin.

Siz jaqsi' bilgenin'izdey, O'zbekistan xalqi'ni'n' ko'pshilik bo'legin jaslar, wolardi'n' da basi'm ko'pshiligin bolsa jasi' jetpegenler quraydi'. Qoli'n'i'zdg'i' kitapti'n' son'g'i' betlerine qarasan'i'z, woni'n' tiraji'na — neshe nusqada shi'g'ari'lg'ani'

tuwrali' mag'luwmatqa ko'-zin'iz tu'sedi. Barli'q sabaqli'qlari'mi'zda da usi' sanlar bar. Bul sanlar usi' sabaqli'qlardi'n' tek qaraqalpaq tilinde woqi'ti'latug'i'n mektepler ushi'n basi'p shi'g'ari'lg'ani'n ko'rsetedi. Bug'an ko'p milletli yelimizdeki ta'lim basqa tillerde ali'p bari'latug'i'n mektepler woqi'wshi'lari'ni'n sani'n da qossan'i'z, derlik yari'm million woqi'wshi' sani' shi'g'adi'. Demek, ha'r ji'li' O'zbekistan mekteplerin sonsha jas insan pitkerip shi'g'adi' yeken.

Sovet da'wirinde «worta mektep»lerdeki woqi'w mu'ddети 10 ji'l dep belgilengen, barli'q balalar tek usi'ni' pitkerip shi'g'atug'i'n yedi. Wolardi'n' 5-7 procenti g'ana joqari' woqi'w wori'nlar'i'nda woqi'wdi' dawam yettiredug'i'n yedi, qalg'an bir neshe ju'z mi'n'lap jaslar yendi ne qi'lari'n bilmey, jumi'ssi'zlar qatari'n tolti'ratug'i'n yedi. Sebebi wolardi'n' qoli'nda ya bir wo'neri, ya bir ka'sibi joq yedi.

O'zbekistanda Jurtbasshi'mi'z baslamasi' menen a'melge asi'ri'lg'an bilimlendiriw tarawi'ndag'i' reformalar, yen' da'slep, mine usi' u'lken kemshilikti saplasti'rg'ani' menen a'hmiyetli.

Ga'p sonda, uluwma bilim beriw mektebindeki tog'i'z ji'lli'q woqi'w dawami'nda balani'n' qi'zi'g'i'wi', uqi'bi', talanti' atanas'i'na da, woqi'ti'wshi'larg'a da, a'l'bette, ma'lim boli'p qaladi'. Yag'ni'y, bir bala belgili bir pa'n tarawi'na ko'birek qi'zi'qsa, basqa bala kishkene waqti'n'an baslap-aq wol yaki bul wo'nerge meyil boladi'. Usi'ni' yesapqa alg'an halda, yelimizde worta arnawli', ka'sip-wo'ner bilimlendiriw sistemasi' jan'adan yengizildi. Wog'an ko're, keleshekte ilim-pa'n menen shug'i'llanbaqshi' bolg'an jaslar ushi'n tu'rli pa'nlerge qa'nigestirilgen akademiya'li'q liceyler, wolardi'n' wo'ner u'yrenbekshi

bolg'an ten'lesleri ushi'n bolsa ju'zlep ka'sip-wo'nerdi u'yretetug'i'n kolledjler quri'ldi'. A'hmiyetlisi sonda, usi' kolledjlerde jaslar u'sh ji'l dawami'nda bir yemes, bir neshe ka'siplerdi iyelew mu'mkinshiligine iye boladi'. Bul bolsa kolledjdi pitkeren jaslardi'n' u'yrenge ka'sibi boyi'nsha islep, wo'zinin' materialli'q turmi'si'n sho'lkemlestiriw, keleshekte shan'araq quri'p, woni'n' abadanshi'li'g'i'n ta'miyinlew mu'mkinshiligine iye boladi', degendi bildiredi.

Tap usi'nday, qalg'an barli'q tarawlarda da a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an reformalar da xalqi'mi'zdi'n' ma'plerine xi'zmet qi'ladi', ma'mleketimizdi du'nyani'n' aldi'n'g'i' ma'mleketleri qatari'na ali'p shi'g'i'wda a'hmiyetli faktor boladi'.

Joqari'da ma'mleketimiz ko'leminde a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an reformalardi'n' tek bir tarawi' tuwrali' g'ana qi'sqasha so'ylestik. A'meliy sabaq dawami'nda woqi'ti'wshi'n'i'z bashi'li'g'i'nda klaslari'n'i'zdi'n' ko'pshiligin qi'zi'qti'ratug'i'n basqa tarawlardag'i' reformalar tuwrali' da sa'wbetlesiw wo'tkeriwin'iz mu'mkin. Bunda to'mendegi ma'selelerge ayi'ri'qsha itibar berilse, paydali' bolar yedi, dep woylaymi'z:

– reforma ju'rgizilip ati'rg'an tarawdi'n' ma'mleket ha'm xali'q turmi'si'ndag'i' a'hmiyeti;

– tarawdi'n' g'a'rezsizlikke shekemgi awhali';

– tarawda a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an reformalardi'n' basqi'shpa-basqi'sh sho'lkemlestirilgenligi ha'm buni'n' sebebi;

– reformani'n' ma'mleketti rawajlandi'ri'w, insanlar turmi'si'ni'n' abadanshi'li'g'i'n asi'ri'wg'a ko'rsetip ati'rg'an ta'siri;

– reformani' wo'tkeriw, woni'n' tabi'sli' boli'wi'n ta'miyinlewge jaslar qosi'wi' mu'kin bolg'an u'les ha'm basqa da ma'seleler.

MA'NAWIYATTI'N' BEKKEM TAYANI'SHLARI'

MA'NAWIYAT QORG'ANI'

Hu'rmetli woqi'wshi'! Insanni'n' qa'liplesiwi, wo'mirde wo'z worni'n tabi'wi'nda, yel-jurt hu'rmetine miyasar boli'wi'nda wol ta'rbiyalanatug'i'n shan'araq wortali'g'i' sheshiwshi a'h-miyetke iye. Sebebi shan'araqta wo'mirdin' dawamshi'si' bolg'an shaxs qa'liplesedi, milliy ma'deniyat, u'rp-a'detler, a'dep-ikram qa'diriyatlari' saqlanadi' ha'm rawajlanadi'. Ha'r bir shan'araq ti'ni'sh ha'm tati'w bolsa, demek, ja'miyette de tati'wli'q ha'm awi'zбирshilikke yerisiledi, yelde ti'ni'shli'q ha'm turaqli'li'q hu'kim su'redi. Shan'araqti' ja'miyettin' kishi ko'rinishi dep biykarg'a aytpag'an. Ja'miyette bolg'ani' si'yaqli', wonda da wo'z basshi'si', sonday-aq woni'n' biyligi ha'm ko'rsetpeleri menen wol yaki bul isti wori'nlawshi' ag'zalari' boladi'.

Sergek, isbilermen, uzaqti' ko're alatug'i'n bashi'dan ja'miyettin' rawajlani'wi'n basqari'w talap yetilse, shan'araq basshi'lari' da wo'z u'yinin' ti'ni'shli'g'i', abadanshi'li'g'i', perzentlerinin' keleshegi ushi'n soni'n'day juwapker boli'p yesaplanadi'.

Shan'araqta insan ta'rbiyasi'na tiykar sali'nadi'. Wol balada qa'liplesiwi lazi'm bolg'an barli'q insani'y pazi'yelletlerdi ta'rbiyalaytug'i'n wo'mir mektebi boli'p yesaplanadi'. Prezidentimiz Islam Karimov «Jogari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh» kitabi'nda ba'rkamal a'wlad ta'rbiyasi'nda shan'araq wortali'g'i' wog'ada u'lken wori'n tutatug'i'ni'n yesapqa ali'p, bul ma'selege watanlaslari'mi'zdi'n' itibari'n ayi'ri'qsha qaratadi':

«Shan'araq ta'rbiyasi' ma'selesinde qa'tege jol qoymaw ushi'n yen' da'slep ha'r bir u'ydegi ma'nawiy i'qli'mdi' wo'z-ara hu'rmet, a'dep-ikramli'li'q, insani'y mu'na'sibetler tiykari'nda quri'w wori'nli' bolar yedi»¹.

¹ Islam Karimov. Jogari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. — T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 55-bet.

Biz Jurtbasshi'mi'zdi'n miynetindeki «shan'araqtag'i' ma'nawiy i'qli'm» degen ibarag'a ayi'ri'qsha di'qqati'n'i'z-di' qaratpaqshi'mi'z. Wo'ytke-ni bul ibara insan ruwx'i'yati'ni'n', qa'lbini'n' duri's qa'lip-lesiwinde wog'ada a'hmiyetli wori'n iyeleytug'i'n wortali'qti'an'latadi'. Mine usi' i'qli'mni'n' qanday boli'wi' jas na'sildin', yag'ni'y yerten'gi ku'n iyelerinin' qanday adamlar boli'p jetilisiwin belgileydi. Yeger ta'biyattag'i' i'qli'mg'a

sali'sti'ri'p aytatug'i'n bolsaq, shan'araq i'qli'mi'ndag'i' suwi'qli'q woni'n' qushag'i'ndag'i' jas na'lshelelerin' wo'nip-wo'siwinqi'yi'nlasti'rsa, shan'-tozan'lar shan'araq ag'zalari'ni'n' ko'zin ashti'rmaydi', yemin-yerkin na'pes ali'wi'n shekleydi. Kerisinshe, usi' i'qli'mdag'i' ji'lli'li'q, jaqti'li'q, taza hawa bul shan'araqta keshe g'ana du'nyag'a kelgen na'resteden baslap kekselerge shekem — ha'mmesinin' ko'terin'ki keypiyatta wo'mir su'riwine girew boladi'.

Yendi shan'araq i'qli'mi'n wo'z-ara hu'rmet, a'dem-ikramli'li'q, insani'yli'q mu'na'sibetleri tiykari'nda quri'w ma'selesine toqtap wo'teyik. Shan'araqti'n' salamat tiykari' turmi's qurmaqshi' bolg'an jigit penen qi'zdi'n' bir-birine mu'na'sip boli'wi' menen qoyi'latug'i'ni'n' bilemiz. Bolajaq ata-anani'n' salamatli'g'i', ata tegi, du'nyag'a ko'z-qaraslari', iyman-isenim tu'siniklerinin' wo'z-ara say keliwi, wolardi'n' turmi's quri'wg'a ha'r ta'repleme tayar boli'wi' shan'araqti'n' bekkemliginde, ti'ni'sh-tati'w turmi'si'nda, perzent ta'rbiyasi' ushi'n u'lken a'hmiyetke iye.

Sahi'pqi'ran babami'z Amir Temur ul u'ylandiriwde kelin tan'lawdan baslap, perzentlerdi ta'rbiyalawg'a deyingi proceslerde jeke wo'zi u'lken itibar bergeni de tegin yemes, a'lbette.

Sebebi ha'r qanday ma'm-lekettin' qu'direti — teren' woy-pikirge iye, bilimli, xali'q ha'm Watan ta'g'diri ushi'n ku'yip-jani'p jasyatug'i'n perzentlerdin' ko'pligi menen wo'lishenedi. Bunnan ti'sqari', biz tiyisli bolg'an Shi'g'i's xali'qlari'nda shan'araq namisi' menen abi'rayi'n saqlaw, woni' ha'r qanday jawi'z ku'shlerden qorg'aw shan'araqti'n ha'r bir ag'zasi' ushi'n ha'm pari'z, ha'm qari'z boli'p yesaplanadi'. Shan'araq — muqaddes da'rgay degen so'z biy-

karg'a ayti'lmag'an, sebebi woni'n' negizinde mine usi' muqaddeslikti ta'miyinlew, shan'araq abi'rayi'na daq tu'sirmew si'yaqli' ma'niler ja'mlengen.

Sizler de turmi's quri'wdi' niyet yetken jigiti penen qi'zdi'n wo'z-ara i'razi'li'g'i', hu'rmeti ha'm muhabbati' negizinde quri'lg'an shan'araq bekkem bolatug'i'ni'n ha'zirden baslap bilip ali'wi'n'i'z kerek. Usi'nday neke tiykari'nda du'nyag'a kelgen perzentler de baxi'tli' jasyadi'.

Perzent — shan'araqti'n' arzi'w-u'miti, yerli-zayi'p arasi'ndag'i' mehir-muhabbat tuyg'i'lari'n ja'ne de qatti'raq baylani'sti'ratug'i'n jan'a na'sil. Shan'araq turmi'si'ni'n' mazmuni', woni'n ashshi' yaki shiyrin boli'wi' perzentlerge de baylani'sli'.

Xalqi'mi'zdi'n' «Balali' u'y — bazar, balasi'z u'y — mazar», «Balasi' bar bas bolar, balasi' joq jas bolar», «Balali' u'yde urliq jatpas», «A'depli ul — ko'ktegi juldi'z, a'depli qi'z — jag'adag'i' qundi'z» si'yaqli' ko'plegen naqi'l-maqallari'n mi'n' ji'lliq turmi's ta'jiriybelerinin' jemisi desek, hasla qa'te bolmaydi'.

Yerli-zayi'p, shan'araqti'n' basqa ag'zalari' arasi'ndag'i' salammat ma'nawiy wortali'q, kishi'peyillik balani'n' ti'ni'sh ha'm salammat boli'p du'nyag'a keliwin ta'miyinleydi. Qa'nige-shi'pa-

kerlerdin' pikiri boyi'nsha, ha'miledar hayaldi'n' keypiyati' jaqsi', nervleri ti'ni'sh, jeytug'i'n tag'amlari' bala organizmi ushi'n paydali' boli'wi' kerek. Bul ga'plerdin' sizge de tikkeley tiyisli yekenin sezgen bolsan'i'z kerek. Sebebi siz jasap ati'rg'an shan'araqta da keminde bir jen'ge bar, duri's pa? Woni'n' shan'araqti'n' jan'a ag'zasi' si'pati'nda bul jerdegi wortali'qqa u'yrenip ketiwi an'sat yemesligin de jaqsi' sezsen'iz kerek.

Solay yeken, jen'gen'izge ha'r ta'repleme ko'meklesip, woni'n' ku'ndelikli jumi'slari'nda ja'rdemshi boli'w sizin' de qoli'n'i'zdan keletug'i'ni'n umi'tpan'. A'sirese, wol sizin' bolajaq u'ken'izge ha'miledar boli'p, ju'riwge, u'y jumi'slari'n islewge qi'ynali'p qalg'ani'nda sizin' ja'rdemin'iz ju'da' kerek boladi'. Ma'selen, kir juwmaqshi' bolg'ani'nda shelekte suw tasi'p bersen'iz, ha'wlinin' wol u'lgermegen jerin si'pi'ri'p qoysan'i'z, qullasi', azg'ana bolsa da wog'an ja'rdem bersen'iz, woni'n' kewli qanshelli ko'teriledi!

Yeger bilsen'iz, ha'miledar hayallar tan'si'q na'rselerdi jegisi keledi. Ba'lkim wol yerik shaqasi'ndag'i' na'wshe shi'g'ar, duzlang'an na'rse yaki qi'p-qi'zi'l alma shi'g'ar. Wol uyali'p, jegisi kelgenin basqalarg'a ayta almay turg'anda kewli ku'segen na'rzeni da'rhal a'kelip bersen'iz, qanshelli sawap bolar yedi.

Jurtbasshi'mi'z 2014-ji'ldi' «Salamat bala ji'li» dep ja'riyalar yeken, analari'mi'zg'a itibar ha'r na'rseden de a'hmiyetli yekenin to'mendegi so'zler menen bayan yetti:

«Salamat balani'n' tuwi'li'wi', birinshi na'wbette, anani'n' salamatli'g'i'na baylani'sli'. Bolajaq ana ilahiy bayli'q bolg'an na'restesin tog'i'z ay dawami'nda wo'z bawi'ri'nda asi'rap-abaylap, jaqti' du'nyag'a keltiredi. Mine usi' proceste hayal qanday ku'nlerdi, qanday ruwx'i'y halatti' basi'nan keshirse, bul a'lbette ana organizmi arqali' ha'milege ta'sir ko'rsetedi.

Hayaldi' qa'dirlew, awi'r jumi'slardan qutqari'w, tu'rli keselliklerden qorg'aw – yer adamni'n', pu'tkil ja'miye-timizdin' wazi'ypasi' boli'p yesaplanadi'»¹.

Tilekke qarsi', ayi'ri'm shan'araqlarda ushi'rasi'p turatug'i'n yerli-zayi'p, qa'yin yene-kelin ha'm basqalar arasi'ndag'i' bir-birine bolg'an hu'rmetsezlik, wo'z-ara daw, uri's-ja'njeller, ha'miledar hayaldi' asi'rap-abaylaw worni'na awi'r miynetke ma'jbu'rlew balani'n' kesel, mayi'p, ashi'wshaq boli'p tuwi'li'wi'na sebepshi boladi'. Ata-anadag'i' jaqsi' qa'siyetler g'ana yemes, al jaman qa'siyetler de na'sillik jol menen balag'a wo'tiwin inabatqa alsaq, bul jag'daylar qanshelli ayani'shli' aqi'betlerdi keltirip shi'g'ari'wi' ayqi'n boladi'. Sebebi balada ana qarni'nda jatqan waqi'tlardan baslap-aq tu'rli sezimler qa'liplese baslaydi'.

Bul tuwrali' ma'nawiyat na'siyatshi'si', shayi'ra Tursi'nay Sadi'qovani'n' «I'razi'li'q izlep» atli' kitabi'ndag'i' to'mendegi pikirler ibratli' boli'p tabi'ladi':

«Hayal sizge unamaytug'i'n ko'riniste de qazani'n'i'zdi' qaynati'p, shi'rag'i'n'i'zdi' jag'i'p ju're beredi, woti'n'i'z benen

kirip, ku'lin'iz benen shi'g'a beredi. Ju'kli jag'dayda da usi'nday – ti'ni'mi' joq. Ishindegi balasi' woni'n' wo'kpe-bawi'ri'na shi'r-mawi'qtay jabi'si'p, ta'nindegi bar mag'i'zdi' sori'p tursa da, (biykarg'a «ayag'i' awi'r» demeydi da') ayaqlari' isip, beli u'zilip keteyin dep tursa da, ayag'i'n sozi'p jati'p almaydi', ruwzi'gershili'ktin', sizin' xi'zmetin'izdi' qi'la beredi! Sizin'she, hu'rmetke wonnan basqa kim i'layi'q boli'wi' kerek?!

«Ko'z jardi'» dep biykarg'a ayti'lmaydi'. Perzent ko'riw pro-

¹ Prezident Islam Karimovti'n' O'zbekistan Respublikasi' Konstituciyasi' qabi'l yetilgeninin' 21-j'i'lli'g'i'na bag'i'shlang'an saltanatli' ji'ynali'stag'i' bayanati'nan./«Xalq so'zi» gazetasi', 2013-j'i'l, 7-dekabr.

cesinde hayal qaran'g'i' go'rdi ko'rip qaytadi', «ya wo'mir, ya wo'lim» dep g'alawi't sali'p turg'an ko'pirden wo'tedi. Ko'z jari'p ati'rg'an hayal su'yeklerinin' si'ti'rlap su'rilip ati'rg'ani'n yesitip, yetlerinin' u'zilip ati'rg'ani'n bilip turadi'. Jani' ko'z kesesinen shi'g'ayi'n dep tursa da, «doktorjan, ne qi'lsan'i'z da balamdi' saqlap qali'n» dep jali'na ah uradi'! Wo'zime ne boladi' dew joq! Qa'ne ayti'n', qa'dirdan, hu'rmet tek anag'a bolmay, kimgе bolsi'n?»

A'ziz woqi'wshi', biz bul ga'plerdi biyarg'a ayti'p ati'rmag'a-ni'mi'zdi' sezip-bilip tursan'i'z kerek. Sebebi siz de, ag'a-inile-rin'iz de tap usi'layi'nsha du'nyag'a kelgensiz. Yendi tuwi'latug'i'n u'kelerin'iz de tap usi'nday qi'yi'nshi'li'qlar menen du'nyag'a keledi. Hayaldi'n', anani'n' muqa'ddesligi, a'zizligi de sonnan.

Demek, bul ulli' insandi' asi'rap-abaylaw, wog'an qoldan kelgenshe xi'zmet yetiw ha'r birimizdin' insani'qli'q minnetimiz yekenligin umi'tpayi'q!

Ata-babalari'mi'zdi'n' bala-ni'n' ta'rbiyasi'n wol tuwi'lmas-tan buri'n-aq baslaw kerekligi haqqi'ndag'i' na'siyatları' bar. Siz mi'na bir ra'wiyatti' yesit-ken bolsan'i'z kerek:

Bir adam jan'a tuwi'lg'an na'resteni dani'shpanni'n' aldi'na ali'p kelip: — Taqsi'r, balamni'n' ta'rbiyasi'n qashan-nan baslayi'n? — dep sorapti'. — Balan'i'zdi'n' tuwi'lg'ani'na neshe ku'n boldi'? — dep sorapti' dani'shpan. — Yeki ay boldi', — dep juwap beripti a'ke. — A'tten', siz a'dewir

kesh qali'psi'z, perzentin'izdin' ta'rbiyasi'n anasi'ni'n' qarni'nda gezinde-aq baslawi'n'i'z kerek yedi, — degen yeken dani'shpan.

Joqari'da atap wo'tkenimizdey, shan'araqtag'i' salamat ruwx'y i'qli'm tap usi' ta'rbiyani' wo'z ishine aladi'.

Xalqi'mi'z shan'araqlari'nda perzent ko'riwge baylani'sli' bir qatar salt-da'stu'rler, u'rp-a'detler bar. Wolardi'n' ha'r biri jaqsi'

niyetler menen a'melge asi'ri'ladi'. Soni'n' ishinde, na'restege mu'na'sip ism qoyi'w, woni' birinshi ma'rte shomi'ldi'ri'w, besikke bo'lew, shash, ti'rnaq ali'w, tis shi'g'i'wi', jasi'na toli'wi', ul balalardi' su'nnetlew, birinshi mu'she toyi'na baylani'sli' shan'araqta quwani'shli' waqi'yalardi'n' belgileniwinde ti'msalli'q ma'niler bar. Bunday ma'resimler, u'rp-a'detler bala ha'm woni'n' a'tirapi'ndag'i' adamlardi'n' quwani'shi'na quwani'sh qosadi', perzentin' ma'nawiy jetilisiwine, wo'zinin' qanday milletke tiyisli yekenin an'lawi'na unamli' ta'sir ko'rsetedi.

Ha'yyiw xalqi'mi'zdi'n' a'yyemgi, teren' ta'rbiyali'q ha'm ruwx'i'y ta'sir ko'rsetiwshi qosi'g'i' boli'p yesaplanadi'.

Ana ha'yyiwin yesitpey wo'sken bala qa'lbinde ata-anag'a, Watang'a degen mehir-muhabbat tuyg'i'si'ni'n' qa'liplesiwi qi'yi'n.

Ha'yyiw ayti'w negizinen analarg'a ta'n qa'siyet boli'p, wol perzentine kewline tu'ygen barli'q mehir-muhabbatin', arzi'w-a'rmanlari'n, qa'lbindegi ji'lli'li'qti' usi' qosi'q arqali' balani'n' sanasi'na sin'diredi. Ha'yyiw ti'n'lap wo'sken balada ata-anag'a degen wo'zgeshe muhabbat, hu'rmet sezimi qa'liplesedi.

Shan'araqta alatug'in ta'rbiyani'n' keyninen bala xarakterine, ha'tte ta'g'dirine ko'rsetetug'in ta'siri tuwrali' pikir ju'r-iter yeken, Prezidentimiz to'mendegilerdi atap ko'rsetedi:

«Tilekke qarsi', ayi'ri'm ata-analar wo'z perzentlerinin' mine usi'nday qi'zi'g'i'wshi'li'g'i' menen umti'li'slari'na, woni'n' sana-seziminde, woy-pikirinde ha'r ku'ni bir wo'zgeris ju'z berip, ko'zinde jan'a-jan'a sawallar payda boli'p ati'rg'ani'na a'hmiyet bermeydi. Woni'n' u'stine, yeger ata shan'araqta wo'zin tuti'wdi' bilmese, a'dep-ikramli'li'q babi'nda perzentlerine wo'rnek boli'w worni'na qopal mu'na'sibet isleytug'in bolsa, bul jag'day, a'lbeta, balani'n' ruwx'i'y du'nyasi'ni'n' qa'liplesiwine unamsi'z ta'sir ko'rsetedi, waqti'-saati' kelip, woni'n' xarakterinde insan degen atqa i'layi'q yemes, jaramsi'z bir a'det si'pati'nda ko'rinedi»¹.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008–ji'l, 54–bet.

Bunnan ti'sqari', bala xarakterine shan'araqtag'i'lardi'n' wo'z-ara ja'njelleri, shan'araqqa, ja'miyetke, qorshag'an wortali'qqa pisentsiz mu'na'sibeti, wo'tirik so'ylewi, turaqsi'z-li'g'i', kiyiniwinde, u'y-ruwzi'gershilik jumi'slari'ndag'i' salaqli'g'i', isjaqpasli'g'i' tez arada wo'zinin' unamsi'z ta'sirin ko'rsetedi. Ma'selen, siz u'ken'iz yamasa qari'ndasi'n'i'zdan aqi'lli', sabi'r-taqatli', tuwri' so'zli, azada boli'wdi' talap yetsen'iz, biraq wo'zin'iz bul talaplarg'a a'mel qi'lmasan'i'z, tek wolar g'ana yemes, al basqalardi'n' da isenimin jog'alti'wi'n'i'z ani'q.

Ata-anani'n' bir-birine bolg'an teren' hu'rmetin, si'yilasi'g'i'n ko'rgen, bilgen bala keleshekte shan'araq qurg'anda da wo'mirlik joldasi' menen usi'lay jasawdi' a'rman yetedi

 Turmi's iliminde ana qi'z bala ushi'n, a'ke bolsa yer bala ushi'n ustaz, na'siyatshi' boli'p yesaplanadi'.

Shan'araqti'n' qut-bereketi ko'p na'rsege baylani'sli'. Soni'n' ishinde, shan'araqta miynetti bo'listiriwdin' a'dil jolg'a qoyi-li'wi' woni'n' abadanshi'li'g'i'ni'n' girewi boli'p tabi'ladi'. Buni'n' ushi'n bolsa u'y-ruwzi'gershilik jumi'slari' shan'araq ag'zalari' arasi'nda aqi'lg'a muwapi'q bo'listiriliwi kerek. Shan'araq basshi'lari' bul jumi'slardi' tek wo'zleri wori'nlasa, balalar isjaqpas, jalqaw, ta'kabbi'r boli'p wo'sedi, ata-anani' qa'dirlewdi umi'tadi'.

Bazi'da ata-ana tapsi'ri'lg'an jumi'sti' taq-tuynaqtay qi'li'p wori'nlaytug'i'n balasi'na shan'araq jumi'slari'ni'n' basi'm ko'pshiligin ju'klep qoyadi'. Yerinshek, ayti'lg'an jumi'sti' nemqu-raydi'li'q penen, «mennen ketkenshe, iyesine jetkenshe» dep wori'nlaytug'i'n perzentler bolsa itibardan shette qaladi'. Bul pu'tkilley duri's yemes. Basqa bir ata-analar, usi' balama yaki qi'zi'ma jumi's buyi'rg'annan ko're, wo'zim islep qoya-qoyg'a-ni'm maqul dep, perzent wori'nlawi' tiyis bolg'an jumi'slardi' da wo'z moyni'na aladi'. Na'tiyjede, bunday perzentler yebetey-siz, qi'yi'nshi'li'qlarg'a shi'day almaytug'i'n, awi'rdi'n' u'stinen, jen'ildin' asti'nan ju'retug'i'n boli'p qaladi'. Buni'n' aqi'betinde bolsa turmi'sta ha'r tu'rli kewilsizlikler kelip shi'g'adi'.

Biz bul ma'selege ayri'qsha itibar qarati'p ati'rg'ani'mi'zdi'n' sebebi sonnan ibarat, sizler de – meyli yer bala, meyli qi'z bala boli'n' – usi' procestin' tikkeley qatnasi'wshi'si' boli'p yesaplanasi'z. Yag'ni'y sizler shan'araqti'n' bir ag'zasi' si'pa-

ti'nda woni'n' turmi'si'na qanday da bir da'rejede ta'sir yetesiz. Bazi'da arami'zda wo'z u'yindegilerdin' kewlin ko'teriw, awi'ri'n jen'il yetiw worni'na ha'r tu'rli mayda ga'plerge aralasi'p, biyma'ni i'nji'qliqlari'n ko'rsetip, shan'araq wortali'g'i'n bunnan da beter qi'yi'nlasti'ratug'i'n wo'spirimler de ushi'raydi'. Bul usi' jaslardi'n' ishki du'nyasi', ta'rbiyasi' qay da'rejede to'men yekenciligin ko'rsetedi.

Miynetti bo'listiriw duri's jolg'a qoyi'lg'an, adamgershilik qatnasi'qlar u'stin bolg'an shan'araqlarda bolsa ata-ana, perzentler, kelinler arasi'nda wo'z-ara hu'rmet-izzet boladi'. Wolar bir-birewinin' miynetin, shaxsi'n qa'dirleydi, ti'ni'sh-tati'w, ma'deniyatli' wo'mir su'redi. Bul ma'seleler tuwri' ha'm na'tiyjeli sheshiliwinin' huquqi'y tiykarlari' bolsa O'zbekistan Respublikasi' Konstituciyasi'nda belgilep qoyi'lg'an.

Tiykarg'i' Ni'zami'mi'zdi'n' 64-statyasi'nda «Ata-analar wo'z perzentlerin ka'malg'a keltirgenge shekem bag'i'wg'a ha'm ta'rbiyalawg'a ma'jbu'r» delingen bolsa, 66-statyasi'nda «Yer jetken jaslar, miynetke jaramli' perzentler wo'z ata-analari'na g'amxorli'q ko'rsetiwi ma'jbu'riy boli'p yesaplanadi'»¹, – delingen.

¹ *Qaran'*: O'zbekistan Respublikasi'ni'n' Konstituciyasi'. – T.: «O'zbekistan» BPDU', 2014–ji'l, 21–22-betler.

Bunnan ti'sqari', shan'araqti'n' ha'r bir ag'zasi' woni'n' abadanshi'li'g'i' ushi'n ha'reket yetiwi kerek. Sebebi bul ma'kan-dag'i' ti'ni'shli'q, kewil toqli'g'i' woni'n' abadanshi'li'g'i' arqali' qolg'a kirgiziledi. Bul ma'selede bir na'rsenin' parqi'na bari'w lazim. Ga'p sonnan ibarat, ayi'ri'm adamlar shan'araq abadan-shi'li'g'i' degende tek g'ana materialli'q bayli'qlar toplawdi' – ha'r tu'rli gilemler, mebeller, avtomashinalar, san-sanaqsi'z qi'mbat bahali' i'di's-tabaqlar ha'm sog'an uqsas buyi'mlar ji'ynawdi' tu'sinedi, ilaji' bari'nsha wolardi'n' sani'n ko'beytiw joli'na tu'sip ketedi.

 Al, negizinde, buyi'm insandi' yemes, insan buyi'mdi' bezewi, insan buyi'mg'a yemes, buyi'm insang'a xi'zmet yetiwi kerek.

Sonli'qtan shan'araqti'n' abadanshi'li'g'i'n ta'miyinlewde de belgili bir wo'lshemlerdi biliw, turmi'sti' jen'illestiretug'i'n yen' za'ru'r na'rseler menen shekleniw, bul ma'selede de menmenlikke berilip ketpew a'hmiyetli ma'sele boli'p yesaplanadi'.

Shan'araq jumi'slari'na sarplanatug'i'n pul pa'k jol menen, hadal miynet penen tabi'li'wi' tiyis. Jurtbasshi'mi'z «Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh» kitabi'nda bul ma'selege ayi'ri'qsha itibar qaratadi':

 «Yeger itibar bersek, tilimizde hadalli'q ha'm na'pa'klik haqqi'ndag'i' ibratli' hikmetler menen birge, «Joli'n tapqan bolsa, bereketin ko'rsin», «Ju'zimin jen' de, bag'i'n soras-ti'rman'» degen naqi'llar bar yekenliginen ko'z jumi'p bolmaydi'. A'llette, bunday naqi'l-maqallar biykarg'a payda bolmag'an, wolar da belgili bir haqi'yqatli'qi'n' ko'rinisi. Solay yeken, biz turmi'sti'n' mazmun-mag'anasi'n usi'lay tu'sinip, usi' tiykarda jasawg'a umti'latug'i'n adamlar da bar yekenligin biykarlay almaymi'z.

Biraq, menin' pikirimshe, bunday ga'pler adamni'n' bayli'q ha'm mal-du'nyani' qanday jollar menen tawi'p ati'rg'ani'na biyg'am ha'm biypa'rwa qaraytug'i'n, tek jeke ma'pin g'ana woylaytug'i'n shaxslar ta'repinen woylap shi'g'ari'lg'anday tu'yiledi»¹.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 21-bet.

Shi'ni'nda da, urli'q, paraxorli'q, aldawshi'li'q, tawlama-shi'li'q, da'ldalshi'li'q penen ji'ynalg'an bayli'q haram boli'p yesaplanadi'. Shan'araqqa kirip keletug'i'n ha'r bir ti'yi'nmi'n' hadal boli'wi' bul shan'araq ag'zalari'ni'n' kewlin ti'ni'sh, basi'n ba'lent qi'ladi', hesh kimnin' aldi'nda qi'si'ni'spag'a tu'spewine, tili qi'si'q bolmawi'na tiykar boladi'. Hadal menen haramdi' aji'rata biliwdi bolsa sanami'zg'a jasli'qtan baslap sin'dirip bari'wi'mi'z lazi'm. Sebebi bul yeki tu'siniktin' parqi'n an'lamaw, hadal menen haramdi' aralasti'ri'p jiberiw, yen' jamani' bolsa — haramg'a u'yrenip qali'w adam basi'na ju'da' u'lken apatlardi', jaramsi'z ha'diyselerdi ali'p keledi. Haramnan jerkenbeytug'i'n kimseden ha'r qanday jamanli'qti' ku'tiw mu'mkin. Wog'an u'yrengen adam aqi'r-aqi'bette Watandi', yel-jurtti' sati'p jiberiwden de tayi'nbaydi'.

A'lberte, bul du'nyada toq ha'm pa'rawan jasawdi' qa'lemeytug'i'n adam balasi'n tabi'w mu'shkil is. Insan wo'z aldi'na qoyg'an bul maqsetke yerisiwdin' tu'rli jollari'n woylap tabi'wi' da ta'biyyi. Ha'mme ga'p mine usi' joldi'n' qanshelli duri's, pa'k boli'wi'nda. Tilekke qarsi', ayi'ri'm adamlar, Jurtbashi'mi'zdi'n' so'zleri menen aytqanda, jeke ma'pin woylawshi' kimseler materialli'q yaki na'psine baylani'sli' basqa ma'plerine yerisiw joli'nda hesh na'rzeni pisent yetpewge u'yrenip qaladi'. Bunday adamlar ushi'n a'tiraptag'i'lardan tarti'ni'w ha'm uyali'w sezimi, hu'jdan ha'm iyman dep atalatug'i'n joqari' ideya joqtay, misli bul tu'sinikler tek kitaplarda g'ana bolatug'i'nday yamasa bu'gingi ku'nde go'nerip qalg'anday tu'yiledi. Wo'mirde usi' ko'z-qaras penen jasawg'a u'yrengen usi' adamlar da bir waqi'tlari' sizler ha'm sizin' ten'leslerin'izdey haq kewil bala bolg'an, qanday da bir shan'araqta wo'nip-wo'sken. Demek, sol waqi'tta — yele balani'n' sanasi' menen qa'lbi appaq qag'azday taza bolg'an da'wirde wog'an hadalli'q, tuwri'li'q, a'dalat, insap, diyanat, uyat, a'ndiyshe kibi iygilikli sezim-tuyg'i'lar menen tu'sinikler yemes, al wolardi' jemiriwshi unamsi'z ko'nlikpeler ko'birek qa'liplesken. Bunda, yen' da'slep, shan'araq basshi'lari'ni'n' biypa'rwali'g'i', uqi'psi'zli'g'i', itibarsi'zli'g'i' yamasa sol shan'araq basshi'lari'ni'n' xarakterin shi'rmap alg'an ta'rbiyasi'zli'q illeti u'lken wori'n tutqan. Woni'n' u'stine, usi'nday na'pa'k wortali'qqa ko'nligip ketken,

woni' duri'slaw ja'ne tazalawg'a ku'sh ha'm bilim taba almay-tug'i'n perzentlerdi de hasla aqlawg'a bolmaydi'.

Jurtbasshi'mi'z ma'nawiy salamat shan'araq wortali'g'i'nda ta'rbiyalang'an perzentlerimizdi yel-jurtti'n' u'mit-isenimi, su'yenetug'i'n tawi' dep:

«Baxi't-saadat tek g'ana bayli'q, mal-mu'lk penen belgilenbeydi. A'depli, bilimli ha'm aqi'lli', miynet su'ygish, iyman-isenimli perzent tek g'ana ata-anani'n' yemes, al pu'tkil ja'miyettin' de yen' u'lken bayli'g'i' boli'p ta-bi'ladi'»¹.

Demek, shaxsti'n' keleshegi shan'araqtug'i' wortali'qqa, wonda ta'rbiyag'a, ta'rbiyashi' boli'p yesaplanatug'i'n ata-anani'n' wo'z minnet ha'm wazi'ypalari'na qanday mu'na'-sibette boli'wi'na ti'g'i'z baylani'sli'. U'ydegi ha'r bir adamni'n' wo'z minnet ha'm wazi'ypasi'na juwapkershilik penen jandasi'wi', yen' aldi' menen, shan'araq bekkemliginin', aqi'r-aqi'bette ja'miyet abadanshi'li'g'i'na yerisiwdin' a'hmiyetli faktori' boli'p yesaplanadi'.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Shan'araqti'n' ma'nawiy i'qli'mi' degende neni tu'sinesiz?
2. Shan'araq nami'si'n, abi'rayi'n saqlaw shan'araq ag'zalari'nan nelerdi talap yetedi?
3. Shan'araq wortali'g'i'ni'n' salamatli'g'i' nelerge ha'm kimlerge baylani'sli'?
4. Wo'z shan'arag'i'n'i'z ti'ni'shli'g'i'n ha'm tati'wli'g'i'n ta'miyinlewge siz de wo'z u'lesimdi qosi'p ati'rman, dep ayta alasi'z ba?
5. «Ju'zimin jen' de, bag'i'n sorasti'rman'» degen naqi'ldi'n' unamsi'z maqset-mazmuni'n tu'sindiriwge ha'reket yetip ko'rin'.
6. «Bir balag'a jeti qon'si' ata-ana» degen maqi'ldi'n' mazmuni'n tu'sindirip berin'.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. –T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-jil, 56-bet.

MILLIY QA'DIRIYATLAR MA'KANI'

Hu'rmetli woqi'wshi'lar! Siz radio ha'm televideniye, gazeta ha'm jurnallarda ayi'ri'm ibaralardi'n tez-tez ta'kirarlani'p tura-tug'i'ni'n ja'qi' bilesiz. Wol da bolsa ekonomikali'q, socialli'q, siyasiy turmi's tarawlari'n rawajlandi'ri'wg'a baylani'sli' «ja'ha'n standartlari'na say», «du'nya standartlari' talabi'nan kelip shi'g'i'p» si'yaqli' ibaralar boli'p tabi'ladi'. Shi'ni'nda da, yeger ga'p zamanago'y wo'ndiris qurallari', joqari' sapadag'i' wo'nimler tayarlaw, ma'mleketlik basqari'wdi' demokratiyalasti'ri'w si'yaqli' biz ushi'n jan'a tu'sinik ha'm talaplar tuwrali' bolsa, bul ibaralardi' qollani'w ju'da' wori'nli' boladi'. Sebebi ma'mleketimizdi socialli'q-ekonomikali'q, siyasiy, texnikali'q-texnologiyali'q jaqtan du'nyani'n rawajlang'an ma'mleketlerinen qali'spaytug'i'n qu'diretli ma'mleketke aylandi'ri'w usi' tarawlardag'i' aldi'n'g'i' usi'llardi' qollani'wdi' talap yetedi. Basqasha aytqanda, yele ja'ha'nin' rawajlang'an ma'mleketlerinen bul tarawlarda u'yreniwimiz kerek bolg'an ta'jiriybeler ko'p.

Yendi bolsa bir ma'seleni birgelikte woylap ko'reyik. Al yendi, joqari'da keltirilgen ibaralardi' «ma'ha'lle» degen tu'sinikke, usi' tu'sinik wo'zinde ja'mlegen tarawg'a da qollansa bola ma? Du'nyani'n birer bir ma'mleketinde ma'ha'llenin' qanday da bir u'lgisi bar ma?

Prezidentimizdin' «Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh» kitabi'nda ma'ha'llege baylani'sli' «xalqi'mi'zg'a ta'n wo'zin wo'zi basqari'w sistemasi'ni'n' tapti'rmas usi'li'» degen ta'riplew qollani'lg'an.

Bul ne degeni? Bul so'zlerdin' ma'nisi sonnan ibarat, ma'ha'lle sistemasi' tek bizin' xalqi'mi'zdi'n' turmi's ta'rizi menen ti'g'i'z baylani'sli' socialli'q ha'diyse boli'p, basqa derlik hesh bir ma'mlekette woni'n' uqsasi' joq. Yag'ni'y, ma'ha'llenin'

standarti' tek O'zbekistanda g'ana bar boli'p, g'a'rezsizlik arqali' pu'tkil du'nya usi' sistemag'a u'lken qi'zi'g'i'w-shi'li'q penen qaramaqa.

Qa'ne, ayti'n'shi', ne ushi'n biz «g'a'rezsizlik arqali'» degen ibarag'a ayi'ri'qsha pa't berip ati'rmi'z? Ga'p sonda, buri'ng'i' sovet zamani'nda da ma'ha'lle degen tu'sinik, «ma'ha'l-le komiteti» degen ibara a'mel qi'lg'an bolsa da, woni'n' statusi' menen a'hmiyetin ma'mleket penen woni' basqari'w-

shi'lar ko'zge ilmeytug'i'n yedi. Sol waqi'tlari' ma'ha'lle statusi'n g'a'rezsizlik ji'llari'nda yekinshi wo'mirin baslag'an bu'ngingi ma'ha'lle abi'rayi' menen hasla sali'sti'ri'p bolmaydi'.

Ayti'p wo'tkenimizdey, sovet hu'kimeti o'zbektin' ma'ha'llesin tu'p-tami'ri' menen joq qi'li'p jibere almag'an bolsa da, woni'n' is-ha'reket shen'berin, ta'sir ku'shin keskin sheklep taslag'an yedi.

Bul mekemeler na'zerge ilinbeytug'i'n, ko'rimsiz, pa'skeltek imaratlarda jaylasti'ri'latug'i'n yedi. Ma'ha'lle mekemesinin' isleytug'i'n tiykarg'i' jumi'si' adamlarg'a usi' aymaqta jasaytug'i'ni'n tasti'yi'qlaytug'i'n bir bet mag'li'wmatnama beriwge uqsas arzi'mas islerden ibarat yedi. («Spravka» dep atalaturg'i'n usi' hu'jjet te ana tilimizde jazi'li'wi' mu'mkin yemes yedi!) Bul mekeme menen basqa hesh bir ma'selede hesh kim yesaplaspaytug'i'n, ma'mleket ha'm ja'miyet basqari'wi' islerine bolsa uluwma aralasti'ri'lmaytug'i'n yedi.

Al, xalqi'mi'zdi'n' a'yyemgi ha'm bay tariyxi'na na'zer taslasaq, Jurtbasshi'mi'zdi'n' to'mendegi so'zleri qanshelli tiykarli' yekenine qayta-qayta isenim payda yetemiz:

«A'zelden o'zbek ma'ha'lleleri haqi'yqi'y milliy qa'diriyatlar ma'kani' boli'p kelgen. Wo'z-ara mehir-miriwbet, awi'zбирshilik ha'm tati'wli'q, ja'rdemge mu'ta'j adamlar

hali'nan xabar ali'w, jetim-jesirlerdin' basi'nan si'ypaw, toy-tamasha, ko'mek ha'm merelerdi ko'pshilik penen ma'sla'ha'tlesip wo'tkeriw, jaqsi' ku'nde de, jaman ku'nde de birge boli'w si'yaqli' xalqi'mi'zg'a ta'n u'rp-a'det ha'm da'stu'rler yen' aldi' menen ma'ha'lle wortali'g'i'nda qa'liplesken ha'm rawajlang'an»¹.

G'a'rezsizlik ji'llari'nda bolsa ma'ha'llenin' bul a'zeliy wo'z-geshelikleri qatari'na ko'plep jan'a ha'm juwapkershilikli wazi'ypalar kelip qosi'ldi'. Sebebi, ma'ha'llenin' huqiq ha'm wa'killikleri shen'beri sezilerli da'rejede ken'eydi. Wol wo'zin-wo'zi basqari'wdi'n' haqi'yqi'y xali'qshi'l, ta'biyiy sistemasi' si'pati'nda ja'miyet turmi'si'n sho'lkemlestiriwde barg'an sayi'n belsene qatnaspqta. Woni'n' bul jumi'si' da ni'zamli', huqiqi'y tiykarg'a iye boldi'.

 «Ma'mleketshiligimiz tariyxi'nda birinshi ma'rte «ma'ha'lle» tu'sinigi Konstituciyami'zg'a kirgizilip, woni'n' ja'miyetti basqari'wdag'i' worni' ha'm statusi' qatan' belgilep berildi»².

O'zbekistan Respublikasi' Konstituciyasi'ni'n' 105-statyasi'nda: «Poselok, qi'shlaq ha'm awi'llarda, sonday-aq wolardi'n' qurami'ndag'i' ma'ha'llelerde puqaralardi'n' ji'yi'nleri' wo'zin-wo'zi basqari'w organlari' boli'p, wolar yeki yari'm ji'l mu'd-detke basli'qti' (aqsaqaldi') ha'm woni'n' ma'sla'ha'tshilerin saylaydi'.

Wo'zin-wo'zi basqari'w organlari'n saylaw ta'rtibi, xi'zmetin sho'lkemlestiriw ha'm wa'killik shen'beri ni'zam menen belgilenedi» degen norma bekitilgen boli'p, bul huquqi'y status ma'ha'lle sistemasi' ja'miyet turmi'si'n basqari'wda wo'zinin' mu'na'sip worni'n tabi'wi'na ken' mu'mkinshilik berdi.

Da'slep O'zbekistan Respublikasi' Prezidentinin' 1992-ji'l 12-sentyabrdegi Pa'rmani'na muwapi'q, yelimizde «Ma'ha'lle» qayi'rqomli'q fondi' sho'lkemlestirildi. O'zbekistan Respublikasi' Ministrler Kabinetinin' 1992-ji'l 17-oktyabrdegi «Respublikali'q «Ma'ha'lle» qayi'rqomli'q fondi'ni'n' jumi'slari'n

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. –T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 58-bet.

² Sonda, 59-bet.

sho'lkemlestiriw ma'seleleri haqqi'nda» g'i' qarari', Oliy Majlistin' 1993-jil 2-sentyabrdegi ha'm 1999-jil 14-apreldegi sessiyasi'nda jan'a redakciyada qabi'l yetilgen «Puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w organlari' haqqi'nda»g'i' Ni'zami ma'ha'llenin' Konstituciyada belgilengen statusi'n ja'ne de bekkemleytug'i'n huquqi'y tiykarlar boldi'.

 Jurtbasshi'mi'zdi'n' 2010-jil 12-noyabrde alg'a su'r-gen «Ma'mleketimizde demokratiyalı'q reformalardi' ja'ne de teren'lestiriw ha'm puqarali'q ja'miyetin rawajlandi'ri'w koncepciyasi'» tiykari'nda 2013-jil 22-aprelde jan'a redakciyada qabi'l yetilgen «Puqaralardi'n' wo'zin-wo'zi basqari'w organlari' haqqi'nda»g'i' ha'm «Puqaralar ji'yi'ni' basli'g'i' (aqsaqali') ha'm woni'n' ma'sla'ha'tshilerinin' saylawi' haqqi'nda»g'i' ni'zamlari' bolsa O'zbekistan «Ma'ha'lle» qayi'rqomli'q fondi' iskerligin jan'a basqi'shqa ko'teriwde a'hmiyetli faktor boldi'.

Wo'z jumi'slari'n mine usi'nday ni'zamlı' tiykarda ju'rgizip ati'rg'an bu'gingi ma'ha'lle puqaralar ji'yi'nleri' jaylasqan go'zzal imaratlarg'a, wolardi'n' a'tirapi'nda boy tiklegen shi'rayli' gu'zarlarg'a, miliciya tayani'sh punktlerine, balalar sport maydanshalari'na bir na'zer taslan'. Bu'gin ma'ha'llede wo'tkeriletug'i'n barli'q u'lken-kishi ilajlar ma'ha'lle aqsaqallari', ma'sla'ha'tshiler menen woylasi'li'p, wo'z-ara ko'mek tiykari'nda sho'lkemlestiriledi. Ma'ha'lle aymag'i'n abadanlasti'ri'w, ko'shelerdi tegislew, asfaltlaw, elektr energiyasi' menen ta'miyinlew, jap-salmalardi' tazalaw, u'ylerdi, tereklerdi, gu'l ha'm putalardi' ta'rtipke keltiriw si'yaqli' barli'q islerdin' basi'nda usi' pidayi' insanlar ju'redi. Usi' aymaqta jasaytug'i'n ha'r bir puqara — jumi's worni', jasi', milleti ha'm dinine qaramastan — usi' ma'kandi' wo'zinin' kishi watani', barli'q

shadli'q ha'm quwani'shlari'na gu'wa a'ziz wori'n si'pati'nda ardaqlaydi', asi'raydi'. Yendi ko'z aldi'n'i'zg'a keltirin', a'ziz woqi'wshi', yeger ma'mleketimizdegi barli'q ma'ha'llelerde mine usi'nday pida'kerlik miynet qi'li'nsa, ha'r bir ma'ha'le abadanlasti'ri'lsa, Watani'mi'z qanshelli abadanlasadi', qanshelli go'zzal tu'rge yenedi. Yen' a'hmiyetlisi, yeger barli'q ma'ha'llelerde, woni'n' qurami'ndag'i' u'ylerde ti'ni'shli'q-tati'wli'q hu'kim su'rse, adamlar arasi'nda mehiraqi'bet, miyrim-sha'pa'a't tuyg'i'lari' u'stin bolsa, bul diyardi'n' baxi't-i'g'wali' qanshelli ashi'ladi'.

Soni'n' ushi'n da Prezidentimiz ma'ha'lledegi ma'nawiy wortali'q salamatli'g'i' ma'mleket turmi'si'nda qanshelli a'hmiyetli wori'n tutatug'i'ni'n bi'layi'nsha atap ko'rsetedi:

«Biz ha'r bir shan'araqtag'i', pu'tkil yel-jurti'mi'zdag'i' ma'nawiy i'qli'm ha'm jag'daydi' tu'sinbekshi bolsaq, bul bag'dardag'i' haqi'yqi'y awhaldi'n' ayqi'n ko'rinisin yen' aldi' menen ma'ha'le turmi'si'nda aynaday ani'q ko'riw imkaniyati'na iye bolami'z»¹.

Shi'ni'nda da, biz ushi'n shan'arag'i'mi'z ko'z ashi'p ko'rgen da'rgay bolsa, ma'ha'llemiz muqa'ddes Watani'mi'z ishindegi kishi watan boli'p yesaplanadi'. Atap wo'tkenimizdey, ma'ha'le shan'araqlardan quraladi'. Perzentler shan'araq qushag'i'nda ka'mal tapqani' si'yaqli', shan'araq ta ma'ha'le ko'z aldi'nda quri'ladi', woni'n' ishinde rawajlanadi'. Sonli'qtan da ma'ha'le shan'araqti'n' yen' jaqi'n ma'sla'ha'tshisi boli'p yesaplanadi'.

Quwani'shli' ku'nlerde de, basqa is tu'sken waqitlarda da birge boli'w ma'ha'llede jasawshi'lardi'n' a'yyemnen kiyati'rg'an wo'lmes qa'siyeti boli'p yesaplanadi'. Sebebi bizin' ma'ha'llemiz sonday bir a'jayi'p da'rgay boli'p, wonda insanlar bir-biri menen apa-sin'li, ag'a-ini, quda-qudag'ay, dos-biradar boli'p ketedi. Adamlar wo'z-ara quwani'sh ha'm da'rtlerge sherik, perzent ta'rbiyasi'na juwapker, tabi'slar da, kemshilikler de ma'ha'llede jasawshi'lardi' birdey qi'zi'qti'radi'. Ma'ha'le mine usi'nday milliy wo'zgesheliklerimiz, u'rp-a'detlerimiz, a'dep-ikramli'li'q ha'm ruwxiy qa'diriyatlari'mi'zdi' a'wladtan a'wladqa jetkeriwshi muqa'ddes ma'kan boli'p kelmekte.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008–ji'l, 59-bet.

Keyingi jilarda ma'ha'l-lelerimiz kem ta'miyinlengen, ko'p balali' shan'araqlar, jalg'i'z basli' kekseleler, mayi'plar, jetim-jesirler, bag'i'wshi'si'nan ayi'ri'lg'an shan'araqlardi' socialli'q qorg'awdi'n' tiykarg'i' ku'shine aylandi'. Bul maqsetler ushi'n ma'mleketlik byudjetten ju'da ko'p mug'darda qarji'lar ma'ha'llenin' i'qti'yari'na beriliwi, bul qarji'lardi'n' a'dil bo'listiriliwin ta'miyinlewde ma'ha'l-lege isenim bildirilgenligi de woni'n' abi'rayi'n ha'm juwappershiligin ja'ne de asi'r di'.

Woni'n' statusi' menen abi'rayi'ni'n' ko'teriliwinde 2003-jil di'n' yelimizde «Abat ma'ha'lle jil'i» dep ja'riyalani'wi' u'lken a'hmiyetke iye boldi'. Ha'r jil'i Nawri'z ha'm G'a'rezsizlik bayramlari' qarsan'i'nda sho'l-kemlestiriletug'i'n uluwma xaliqli'q ko'mekten (hashardan) tu'setug'i'n milliardlap qarji'lar da Respublikali'q «Ma'ha'lle» qori', woni'n' wa'layatli'q ha'm rayonli'q bo'limleri yesabi'na wo'tkerilip, usi' qarji'lar kem ta'miyinlengen, socialli'q qorg'awg'a mu'taj xali'q qatlamlari'na, «Miyirbanli'q», «Miriwbet» ha'm «Saqawat» u'ylarine jiberiledi.

Sonday-aq, shan'araqta ma'nawiy-a'dep-ikramli'li'q wortal-i'qti' jaqsi'law, ma'deniy turmi's da'rejesin ko'teriw, ba'rkamal a'wladti' qa'liplestiriw maqsetinde yelimizdeki barli'q ma'ha'lle aqsqaqallari'ni'n' diniy ha'm ma'nawiy-a'dep-ikramli'li'q ma'seleleri boy'nsha ma'sla'ha'tshileri lawazi'mi' yengizildi.

Bul degeni, won mi'n' bilimli, turmi's ta'jiriybesi bay apalari'mi'z ha'm analari'mi'z shan'araqlarg'a ag'arti'wshi'li'q nuri'n, joqari' ma'nawiy qa'diriyatlardi' turaqli' tu'rde ali'p kiriw imkaniyati'na iye boldi' degen so'z.

Bu'gingi ku'nde ma'ha'lle puqaralar jiyi'nleri' jani'ndag'i' ken'esler basshi'li'g'i'nda woni'n' aymag'i'nda ja'miyetlik

ta'rtipti saqlaw, jaslar ha'm wo'spirimler arasi'nda huquq-buzarli'qti'n' aldi'n ali'w, jasi' jetpegenlerdin' huquqlari'n qorg'aw, jaslardi' a'skeriy xi'zmetti wo'tewge fizikali'q ha'm ma'nawiy jaqtan tayarlaw wazi'y-palari' tabi'sli' ali'p bari'lmaqta.

Ma'ha'llede bayramlar, shan'araqlarda toylar, merokeler wo'tkeriw, wolardi' arti'qsha i'si'rappershiliksiz, arti'qsha qa'rejetlersiz i'qsham wo'tkeriw, a'lbette, ma'ha'lle aqsaqali' menen belsendilerine bayla-

ni'sli'. Bunnan ti'sqari', ma'ha'llede wo'tip ati'rg'an ha'r bir ma'resim ushi'n ma'ha'llede jasaytug'i'n u'lken-kishi birdey juwapker. Bunday ilajlarda sociali'q statusi'na qaramastan, ha'r bir puqarag'a birdey hu'rmet-izzet ko'rsetiledi.

Sebebi ma'ha'lle kimnin' qay jerde islewi, qansha pul tabi'wi'na qarap yemes, al kim qanday insan yekenligi, jasap ati'rg'an jerine qanday ja'rdem berip, woni'n' abi'rayi'na ne qosqani' menen yesaplasadi', usi'g'an qarap adamg'a baha beredi.

Ma'ha'lle jaslardi' ka'sip-wo'nerge bag'darlawshi', jumi'ssi'z-lardi' miynet penen ta'miyinlewshi woray boli'p ta yesaplanadi'. Ha'r bir shan'araqti'n' wo'zine ta'n ka'siqlik dinastiyasi' bolg'ani'nday, ma'ha'llenin' de uzaq tariyxqa iye ka'sip-wo'ner dinastiyalari' bar. Aldi'n'g'i' klaslardag'i' sabaqlari'mi'zda atap wo'tilgenindey, ayi'ri'm ma'ha'llelerdin' ati' da belgili bir wo'ner atlari'na sa'ykes qa'liplesken. Ma'selen, zerdozlar ma'ha'llesi, yetikshiler ma'ha'llesi, ustalar yamasa temirshiler ma'ha'llesi ha'm t.b. Bu'gingi ma'ha'llelerimizde wolardi'n' imkaniyati' ha'm aymaqli'q sharayatlari'nan kelip shi'g'i'p, zerdozli'q, yetikshilik, taqi'ya toqi'w, ag'ash ustashi'li'g'i', temirshilik, besik sog'i'w, nag'i's woyi'w, sandi'q sog'i'w, shashta'rezlik, toqi'w-shi'li'q, teri iylew ha'm basqa da ka'sip-wo'ner tu'rleri boyi'nsha kishi ka'rxanalar, ustaxanalar sho'lkemlestirilgen. Bunday

ka'rxanalardi'n' sho'lkemles-tiriliwinen yen' da'slep ma'ha'lle xalqi' ma'pdar – wolardi'n' belgili bir bo'legi jumi's penen ta'miyinlenedi. Jaslar ka'sip-wo'ner iyelep, miynet su'ygishlik ruwx'i'nda ta'rbiyalani'wi' na'tiyjesinde wolardi'n' bos waqti' wo'nimli wo'tedi, tu'rli unamsi'z is-ha'reketlerdin' (ji'nayatshi'li'q, ma'sku'nemshilik, a'depsizlik, na'shebentlik ha'm t.b.) aldi' ali'nadi'. Bunnan ti'sqari', ma'ha'llenin' ekonomikali'q turaqli'li'g'i' ta'miyinlenedi. Ali'ng'an da'ramat yesabi'nan ma'ha'lledegi kem ta'miyinlengen adamlar socialli'q jaqtan qorg'aladi', ha'r tu'rli imaratlar boy tiklep, ma'ha'lle ja'ne de abadanlasadi'.

Ma'ha'llede jasawshi' adamlardi'n' ha'r bir jas ta'g'diri ushi'n juwapkerligi, wolardi'n ku'yiniwin, ju'ris-turi'si'n baqlawi' ba'r-kamal shaxsti' ta'rbiyalap jetistiriw faktori' boli'p yesaplanadi'.

Minez-qulqi' jag'i'mli', ha'r ta'repleme u'lgili perzent – ma'ha'llenin' abi'rayi', a'depsiz, minez-qulqi' jaramsi'z balalar bolsa ma'ha'lle abi'rayi'na daq tu'siredi.

Ma'ha'lleden yelge, du'nyag'a belgili insanlar jetisip shi'qsa, pu'tkil ma'ha'lle xalqi' maqtanadi', basi'n ba'lent ko'teredi. Kerisinshe, «pa'len ma'ha'llede mine mi'naday jaman is boli'pti» degen ga'p ha'mmenin' basi'n iyedi, nami'si'na tiyedi. Sonli'qtan da ma'ha'lle ta'rtip-qag'i'ydalari'n ha'mmenin' ten'dey wori'nlawi' sha'rt boli'p yesaplanadi'. Kimde-kim bug'an a'mel qi'lmasa, wol ma'ha'llede wo'tetug'i'n ilajlarga, toy-merekelerge mira't yetilmeydi de. Yeger menmenlik, ta'kabbi'rli'q yetip, qon'si'-qoba, ma'ha'lle da'stu'rlerin ayaq asti' qi'lsa yamasa basqalarga pisentsiz mu'na'sibette bolsa, bunday kimse ma'ha'lleden shi'g'ari'p jiberiledi.

Ma'ha'lle, joqari'da atap wo'tilgenindey, shan'araqti'n' ti'ni'sh-tati'wli'g'in, awi'zbirshiligin ta'miyinleytug'i'n wori'n. A'lbette, shan'araqta bazi' bir arzi'mag'an na'rse sebepli ja'njel

shi'g'i'wi' ha'm bul tuwrali' yer yaki hayal ma'ha'lle puqaralar ji'yi'ni'na mu'ra'jat yetiwi mu'mkin. Bunday jag'dayda ma'ha'lle basshi'lari' saldamli'li'q penen, teren' pikir ju'ritip, wolardi' ilaji' bari'nsha jarasti'ri'p jiberiwge ha'reket yetedi. Buni'n' menen u'ydegi ja'njeldin' ha'mmege jayi'li'p ketiwinin', keyninen qi'si'ni'spag'a tu'siwdin' aldi' ali'nadi'.

Yen' a'hmiyetlisi – perzentler ushi'n muqa'ddes uya bolg'an shan'araq asi'rap qali'nadi'.

Yelimizdegi ko'plegen ma'ha'llelerdin' jaslari' keshquri'n ti'ni'sh-tati'w, wo'z-ara hu'rmet penen paydali' sa'wbet quri'p woti'rg'ani'n ko'rip, qa'lbin' quwani'shqa toлади'. Bunday tati'w-li'q ha'm ma'deniyatli'li'q ma'ha'lle belsendilerinin' a'dep-ikramli'li'q ha'm ruwxiy ta'rbiyasi'ni'n' jemisi, usi' ma'ha'l-lenin' ko'rki ha'm ziyneti boli'p yesaplanadi'.

Kerisinshe, geypara ma'ha'llelerde jaslardi'n' toplani'p ali'p, temeki shegip turg'ani'n, bul da jetpegendey, jaman so'zlerdi ayti'si'p turg'ani'n ko'rip-yesitip, wo'kinesen'. Bazi' bir ma'ha'lle ag'zalari' wolardi' ko'rmegendey, yesitpegendey boli'p wo'tip kete beredi. Biraq, bu'gin a'piwayi' boli'p ko'ringen bul jag'day waqti' kelip ayani'shli' aqi'betlerge ali'p keliwi hesh ga'p yemes. Bul ga'pke ayi'ri'qsha itibar berip ati'rg'ani'mi'z-di'n' sebebi, ma'ha'llenin' bir ag'zasi' si'pati'nda siz de wo'zin'iz-din' ju'ris-turi'si'n'i'zg'a, a'debin'izge a'hmiyet beriwiz, woni'

basqalarg'a u'lgi bolarli'qtay da'rejede jetilistiriwin'iz talap yetiledi. Sebebi ma'ha'lle ha'zirgi da'wirde tiykarg'i' itibardi' ta'lim-ta'rbiya islerine, jas a'wladti'n' jetik boli'p wo'si-wine qaratpaqta. Bul bag'darda woni'n' mektep penen ti'g'i'z baylani'si' wornati'lmaqta. Toplang'an ta'jiriye mektep – ma'ha'lle – mektep baylani'si'ni'n' qanshelli a'hmiyetli yekenin ko'rsetpekte.

A'ziz woqi'wshi! Siz xalqi'mi'zdi'n' ma'ha'lledey biybaha qa'diriyati'ni'n' abi'rayi'n tu'siriw ushi'n ayi'ri'm shet yellerdegi sho'lkemlerdin' naduri's pikirler tarqati'p ati'rg'ani'nan da xabardar boli'wi'n'i'z kerek. Sebebi milliy ma'nawiyati'mi'z benen ideologiyami'zg'a qanday qi'si'm yetip ati'rg'ani'n, bizdi wo'zligimizden ayi'ri'w joli'nda kimler qanday ha'reket yetip ati'rg'ani'nan qi'rag'i' boli'w jasi'na a'lleqashan jetkensiz. Ma'ha'lle kibi a'yyemgi socialli'q instituti'mi'zdi'n' haqi'yqi'y mazmuni'n burmalap tu'sindirip ati'rg'an bunday sho'lkemlerdin' ha'reketine qarsi' qa'nigelerimiz tiykarli' juwap berip ati'r. To'mende usi'nday maqalalardi'n' birinen u'zindi kel-tiremiz:

«Wo'zin insan huquqlari'ni'n' qali's qorg'awshi'si' dep tani'sti'ratug'i'n shet yel sho'lkemlerinen ayi'ri'mlari'ni'n' «Ma'ha'lle ma'mlekettin' qi'si'm ko'rsetiwshi organi'na aylanbaqta» degen wo'seklerine qaran'. Ne yemish, yerli-zayi'p arasi'nda tu'sinbewshilik, ja'njelli ma'seleler ko'terilgende, wolardi'n' sudqa yemes, al ma'ha'llege mu'ra'jat yetiwi «insan huquqlari'ni'n' buzi'li'wi'» yeken.

Usi' dawag'a baylani'sli' bir pikirge toqtaq wo'tsek... Aqi'ri' qaysi' bir Bati's ma'mleketi bir ji'ni'sli' nekege ken' jol ashi'p beriwdi wo'zine i'layi'q ko'rip ati'rg'an bolsa, tag'i' bir «ma'deniyatli' millet» wa'killeri bolsa demokratiyani' du'kang'a ti'r jalan'ash japi'ri'li'p kirip, qoli'na ilingen na'rseni ali'p ketip, iplas na'psin qanaatlandi'ri'wdan ibarat dep tu'sinip ati'rg'an bolsa, biz wolardi'n' bul isine aralaspay ati'rg'ani'mi'z bizin' bul boyi'nsha uluwma hesh qanday pikirge iye yemesligimizdi ko'rsetpeydi g'oy. Ku'n-ara ta'kirarlani'p turg'an bunday jag'daylar tuwrali' birew bizin' pikirimizdi sorap ati'rg'an joq g'oy. Nege yendi insana'rwarli'q ruwx'i' menen suwg'ari'lg'an wo'z milliy qa'diriyatlari'mi'zdi' qayta tiklew joli'nda islep ati'rg'an ha'reketlerimiz basqalardi'n' uyqi'si'n buzi'wi' kerek?

...Bizin' xalqi'mi'zda qa'lb ko'zi menen ko'riletug'i'n, millet ruwx'i'yati'na sin'ip, wonda mi'n' ji'lli'q ta'jiriybeler tiykari'nda toli'q jetilisen, jazi'lmag'an turmi's qag'i'ydalari' da bar. Wog'an muwapi'q, shan'araqtag'i' tu'sinbewshilikler da'rhal yelge ja'riya qi'li'nbaydi', yer hayaldi'n', hayal bolsa yerinin' u'stinen jasi'ri'n arza jazi'p, ko'shege juwi'rmaydi'. Yeger bul shan'araq ag'zalari'ni'n' yekewi de ma'ha'lle ishinde yer jetken,

wolardi'n' minez-qulqi'nan a'yne usi' ma'ha'lledegiler ha'mmeden ko're jaqsi'raq xabardar yeken, yen' a'hmiyetlisi, wolardi'n' muqa'ddes nekesine usi' adamlar gu'wa bolg'an bolsa, kelip shi'qqan ja'njeldin' aldi'n ali'wg'a ma'ha'llenin' ko'meklesiwı duri'si'raq ha'm na'tiyjelirek boli'wi' ta'biyiy»¹.

Ko'rip turg'ani'n'i'zday, bu'gingi du'nyada milliy-ma'nawiy qa'diriyatlari'mi'zdi', uluwma, bay ma'nawiyati'mi'zdi' maqtani'sh yetiwidin' wo'zi g'ana jetkiliksiz. Wolardi' asi'rap-abaylaw, zamang'a say tu'rde rawajlandi'ri'w, ken' ja'ma'a'tshilik arasi'nda u'git-na'siyatlaw, ha'r qi'yli' jat illetlerden qorg'aw da sizin' benen bizin' perzentlik pari'zi'mi'z boli'p yesaplanadi'.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. O'zbek ma'ha'llesindey wo'zin wo'zi basqari'w sistemasi'ni'n' basqa jerlerde ushi'raspaytug'i'nli'g'i'ni'n' sebebi nede dep woylaysi'z?
2. Sovet da'wirinde ma'ha'llege derlik itibar berilmegeni, woni'n' abi'raysi'zlandi'ri'li'wi'ni'n' basli' sebebi nede?
3. G'a'rezsizlik ji'llari'nda ma'ha'llenin' huquqi'y statusi'n tiklew, bekkemlew bag'dari'nda qanday isler a'melge asi'ri'ldi'?
4. Jurtbasshi'mi'zdi'n' ma'ha'llege baylani'sli' «xalqi'mi'zg'a ta'n wo'zin-wo'zi basqari'w sistemasi'ni'n' tapti'rmas usi'li'» dep bergen ta'riypi qanday tariyxi'y ma'niske iye?
5. Ma'ha'lle xalqi'na qosi'la almaytug'i'n, woni'n' quwani'sh-ta'shwishlerine biyparq adam basqa jerde wo'zi tuwrali' jaqsi' ta'sir qaldi'ri'wi' mu'mkin be?
6. Ha'zirge shekem wo'z ma'ha'lleme az da bolsa abi'ray keltirdim yamasa woni'n' abadanshi'li'g'i'na wo'z u'lesimdi qosti'm, dep ayta alasi'z ba?
7. Ha'r bir ma'ha'llede bolg'ani' si'yaqli', siz jasap ati'rg'an jerde de ma'ha'llenin' barli'q jumi'slari'na ha'miyshe tayar bir adam bar. Usi' adamni'n' ju'ris-turi'si', ta'biyati' tuwrali' klaslari'n'i'zg'a ayti'p berin'.

¹ «Xalq swzi» gazetasi', 2003-ji'l 16-dekabr.

QADAG'ALAW JUMI'SI'

Tapsi'rma: «**Shan'arag'i'm ha'm ma'ha'llem – kishi Watani'm**» temasi'nda referat tayarlan'.

Woni' jazi'wda to'mendegi ma'seleler boyi'nsha wo'z be-tin'izshe pikir ju'ritiwge ha'reket qi'li'n':

– «Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh» kitabi'nda usi ma'seleler boyi'nsha Jurtbasshi'mi'z bildirgen pikirler (kitapti'n' 52-60-betleri);

– perzent ta'rbiyasi'nda shan'araq wortali'g'i' sheshiwshi a'hmiyetke iye yekenligi;

– shan'araqtag'i' ma'nawiy i'qli'm ti'ni'shli'g'i'n, salamatli'g'i'n ta'miyinlewshi faktorlar – wo'z-ara hu'rmet, mehir-muhabbat, miyrim-sha'pa'a't ha'm t.b.;

– shan'araqta ana qi'z bala ushi'n, a'ke bolsa yer bala ushi'n ustaz, na'siyatshi' yekeni, wolardi' hu'rmetlew bolsa perzentler pari'zi' yekenligi;

– sovet da'wirinde shan'araq, ma'ha'lle ma'selelerine bolg'an itibarsi'zli'q, woni'n' unamsi'z aqi'betleri;

– g'a'rezsizlik sebepli qa'ddi tiklengen ma'ha'lle insti-tuti'ni'n' bu'gingi jumi'slari', wazi'ypalari', juwapkershiligi;

– ma'ha'lle – milliy qa'diriyatlardi', u'rp-a'detlerdi, joqari' ma'nawiyatti' a'wladtan a'wladqa aman-yesen jetkeriwshi ma'kan si'pati'nda;

– jaslar a'debi, minez-qulqi', du'nyag'a ko'z-qarasi'ni'n' duri's qa'liplesiwinde ma'ha'lle wortali'g'i'ni'n' ta'siri;

– shan'araq ha'm ma'ha'llein' wo'z-ara ti'g'i'z baylani'sli' yekenligi, wolardi'n' bir-birin toli'qti'ri'w wo'zgesheligi;

– shan'araq, ma'ha'lle abi'rayi'n yel arasi'nda ko'teriw shan'araq ha'm ma'ha'llein' ha'r bir ag'zasi'ni'n', wa'killerinin' hu'rmetli wazi'ypasi' yekenligi ha'm basqa da ma'seleler.

TA'LIM HA'M TA'RBIYANI'N' UYG'I'NLI'G'I'

Ag'arti'wshi' babami'z Maxmudxoja Behbudiy bunnan ju'z ji'l buri'n – 1914–ji'li' «Ayna» jurnali' arqali' «Hu'rmetli jaslarg'a mu'ra'jat» ja'riyalap, wonda, atap aytqanda, bi'lay degen yedi: «Hu'rmetli biradarlar! Ha'mmemizge a'ptap kibi ra'wshan ha'm ayan bolg'ani'nday, mektep – rawajlani'wdi'n' baslamasi', ma'deniyat ha'm saadatti'n' da'rwazasi' boli'p yesaplanadi'. Ha'r bir millet yen' aldi' menen yeski mektepti zamanago'y reformalasti'ri'p ko'beytpegenshe rawajlani'w joli'na kirip, ma'deniyattan paydalana almaydi'. Zamanago'y ma'deniyattan bos qali'p, ko'rkem wo'ner ha'm ag'arti'wshi'li'q qurali' menen qurallanbag'an millet bolsa du'nyada ra'ha't ha'm saadat ju'zin ko're almaydi'» degen yedi. Woni'n' zamanlasi' ha'm sha'kirti Abdulla Avloniy bolsa wo'zinin' «Tu'rkiy Gulistan yaki a'dep-ikramli'li'q» shi'g'armasi'nda:

Bul zamanda pil kibi sawash a'ylew yerlik yemes,
Yer sol adamdur, tutar ilim-wo'ner sag'asi'n,
Besten, wonnan pul tapsa ilim menen dushpanlar,
Biz boli'p hammal, alarmi'z ti'yi'nlap maydasi'n.
Basqalar sa'niyat, sawda menen rawaj tapsa,
Bizdi yel tartar ayaqtan alg'an atti'n' tag'asi'n, –

dep ku'yinip jazg'an. (Bul qatarlardag'i' «hammal» so'zi ju'k tasi'wshi' ma'rdikar ma'nisin an'latadi').

A'ziz woqi'wshi'! Joqari'dag'i' tariyxi'y mi'sallardi' keltiriwden go'zlegen maqsetimizdi an'lap turg'an bolsan'i'z kerek. Ba'rekella, yendi siz de wol yaki bul ma'mlekettin' ha'zirgi da'rejesi, keleshekтеgi ta'g'diri sol jurtag'i' mekteplerdin' jag'dayi'na, wol jerde beriletug'i'n ta'lim ha'm ta'rbiyani'n' mazmuni' menen sapasi'na ti'g'i'z baylani'sli' yekenligin jaqsi' bilesiz. Sebebi bu'gingi ha'm yerten'gi ku'n

iyeleri a'yne usi' ilim da'rgaylari'nda yer jetedi, insan boli'p qa'liplesedi.

Jurtbasshi'mi'z ta'lim ha'm ta'rbiyani'n' bekkem baylani'sli' yekenligin, wolardi' bir-birinen aji'rati'w hasla mu'mkin yemesligin ayi'ri'qsha atap ko'rsetedi:

«Ta'limdi ta'rbiyadan, ta'rbiyani' bolsa ta'limnen aji'rati'p bolmaydi' – bul Shi'g'i'sqa ta'n ko'zqaras, Shi'g'i'sqa ta'n wo'mir filosofiyasi'»¹.

Xosh, ne ushi'n bul ko'z-qaras ha'm filosofiya ko'birek Shi'g'i'sqa ta'n yekenligi ayi'ri'qsha atap ko'rsetilmekte? Ga'p sonda, biz tiyisli bolg'an Shi'g'i's xali'qlari' mektepti, uluwma bilimlendiriw mekemelerin balag'a tek g'ana bilim beriwshi, ilim-wo'ner u'yretiwshi wori'n dep yemes, al insan shaxsi'n ta'rbiyalaytug'i'n, woni' ha'r ta'repleme jetik yetip qa'liplestiretug'i'n qutli' da'rgay dep te yesaplag'an. Sebebi aqi'lli', bilimli boli'w insanni'n' bir ziyeti boli'p yesaplansa, mine usi' bilim ha'm aqi'ldi' iygilik joli'nda qollani'w, yen' a'hmiyetlisi – a'dep-ikramdi', mehiraqi'betti, adamgershilikti wo'mir wo'lshemi dep biliw adamni'n' ma'nawiy go'zzalli'g'i' boli'p yesaplanadi'.

Yeger ayi'ri'm Bati's ma'mleketlerinin' bilimlendiriw sistemasina na'zer taslasaq, wolarda balani' belgili bir bilimge, pa'n tarawi'na qi'zi'qti'ri'p, usi' taraw boyi'nsha bilimlerde barg'an sayi'n teren'lestiriw ma'selesine ko'birek itibar qarati'latug'i'ni'n ko'remiz. Wolardag'i' woqi'wshi'lar wo'z woqi'ti'wshi'lari'na ustaz, ha'r tarawda ibrat u'lgisi, hu'rmet ha'm i'qlasqa i'layi'q mug'allim si'pati'nda yemes, al wol yaki bul pa'nnin' qa'nigesi, sol pa'nler boyi'nsha bilim ha'm ko'nlikpelerdi sabaq formasi'nda jetkerip beriw lazim bolg'an ka'sip iyesi si'pati'nda mu'na'sibette boladi'. Sabag'i'n wo'tip bolg'an woqi'ti'wshi' da balani'n' minez-qulqi', ma'nawiy-ruwxiy talaplari' menen ko'p qi'zi'qpaydi', bul na'rselerge wo'zin juwapker dep sezbeydi.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 61-bet.

Ba'lkim, soni'n' ushi'n da ayi'ri'm Bati's ma'mleketleri texnikali'q-texnologiyali'q jaqtan wog'ada ilgirilep ketken, wolardag'i' turmi's adabanshi'li'g'i' sezilerli da'rejede joqari' bolsa da, adamlar, a'sirese jaslar arasi'nda a'dep-ikramli'li'qqa baylani'sli' ju'da' ko'p mashqalalar kelip shi'qpaqta. Atalar menen balalar arasi'ndag'i' kelispewshilikler, wo'z-ara miyrimsizlik, jaslardi'n' ma'sku'nemlikke, na'shebentlikke ha'm ha'r qi'yli' a'depsiz qi'li'qlarg'a berilip ketiwi usi'lar qatari'na kiredi.

Televidenie ha'm Internet tar-mag'i'nan, basqa da g'alaba xabar qurallari'nan ko'rip-yesitip gu-wasi' bolg'ani'mi'zday, ya wol, ya bul ma'mlekette jas woqi'wshi' yamasa talaba wo'z woqi'ti'w-shi'si'n yamasa klaslari'n re-yimsizlershe ati'p taslaydi', ko'shede tu'rli awi'r ji'nayatlardi' hesh seskenbesten isley beredi. Mi'sal retinde pu'tkil du'nya g'a-laba xabar qurallari'nda ja'riy-lang'an to'mendegi xabardi'

keltiriw mu'mkin: «Braziliyani'n' Rio-de-Janeyro qalasi'ndag'i' mekteplerdin' birinde qayg'i'li' waqi'ya ju'z berdi. Qurallang'an adam ta'lim da'rgayi'ni'n' zali'na kirip, ji'ynalg'anlarg'a qarata woq u'zgen. Sol waqi'tta bul jerde 40 tan arti'q woqi'wshi' bar yedi. Qopari'wshi'li'q na'tiyjesinde wolardan 12 woqi'wshi' qurban bolg'an, ja'ne woti'zi' jaralang'an. Policiya wa'killerinin' ayti'wi'na qarag'anda, islegen qi'lmi'si'nan son' ji'nayatshi' wo'zin wo'zi wo'ltirgen. Keyninen shaxsi' ani'qlang'an bul kimse bir waqi'tlari' usi' mektepte woqi'g'an yeken...»¹

Bunday jaramsi'z jag'daylardi'n' negizinde jas a'w-laddi'n' ta'lim alatug'i'n ilim da'rgaylari'nda ta'rbiya ma'selesine, na'wqi'ran insan qa'lbinde iygilikli tuyg'i'-lardi' qa'liplestiriw isine jeterli itibar berilmewi si'yaqli' u'lken mashqalalar bar, dep juwmaq jasaw mu'mkin.

¹ «Xalq so'zi» gazetasi', 2011-ji'l 9-aprel.

Bizin' yelimizde bolsa bul ma'sele basqasharaq tu'siniledi, woni'n' sheshimine wo'zgesherik jandasi'ladi'. Ag'arti'wshi' baba-mi'z Abdurauf Fitrat bul jandasi'wdi' to'mendegishe tiykarlap bergen: «A'wladti' ta'rbiyalaw insaniyatti'n' xi'zmeti boli'p tabi'ladi'. Qashan biz jaqsi' a'dep iyesi bolg'an perzentlerdi ta'rbiyalasaq, sonda g'ana moyni'mi'zdg'ii' bul xi'zmet wazi'ypasi'n wori'nlag'an bolami'z. Kim de kim a'depsiz

balalardi' ta'rbiyalasa, insaniyatqa xi'zmet yemes, al dushpanli'q qi'lg'an boladi'. Ja'miyet wolardi'n' perzentlerinen biyzar boladi'. A'depli ha'm jaqsi' minez-qulqqa iye bolg'an perzent iymani' pu'tin ata-anadan boladi', yeger de ata-ana a'depsiz bolsa, wolardi'n' ta'rbiyasi'ni'n' sayasi'nda wo'sken perzent te a'depsiz boladi'»¹.

Xalqi'mi'z ta'repinen «Ustaz atan'nan ulli'» degen hikmet biykarg'a ayti'lmag'an. Sebebi balani'n' haqi'yqi'y insan boli'p ta'rbiyalani'wi'nda, ma'nawiy illetlersiz shaxs boli'p ayaqqa turi'wi'nda woqi'ti'wshi'-ustazlardi'n' xi'zmeti a'kenin' xi'zmetinen kem bolmaydi'. Woqi'ti'wshi'lar jaslarg'a tek bilim beriw, wolardi'n' aqi'li' toli'q, zeyini wo'tkir boli'wi' tuwrali' g'ana yemes, al wo'sip, yer jetip kiyati'rg'an balani'n' adamgershilikli minez-qulqi'n ta'rbiyalaw, woni'n' qa'lbine mehir-aqi'bet, basqalarg'a bolg'an hu'rmet-itibar, wo'zgelerdin' quwani'shi' menen qayg'i'si'n bo'lisiw tuyg'i'lari'n qa'liplestiriw tuwrali' da jan ku'ydiredi. Bul ma'selede yen' da'slep woqi'ti'wshi'-ustazlari'mi'zdi'n' wo'zi basqalarg'a u'lgi boladi', ha'r bir so'zi, isha'reketi menen wo'z a'tirapi'nda salamat ma'nawiy wortali'q jarati'wg'a ha'reket yetedi.

Jurtbasshi'mi'z g'a'rezsizlikten aldi'n — 1990-ji'ldi'n' 24-marti'nda, respublikami'zda Prezidentlik lawazi'mi' sho'lkemlestirilgen ku'ni so'ylegen tariyxi'y bayanati'nda jas a'wladti'n' ma'nawiy ta'rbiyasi' ma'selesine ayi'ri'qsha itibar qaratqan yedi:

¹ Abdurauf Fitrat. Shan'araq. — T.: «Ma'nawiyat», 1999. 25-b.

«Ja'ne bir aktual wazi'ypa – wo'sip kiyati'rg'an a'wlad-qa, woni'n' ma'nawiy ta'rbiyasi'na wog'ada u'lken juwap-kershilik sezimi menen jandasi'w ma'selesi boli'p yesaplanadi'. Sebebi, jaslar xali'q ma'nawiyati'ni'n' ha'm jemisi, ha'm keleshegi boli'p tabi'ladi'...

Wo'zimizdin' ma'nawiy minnetimizdi aqlawdi' qa'lese, wolarg'a g'amxorli'q yetiwimiz kerek»¹.

O'zbekistanda ko'pshilik tarawlardag'i' si'yaqli' ta'lim-ta'rbiya sistemasi'nda da wori'n alg'an mine usi' wog'ada unamsi'z jag'daydi' g'a'rezsizliktin' da'slepki ji'llari'nan baslap-aq saplasti'ri'wg'a kirisildi. Kadrlar tayarlawdi'n' Milliy bag'darlamasi' ha'm 2004–2009-ji'llarda Mektep ta'limin rawajlandi'ri'wdi'n' uliwma ma'mleketlik bag'darlamasi'ni'n' turmi'sqa tabi'sli' yengiziliwi na'tiyjesinde yelimizde pu'tkilley jan'a mazmundag'i' ta'lim-ta'rbiya sistemasi' ju'zege keldi. Aldi'n'g'i' sabaqlari'mi'zda atap wo'tilgenindey, yendi balani'n' tog'i'z ji'lli'q uliwma bilimlendiriw procesinde belgili bolatug'i'n talanti'na qarap, woni'n' ilim yamasa ka'sip-wo'ner joli'nan bari'w imkaniyati' payda boldi'. Ma'mleketimizde qi'sqa mu'ddet ishinde mi'n'lap akademiya'li'q liceyler, ka'sip-wo'ner kolledjleri quri'li'p, jaslar ha'm wolardi'n' ustazlari' i'qti'yari'na tapsiri'ldi'. Joqari' woqi'w wori'nleri', basqa da ilim-pa'n da'rgaylari' zamanago'y bilim beriwidin', ilimiy izertlewler ju'rgiziwidin' yen' aldi'n'g'i' u'skeneleri ha'm metodlari' menen ta'miyinlendi.

Bul bag'darda a'melge asi'ri'lg'an yen' a'hmiyetli jan'ali'q, yeri-silgen yen' u'lken tabi's – O'zbekistanda ta'lim-ta'rbiyani'n' mazmun-mag'anasi' tu'pten jan'alang'ani' boldi'. Bu'gingi woqi'wshi'-studentlerdin' sanasi', aqi'l-woyi' yendigiden bi'lay sovet du'ziminin' wo'zgermes qag'i'y-dalari', klasli'q ko'z-qaraslar me-

¹ **Islam Karimov.** O'zbekistan g'a'rezsizlikke yerisiw bosag'asi'nda. –T.: «O'zbekistan» BPDU', 2011. 160-b.

nen tolti'ri'lmaydi'. Wolar du'nyadag'i' yen' aldi'n'g'i' pikirler menen tani'si'w, woni' analizlew ha'm wo'zinin' ko'z-qarasi'n yemin-yerkin qa'liplestiriw mu'mkinshiligine iye boldi'. Bul degeni — jaslari'mi'zdi'n' woy-pikiri azat boldi', wo'risi ken'eydi, ko'z-qaraslari' teren'lesti, degendi an'latadi'. Biz bul ma'selege ayi'ri'qsha itibari'n'i'zdi' qarati'p ati'rg'ani'mi'z tosi'nnan yemes, a'lberte. Sebebi, Prezidentimiz bir neshe ma'rte atap wo'tkenindey:

«Pikirdin' bag'i'ni'shli' boli'wi', woy-pikirdin' qulli'g'i' ha'r qanday ekonomikasi'q yaki siyasiy bag'i'ni'shli' bolli'wdan da qorqi'ni'shli'»¹.

Shi'ni'nda da, du'nya islerine, a'tirapta ju'z berip ati'rg'an ha'diyselerge wo'z betinshe ha'm sergek qaray almaytug'i'n, buni'n' ushi'n za'ru'r bilim ha'm ta'jiriybege iye bolmag'an, yen' ashi'narli'si' — ha'r bir waqi'ya-ha'diysege wo'z xalqi', ma'mleketi ma'plerinen kelip shi'g'i'p jandasi'w si'yaqli' a'h-miyetli ko'nlikpelerdi iyelemegen insandi' jawi'z niyetli ku'shler qa'legen ta'repke baslap ketiwi mu'mkin. Woni' yel-jurti'n, wo'zin tani'maytug'i'n, Watani'na qi'yanet qi'latug'i'n terror-shi'-ji'nayatshi'g'a da, yel-jurt bayli'g'i'n talan-taraj qi'li'p, shet yellerge pullaytug'i'n na'psiqaw adamg'a da aylandi'ri'w mu'mkin. Yamasa ata-anasi', xalqi' bergen nan-tuzg'a ayaq basatug'i'n jaramaslar da, milleti, xalqi'ni'n' a'zeliy ma'nawiyati'na, joqari' a'dep-ikramli'li'q ko'z-qaraslari'na pu'tkilley jat bolg'an, maz-muni'nda surbetlik, uyatsi'zli'q, a'depsizlik si'yaqli' illetler jasi'ri'ng'an «g'alaba ma'deniyat»qa pa'msizlershe yeliklewshi isjaqpaslar da a'yne usi'nday pikiri birewge bag'i'ni'shli' bolg'an, woy-pikiri qulli'qqa duwshar bolg'an jaslar arasi'nan jetisip shi'g'adi'.

Kerisinshe, adam balasi' qashan g'a'rezsiz, yerkin ha'm belsendilik penen pikir ju'ritse, woni'n' qa'lbinde yel-jurti'na, ata-anasi'na, shan'arag'i' menen ma'ha'llesine mehir-muhabbat sezimleri toli' bolsa, bul insandi' an'satli'q penen jen'iw de, iygilikli joldan azg'i'ri'w da mu'mkin yemes.

¹ **Islam Karimov.** Jaslari'mi'z — xalqi'mi'zdi'n isenimi ha'm tayani'shi'. —T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2006-ji'l, 57-bet.

Usi' ibratli' jag'dayg'a, joqari' aqi'l-woy menen joqari' ma'na' wiyatti'n' usi' jetiliskan uyg'i'nli'g'i'na tek ta'lim ha'm ta'rbiyani'n' uyg'i'n tu'rde ju'rgiziliwi, insan jetikliginin' ha'r yeki ta'repine birdey itibar beriliwi arqali' g'ana yerisiw mu'mkin.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Maxmudxoja Behbudiy ha'm Abdulla Avloniydin' sabaqli'qta keltirilgen pikirleri wo'tken a'sirdin' 10-ji'llari'nda qanshelli aktual a'hmiyetke iye bolg'an yedi?
2. Jurtbasshi'mi'zdi'n' ta'lim ha'm ta'rbiyani' uyg'i'n ali'p bari'w haqqi'ndag'i' pikirleri qanday maqsetlerdi go'zlep ayti'lg'an?
3. Xalqi'mi'zdi'n' «Aqi'l basqa, parasat basqa» degen ga'pi qanday ma'nisti an'latadi'? Sog'an uqsas ja'ne qanday naqi'l-maqal, hikmetli so'zlerdi bilesiz?
4. Adamlar arasi'ndag'i' wo'z-ara mu'na'sibetlerdi sa'wlelendiriwde Bati's ha'm Shi'g'i's, soni'n' ishinde, o'zbek kino do'retiwshilerinin' usi'llari' arasi'nda qanday wo'zgesheliklerdi sezgensiz?
5. Ta'lim ha'm ta'rbiya ali'w adamni'n' pu'tkil wo'miri dawami'nda toqtamawi' kerek, degen ga'pti qalay tu'sinesiz?
6. «Aqi'lli' adam» menen «dana adam» arasi'ndag'i' uqsasli'q ha'm wo'zgeshelikti tu'sindirip berin'.
7. Woqi'ti'wshi'n'i'z basshi'li'g'i'nda «Ali'm boli'w an'sat, adam boli'w qi'yi'n» temasi'nda klaslari'n'i'z benen disput sho'l-kemlestirin'.

MA'NAWIYATQA QA'WIP – WO'ZLIGIMIZGE QA'WIP

A'ziz woqi'wshi'lar! G'a'rezsiz O'zbekistanni'n' wo'zine ta'n rawajlani'w modeli tuwrali' sabaqlari'mi'zdan bilip alg'a-ni'n'i'zday, bizin' yelimizde tek bazar qatnasi'qlari' u'stin bolg'an ja'miyet yemes, al puqaralari'mi'zdi'n' iygilikli ma'p-lerine, insani'y turmi's talaplari'na juwap beretug'i'n ja'miyet quri'lmaqta.

 Basqasha aytqanda, bul ja'miyette materialli'q bayli'q arti'nan quwi'w, qaysi' jol menen bolsa da na'psin qandi'ri'w si'yaqli' jabayi' niyetlerge yemes, al insanni'n' ha'm materialli'q, ha'm ma'nawiy jaqtan bay boli'wi'n ta'miyinlewge tiykarg'i' itibar qarati'ladi'.

Sebebi adamni'n' a'dep-ikramli'li'g'i', miyrim-sha'pa'a'ti, hu'jdani' menen a'ndiyshesi, pa'kligi ha'm hadalli'g'i', uyati' ha'm iybesi bazarg'a ali'p shi'g'i'latug'i'n, bazarda sati'latug'i'n na'rseler yemes. Xalqi'mi'z ne-ne awi'r ku'nlerde – uri's ha'm repressiya ji'llari'nda da, ashli'q ha'm joqshi'li'q zamanlarda da bul joqari' ma'nawiy tu'siniklerdi na'psiqawli'qqa almas-ti'rg'an yemes, adamgershilik kelbetin jog'altpag'an.

O'zbekistan yerkin ha'm demokratiyali'q ma'mleket si'pa-ti'nda du'nyag'a qushag'i'n ken' ashar yeken, woni'n' aymag'i'-na, puqaralari'ni'n' sana-sezimine ja'ha'ndegi ko'plep unamli' jan'ali'qlar menen birge Jer ju'zinin' wol yaki bul mu'yeshinde payda boli'p tarqali'p ati'rg'an bir qatar illetler de basti'ri'p kiriwge ha'reket yetpekte. Mine usi'nday illetler si'pati'nda adam sawdasi', na'shebentlik, ma'sku'nemlik si'yaqli' insandi' jemiriwshi u'lken qa'wiplerdi atap wo'tiw mu'mkin.

Tariyx sabaqlari'nan bilgenin'izdey, erami'zg'a shekemgi da'-wirlerde du'nyani' zir titiretken Rim imperiyasi' aymag'i'nda, Mi'si'r ha'm basqa da bir qatar u'lkelerde uri'slar waqti'nda

tutqi'ng'a tu'sken a'skerler yamasa basqi'nshi'lar ta'repinen basi'p ali'ng'an aymaqlarda jasawshi' xali'q qul si'pati'nda bazarlarg'a ali'p shi'g'i'lg'an, wolar tap haywanlarday sati'lg'an. Mine usi'nday qullar — gladiatorlar qatnasi'wi'nda u'iken maydanlarda, mi'n'lap adamlardi'n' ko'z aldi'nda reyimsiz, qanli' bellesiwler sho'lkemlestirilgen. Adam balalari' tap qoraz yaki qoshqarday wo'z-ara uri'si'wg'a, bir-birin wo'ltiriwge ma'jbu'rlengen, ji'ynalg'an alaman mine usi' tamashalardan zawi'q alg'an si'yaqli' bolg'an. Yadi'n'i'zda bolsa, bul tuwrali' Usman Nasi'rdi'n' «Nil ha'm Rim» shi'g'armasi'nda ta'sirli ko'rinisler sa'wlelengen.

A'llette, insaniyatti'n' ma'deniy rawajlani'wi' menen bunday shermendeli jag'daylarg'a a'lleqashan shek qoyi'lg'an, bunnan keyin adamni'n' qul qi'li'p sati'li'wi' aqi'lg'a si'yamaytug'i'n ji'nayat dep yesaplanatug'i'ni'n ha'mme ta'n alg'anday da yedi.

Tilekke qarsi', bu'gingi ku'nde du'nyani'n' ha'r qi'yli' mu'yeshlerinde usi'nday «isbilermen» toparlar, woraylar payda boli'p, wolar sol qayg'i'li' sawdani' basqasharaq — si'rtqi' kelbeti «ma'deniyatlasqan» formada qayta sho'lkemlestiriw joli'na tu'sken.

Bul hiyleker toparlardi'n' duzag'i'na bolsa ko'birek yeke jaqsi'-jamanni'n', dos-dushpanni'n' parqi'na barmaytug'i'n jaslar, ha'tte sizler kibi wo'spirimler de ilinip qalmaqta. Du'nyani'n' wol yaki bul ma'mleketinde az miynet yetip, mol da'ramat tabi'w, bul da'ramat arqasi'nda bolsa ra'ha'tlenip jasaw mu'mkinligi tuwrali' wo'tirik-wo'seklerdi tu'rli muqamg'a do'ndirip ta'kirarlap ati'rg'an bunday toparlar bizin' yelimizge de sug'i'li'si'wg'a ku'ni-tu'ni ha'reket yetpekte. Yen' qa'wiplisi — bunday kimseler menen awi'z jalasi'wg'a i'razi' boli'p, wolardi'n' ji'nayatli' jobalari'n a'melge asi'ri'wg'a ja'rdem berip ati'rg'anlar, az bolsa da, tabi'li'p ati'r. Bul kimseler yeke ma'ha'llesinen, awi'li'nan basqa jerdi ko'rmegen, turmi's ta'jiriybesi joq, sada jaslardi' tu'rli wa'deler menen aldap, shet yelge ali'p shi'g'i'p ketiw, sol jerlerde basqa bir iplas toparlarg'a sati'p jiberiw si'yaqli' jawi'z ji'nayatti' a'melge asi'rmaqta.

Wolar, mi'sali', yer balalarg'a «pa'len ma'mlekette quri'li's yamasa sawda tarawi'nda jumi's bar, jani'n'di' qi'ynamastan

ayi'na pa'len dollardan da'ramat tabasan'», qi'z balalarg'a bolsa «pa'len ma'mlekette miymanxana xi'zmetkerlerine, restoranlari'nda oficiantlarga' jumi's ko'p, ayli'qtan ti'sqari' ku'nlik chay puli'ni'n' wo'zi u'yge bir qap pul menen qayti'wi'n'i'zdi' ta'miyinleydi» si'yaqli' wo'tiriklerdi ayti'p, wolardi' wo'zlerine jipsiz baylap ali'wg'a uri'nadi'. Bir a'mellep jaslardi'n' isenimine kirip alg'an bul tawlamashi'lar wolardi'n' pasportlari'n «samolyot yaki poezdg'a bilet ali'w, baratug'i'n ma'mlekette miymanxanag'a buyi'rtpa beriw ushi'n» degen si'ltaw menen ali'p qoyadi' da, bolajaq qullardi' shet yelge ali'p shi'qqannnan son', pasportsi'z yendi hesh jerge bara almasli'g'i'n bilip, hu'jjetti qayti'p bermeydi. Bunday aldawg'a isenip qalg'an ko'pshilik jaslar bolsa sol ja'nnet wa'de qi'li'ng'an shet yelde — hesh kimdi tani'maytug'i'n, ja'rdem sorap baratug'i'n ma'nzildi bilmeytug'i'n biytani's jurtta iplas kimselerga sati'p jiberiledi. Na'tiyjede qaysi' ma'mlekettan yekenin tasti'yi'qlaytug'i'n hu'jjeti — pasporti' qoli'nda bolmag'an jigitler huquqsi'z qulday tu'rli quri'li'slarda ku'ni-tu'ni isetilip, wo'lip qalmawi' ushi'n g'ana ku'ndelik wo'lmes awqat penen ta'miyinlenedi de, ji'llar dawami'nda islegen miyneti ushi'n bir ti'yi'n da ala almay, yeger qanday da bir baxi'tsi'z jag'day ju'z bermese, zorg'a u'yine qayti'p keledi. Qi'zlar bolsa shet yeldegi ha'r qi'yli' tu'ngi klublar qoli'na sati'li'p, wol jerlerde pul, bayli'q quti'rtqan jerkenishli kimselerdin' iplas pa'njesine tu'sedi.

Al yendi, usi' jaslar du'nyani'n' hesh bir jerinde teginge bir tislem nan da berilmeytug'i'ni'n, xali'q so'zi menen aytqanda, nesiyege maymi'l woynamaytug'i'nli'g'i'n, yen' a'hmiyetlisi — insan hesh bir jerde wo'z jurti'ndag'i'day yemin-yerkin islewi ha'm jasawi' mu'mkin yemesligin an'lap jetiwi lazi'm.

Wolar ja'ne bir na'rseni bilip qoyi'wi' kerek: bu'gingi ku'nde du'nyada ha'r ji'li' wortasha 4,5 million adam ha'r tu'rli ko'rinislerdegi qulli'qqa duwshar bolmaqta. Ja'ha'n ko'leminde tarqalg'an adam sawdasi'nan joqari'da tilge ali'ng'an kimseler alatug'i'n da'ramat mug'dari' bolsa 15 milliard dollardi' quramaqta.

Shu'kirlik qi'li'wi'mi'z kerek, sebebi bizin' yelimizde isleymen, hadal pul tawi'p, turmi'si'mdi' jolg'a salaman degen, qoli'nan is keletug'i'n ha'r bir insang'a, uqi'pli' qa'nigege, a'llette jumi's tabi'ladi'. Ha'mme ga'p adamni'n qanday da bir ka'sip-wo'nerdi iyelep, usi' tarawdi'n sheberine aylan'wi'nda, sabi'r-taqatli'li'q penen hadal ha'm pida'kerlik miynet qi'li'wdi' qa'lewinde qalg'an. Bunday qa'nige ka'rxana ha'm mekemeler ta'repinen a'llette iske shaqi'ri'ladi', miynetine jarasa ha'm materialli'q, ha'm ma'nawiy xoshametlenedi.

Adam sawdasi' si'yaqli' awi'r ji'nayatti'n' aldi'n ali'w, ma'mleketimiz puqaralari'ni'n', birinshi na'wbette jaslarimi'zdi'n' wo'miri menen ta'g'dirin bunday hu'jimlerden qorg'aw boyi'nsha O'zbekistanda u'lken ilajlar a'melge asi'ri'lmaqta.

Soni'n' ishinde, 2008-ji'li' 8-iyulde O'zbekistan Respublikasi' Prezidentinin' usi' ma'selege bag'i'shlang'an Qarari', 2008-ji'l 17-aprelda «Adam sawdasi'na qarsi' gu'res haqqi'nda»g'i' Ni'zami' qabi'l yetildi.

Bu'gingi ku'nde ma'mleketimiz huquq qorg'aw organlari', ta'lim-ta'rbiya mekemeleri, ko'plep ja'miyetlik sho'lkemlerdin' ku'shlerin wo'z-ara birllestirip, bul ju'da' qa'wipli hu'jimge qarsi' na'tiyjeli gu'res ju'rgizbekte.

Turmi'si'mi'z ko'rkinde daq tu'sirip ati'rg'an illetlerdin' tag'i' birewi – bul ma'sku'nemlik ha'm na'shebentlik boli'p yesaplanadi'. Tilekke qarsi', ha'zirgi waqi'tta, ha'tte wo'spirim jaslar, hayal-qi'zlar arasi'nda da ma'sku'nemlikke, temeki shegiwge, ha'tte na'shebentlikke berilgen jag'daylar da ushi'raspaqta.

A'llette, insan anadan araqxor yaki shi'li'mkesh boli'p tuwi'lmaydi'. Bul jaramas a'detlerdi keltirip shi'g'aratug'i'n bir qatar sebepler bar.

Soni'n' ishinde, tuwi'lg'an ku'nlerdi belgilew, na'reste tuwi'li'wi' mu'na'sibeti menen wo'tkeriletug'i'n tu'rli ilajlar, qon'siqobalar, jora-joldaslar arasi'nda sho'lkemlestiriletug'i'n woti'ri'spaqlar, pitkeriw kesheleri, neke toylari' ha'm basqa da merkelerde spirtli ishimliklerdin' ashi'qtan-ashi'q ishiliwi de ma'sku'nemliktin' tami'r jayi'wi'na sebep bolmaqta.

Toy saltanatlari', quwani'sh-li' merelerde usi' shadli'q «se-bepshileri» ati'na maqtaw so'zler ayti'li'p, kese qag'i'sti'ri'ladi', shiyshe ishinde «hazarsi'z g'ana» turg'an za'ha'rdi ishiw ko'pshilikke usi'ni's yetiledi. Bul jag'daydi' usi' jerde ju'rgen balalar da, wo'spirimler de ko'rip-baq-lap turadi'. U'ikenlerdin' bunday qi'li'qlari'n ko'rgen jaslarda a'ste-aqi'ri'n ishimliklerden ta-ti'p ko'riwge ha'wes payda boladi'. Usi'layi'nsha, az-azdan ke-wil xoshli'qti', ma'slikti basi'nan keshirgen bala ishiwshilikke u'yrene baslaydi'.

Balalar arasi'nda ma'sku'nemlik, na'shebentlik si'yaqli' du'zeliwi qi'yi'n bolg'an illetlerdin' tarqali'wi'na ata-analardi'n' wo'z jumi'slari' menen ju'da' ba'nt boli'p, balalardi' qarawsi'z qaldi'ri'wi', shan'araqtag'i' kelispewshiiliker, bilimlendiriw meke-melerindegi ta'rbiyashi'lardi'n' wo'z wazi'ypalari'na biypa'rw qarawi', ayi'ri'm balalardi'n' kereginen arti'q ta'miyinlenip, yerkeletip jiberilgenligi ha'm basqa da faktorlar sebep bolmaqta.

Spirтли ishimlikler ishiw, tu'rli narkotik zatlarg'a u'yrenip ketiw ma'mleket puqaralari'ni'n' densawli'g'i'na, miynet wo'nimdarli'g'i'na, wo'ndiristin' rawajlani'wi'na, aqi'li'y ha'm fizikali'q jaqtan jetilisiwine unamsi'z ta'sir yetedi. Bul ayani'shli' jag'day bu'gingi ku'nde ayi'ri'm Bati's ma'mleketleri ushi'n aktual, wo'mir-wo'lim ma'selesine aylani'p u'lgerdi.

Sebebi spirтли ishimlikler, narkotik zatlardi'n' quli'na aylani'p qalg'an adam shan'arag'i'na da, ja'miyetke de hesh qanday payda keltirmeydi, kerisinshe, wolarg'a wo'zi sezbegegen halda ko'p zi'yani'n tiygizedi.

Ka'ykawi's, Yusup Xas Hajib, Beruniy, Ibn Sina, Womar Hayyam, Saadiy, A'liysher Nawayi', Babur Mi'rza kibi dani'shpanlar da ma'sku'nemliktin' zi'yanli' aqi'betlerin ko'rsetip, adamlardi' wog'an ha'wes bolmawg'a shaqi'rg'an.

A'liysher Nawayi' ishiwshi adam haqqi'nda: «Jaman iyttey adamlarg'a wo'z-wo'zinen taslanadi'. Woni' tek jaman iyt yemes, al qabatug'i'n iyt dese de boladi'. Ishiwshilik ha'm da'rt woti', ha'm suwi' boli'p tabi'ladi': joq, wol dozaq woti' ha'm topan suwi'dur... Bul wotta tek to'rt mu'she g'ana jani'p, joq boli'p ketpeydi, al wolar menen qosa aqi'l-huwsh, iyman-isenim de jog'aladi'», degen.

 Ishiwshilik adamdi' turaqsi'z, nami'ssi'z, wo'ti-rikshi, jerkenishli kimsege, ha'tte adam wo'ttiriwshi ji'nayatshi'g'a aylandi'ri'p qoyi'wi' ko'p ma'rte baqlang'an. Wol adam miyine qatti' ta'sir yetip, bawi'rdi', nervti isten shi'g'aradi', ju'rektin' islewin ha'lsiretedi. Ishiwshilikke berilgen adamni'n' wo'miri ko'pshilik jag'daylarda qayg'i'li' tamamlanadi'.

Bunday adam ar-nami's, u'rp-a'det, insap-diyanat ha'm basqa insani'yli'q mu'na'sibetler wo'lsheemin umi'tadi', miyrim-sha'pa'a't degen tu'siniklerden uzaqlasi'p ketedi, biytaqat, qopal, talg'amsi'z bir maqluqqa aylani'p qaladi'.

Ten'siz shayi'r ha'm shah Babur Mi'rza ishiwshiliktin' insan ruwx'i'yati'nda, ka'sip-wo'nerinde, du'nyag'a ko'z-qarasi'nda qanshelli u'lken dag'dari's payda yetetug'i'ni'n teren' an'lag'an ha'm wo'zi hu'kim su'rgen u'lkelerdi bul apat qursawi'nan qutqari'w niyetinde arnawli' pa'rman qabi'l yetken. Usi' hu'jjette «hesh bir adam ishimlik ishiwge uri'nbasin, ishkilik tayarlamasi'n, satpasi'n ha'm almasi'n, wo'zinde saqlamasin, apari'p bermesin ha'm a'kelmesin: «Ishiwshilikten qashi'n'lar, ma'det tabasi'zlar (Ha'disten)» dep qatan' belgilegen yedi.

Izertlewlerge qarag'anda, ha'r 1000 aqi'li' zayi'l balani'n' 500 nin' anasi', 70 nin' a'kesi de, anasi' da spirtli ishimlik ishediyeken. Francuz shi'pakeri Demma 28 ji'l dawami'nda yeri de, hayali' da ishiwshilikke berilgen won shan'araqti' baqlap barg'an. Bul shan'araqlarda tuwi'lg'an 57 baladan 25 bala jasi'na jetpey wo'mirden ko'z jumg'an, 5 balada tutqanaq keseli bolg'an, 5 balani'n' bas miyine suw ji'ynalg'an, 12 balani'n' aqi'li' zayi'l, tek 10 bala g'ana saw boli'p tuwi'lg'an. Tutqanaq keseli menen awi'rg'an ha'r 100 baladan 60 balani'n' ata-anasi' asa ketken araqxor bolg'an.

Ishiwshilik tu'rli ji'nyatlardi'n' sebebshisi. Mag'li'wmatlarg'a qarag'anda, 70% ke jaqi'n adam wo'ltirwshilik, 80–90% biy-zari'li'q tiykari'nan ma'slik na'tiyjesinde ju'z beredi. Yeger puqaralar ta'repinen spirtli ishimlikler ishiw 35% ke azayti'lsa, adam wo'ltirwshilik keminde 40% ke, biy-zari'li'q 25% ke kemeyiwi ani'qlang'an. 100 gramm araq ishiw adam denesindegi aktiv isleytug'i'n 7500 kletkani' wo'ltiredi. 75 gramm araq ishkennen son' bulshi'q yetlerdin' ku'shi 20% ten 40% ke shekem kemeyedi. Bul bolsa wo'z-wo'zinen miynet wo'nim-darli'g'i'ni'n' pa'seyiwine, ja'miyet ma'nawiyati'ni'n' ha'lsizleniwine ali'p keledi.¹

25% ke jaqi'n araqxorlar ma's hali'nda wo'zin-wo'zi wo'ltirwdi woylaydi'. 100 gramm spirtli ishimlik sportshi'ni' yeki ha'ptege shekem qatardan shi'g'aradi'. Spirtli ishimlikler ishiw, temeki shegiw, a'sirese, hayallar ha'm jas balalarg'a ku'shli ha'm tez ta'sir yetedi. Hayal adam bir-yeki ji'ldi'n' ishinde-aq alkogolg'a u'yrenip qaladi'. 13–14 jasar yer yaki qi'z balag'a beriletug'i'n bir kese araq yaki ku'shsiz vino u'lken jastag'i' adamni'n' bir shiyshe ishkeni si'yaqli' jaman ta'sir yetedi.

¹ Bir juti'm tragediyasi'. –T.: G'afur G'ulam ati'ndag'i' a'debiyat ha'm ko'rkem wo'ner baspasi', 1986-ji'l.

Bu'gingi O'zbekistanda spirtli ishimliklerdi islep shi'g'ari'w, shet yellerden ali'p keliw, sati'w ha'm ishiw ma'seleleri qatan' baqlawg'a ali'ng'an boli'p, alkogolli' ishimliklerdi u'git-na'siyatlaw — g'alaba reklama qi'li'wg'a ni'zam menen shek qoyi'lg'an.

Ha'r qanday ja'miyettin' ekonomikali'q, socialli'q ha'm ma'nawiy rawajlani'wi'na tosqi'n bolatug'i'n illetlerdin' ja'ne birewi na'shebentlik boli'p yesaplanadi'. Na'shebentlik te ma'skunemlik si'yaqli' insan densawli'g'i'ni'n' bas dushpani' boli'p yesaplanadi'.

Na'shebent — ba'n', tiriyeq, ko'knar, heroin ha'm sol si'yaqli' narkotiklerdi qabi'llawg'a a'detlengen adam. Bunday adamlardi' wo'z ismi menen yemes, al ba'n'gi, na'shebent, ko'knarshi' dep ataydi'.

Yen' da'slep belgili sayaxatshi' Xristofor Kolumb Amerikadan Evropag'a bir biytani's wo'simliktin' japi'rag'i'n ali'p kelgen yedi. Son' wondag'i' shi'pali' zatlar ha'm tu'tini tu'rli keselliklerge da'ri dep, qurg'ati'lg'an japi'rag'i'n naysha qi'li'p, adamlarg'a shegiwdi u'yretken. A'llette, wol waqi'tta bul azarsi'z boli'p ko'ringen japi'raqti'n' insaniyat ushi'n qanshelli qa'wipli yekenligin hesh kim bilmegen yedi. Bul wo'simlik Evropada birinshi boli'p Shveciyali' ta'biyattani'wshi' Karl Linney ta'repinen ma'deniylestirilgen ha'm Jan Niko degen adamni'n' «hu'rmeti»ne wonnan ali'natug'i'n elementke «nikotin» dep at beriledi.

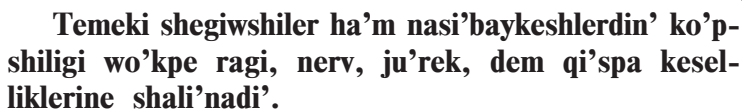
Ilimpazlardi'n' tasti'yi'qlawi'na qarag'anda, nikotin tu'tini qurami'nda nikotin, ku'kirt kislotasi', ammiak, azot, iyis gazi', tu'rli efir maylari', cianid kislotasi', qumi'rsqa kislotasi', sonday-aq, adam organizmi ushi'n wog'ada zi'yanli' bolg'an basqa da ha'r tu'rli zatlar bar. Bunday wo'simlikler tiykari'nan u'shke bo'linedi: ko'knar wo'simligi, kendir wo'simligi, temeki wo'simligi.

Ko'knar qurami'nda ku'shli ta'sir yetiwshi narkotik zat boli'p, wonnan arnawli' a'sbaplar ja'rdeminde suyi'q, kleyge uqsas zat qi'ri'p ali'nadi'. Bul zat «tiriyeq» dep atali'p, woni' qabi'l yetken adam fizikali'q ha'm aqi'li'y jaqtan ha'lsiz,

a'piwayi' na'rselerden qorqi'ni'shqa tu'sip qalatug'i'n, tu'rli ji'nayatlar islewden taysalmaytug'i'n, ha'tte wo'mir boyi' perzent ko're almaytug'i'n da boli'p qaladi'. «Tiriyek»ti ishiwshilerdi xalqi'mi'z «na'shebent», «ko'knarshi» dep ataydi'.

Kendir wo'simligin qollanatumg'i'n adamlar bolsa «ba'n'giler» dep ataladi'. Ba'n'gilik adamdi' insani'yli'q pazi'y-letlerinen ayi'radi'. Bunday da'rtke shali'ng'anlar adam wo'lti-riw, urli'q, qaraqshi'li'q qi'li'wdan da tayi'nbaydi'. Kendir wo'simligi bazi' bir jerlerde jasi'ri'n tu'rde jetistiriledi. Bu'gingi ku'nde ma'mleketimizde ko'knar ha'm kendir yegiwshi ha'm ko'beytiwshilerge qarsi' keskin gu'res ju'rgizilmekte, wolar ni'zam joli' menen juwapkershilikke tarti'ladi'. O'zbekistan Respublikasi' Oliy Majlisi ta'repinen «Na'shebentlik ha'm psixotrop zatlar haqqi'nda»g'i' Ni'zamni'n' qabi'l yetiliwi de na'shebentliktin' aldi'n ali'wda a'hmiyetli huquqi'y tiykar boldi'.

Temeki wo'simligi du'nya ko'leminde arnawli' yegilip, ko'beytileti. Temeki wo'simligi japi'raqlari'nan ha'r tu'rli sigaretalar, paqali'nan maxorkalar, sonday-aq nasi'bay da tayarlanadi'. Temeki wo'simliginen tayarlang'an zatlardi' shegiw insan ushi'n wog'ada qa'wipli.

Temeki shegiwshiler ha'm nasi'baykeshlerdin' ko'pshiligi wo'kpe ragi, nerv, ju'rek, dem qi'spa keselliklerine shali'nadi'.

Sigareta shegiw na'tiyjesinde woni'n' qurami'ndag'i' nikotin adam ag'zalari'na qozg'ati'wshi' ta'sir ko'rsetip, qan basi'mi'n ko'teredi, mayda tami'rlardi' ja'ne de taraytadi', dem ali'wi'n tezlestirip, awqat sin'iriw sistemasi'ni'n' shiresin ko'beytip jiberedi. Shegiw procesinde nikotin ha'm temeki tu'tini qurami'ndag'i' basqa zatlar insan ag'zalari'n za'ha'rleydi. Shegiwshilerdin' tez-tez jo'teletug'i'n boli'p qali'wi'ni'n' sebebi de usi'nnan. Temeki shegiw awi'z bosli'g'i'n, tamaq, dem ali'w jollari'nda wo'simte payda boli'wi'na ali'p keliwi mu'mkin. Shegetug'i'n adam kesel bolg'anda woni'n' sawali'wi' da awi'r boladi'.

Shegiw miy quwati'ni'n' to'menlewine, yeste saqlaw qa'bitinin' pa'seyiwine ali'p keledi. Yen' jamani' – sigaretani'n' ja'miyetlik wori'nlarda, shan'araq wortali'g'i'nda shegiliwi boli'p tabi'ladi'. Bunda sigareta tu'tininen tek shegiwshinin' wo'zi yemes, al a'tirapi'ndag'i' adamlar, ko'binese hayallar menen balalar da za'ha'rlenedi. Du'nyani'n' bir qatar ma'mleketlerinde jumi's wori'nlari'nda, transportta, ja'miyetlik wori'nlarda, uluwma awqatlani'w wori'nlari'nda shegiw qatan' qadag'an yetilgen.

Na'shebentlik zatlardi'n' qaysi' tu'rin qollani'wi'na qaramastan, ha'mmesi de na'silge jaman ta'sir yetedi, na'shebent hayal yamasa yerkektin' perzentleri ha'lsiz, mayi'p, aqi'li' zayi'l, fizikali'q jaqtan rawajlanbag'an boli'p tuwi'ladi'.

Na'shebentlik zatlarga u'yrenip qalg'an adam organizmi woni' waqti'nda qabi'l yetpese tura almaydi', bunday (ba'n', ko'knar, tiriyeq, morfiy, kokain, heroin ha'm t.b.) zatlarga adam za'ru'rlik seze beredi. Bunday adamda bas awi'ri'w, ju'rektin' biytaqat boli'wi', ayaq-qollardi'n' qalti'rawi', ti'ri'si'p-tarti'li'wi', terlew, din'kesizlik si'yaqli' jag'daylar payda boladi'. Na'shebentlik zatlardi' u'zliksiz qabi'l yetiwshi, woni'si'z jasay almaytug'i'n bunday adamlar qorshag'an wortali'q ushi'n da, shan'araq ha'm ja'miyet ushi'n da qa'wipli. Sonli'q-tan ma'mleketimiz aymag'i'nda na'shebentlik tarqali'wi'ni'n' aldi'n ali'w ha'm wog'an qarsi' gu'resiw ha'r bir puqarani'n' watanpa'rwarli'q wazi'ypasi' boli'p yesaplanadi'. Sebebi ayi'ri'm shan'araqlarda perzent tuwi'li'wi' quwani'sh yemes, al sheksiz ha'm tawsi'lmas ta'shwish keltiredi. Bul – ishiwshi ha'm na'shebent ata-analardan ko'binese aqi'li' zayi'l, yesiwastan perzentlerdin' du'nyag'a keliwi boli'p yesaplanadi'. Negizinde hesh qanday gu'nasi' joq bunday balalar ata-ana ushi'n da, ja'miyet ushi'n da u'lken mashqala boli'p tabi'ladi'.

Usi' ma'selenin' ja'ne bir qa'weterli ta'repi bar.

Na'shebentlik zatlardi'n' ni'zamsi'z sawdasi' menen shug'i'llanatug'i'n toparlar tawi'p ati'rg'an wog'ada ko'p mug'dardag'i' da'ramatlar xali'q arali'q terrorshi'li'q woraylari'n qollap-quwatlaw, jawi'nger toparlardi' qurallandi'ri'w si'yaqli' jerkenishli iske sarplanbaqta.

O'zbekistan Prezidenti yen' abi'rayli' xali'q arali'q minberlerde so'ylegen so'zlerinde usi' qa'wipler tuwrali' du'nya ju'zi xali'qlari'n yeskertiw menen birge, ja'ha'n sheriklesligin, xali'q arali'q sho'lkemlerdi bul illetlerge birgelikte qarsi' gu'resiwge shaqi'rmaqta.

Jurtbasshi'mi'zdi'n' 1997-ji'li' do'retilgen, usi' mashqalalar ha'm wolardi' aqi'lg'a muwapi'q sheshiw jollari' ko'rsetip berilgen «O'zbekistan XXI a'sir bosag'asi'nda: qa'wipsizlikke qa'wip, turaqli'li'q sha'rtleri ha'm rawajlani'w kepilliklari» atli' shi'g'armasi' ja'ha'n ko'leminde ayi'ri'qsha ta'n ali'ndi'.

Shan'araqta da ma'sku'nemlik pe, na'shebentlik pe – qaysi' biri bar bolsa, wol jerde duri's woy-pikirge iye perzenti ta'rbiyalaw, shan'araq baxti', awi'zбир-shilik, wo'z-ara hu'rmet-izzet haqqi'nda so'z boli'wi mu'mkin yemes.

Insan ma'nawiyati'n, demek, wo'zligin jemiretug'i'n bul illetler qursawi'na tu'sip qalg'an kimselerden ha'mme wo'zin ali'p qashadi', wolardi'n' ta'g'diri jalg'i'zli'q ha'm sheksiz baxi'tsi'zli'qtan ibarat boladi'. Nawayi' babami'z bunday adamlar tek wo'zlerine yemes, al yel-jurtqa da sheksiz baxi'tsi'zli'qlar ali'p keletug'i'ni'n bi'layi'nsha bayan yetedi:

Yel qashsa birewden, yel jamani' wol, bil woni',
Awhali'nda baxi'tsi'zli'q ni'shani' bar, bil woni',
Peyline ko're uli's ba'lesi, bil woni',
Du'nya yelinin' yen' jamani', bil woni'.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. O'zbekistanda quri'li'p ati'rg'an ja'miyettin' basli' qa'diriyatlari' nelerden ibarat?
2. «Adam sawdasi'» insaniyat basi'na qanday apatlardi' ali'p keliwi mu'mkin?
3. «Adam sawdasi'» menen shug'i'llani'wshi' kimseler duzag'i'na tu'sip qalmaw ushi'n jaslarda qanday tu'sinikler, bilimlar boli'wi' kerek?
4. Na'shebentliktin' payda boli'wi', woni'n' tu'rleri, ja'miyetke, insan organizmine, na'sline unamsi'z ta'siri tuwrali' nelerdi bilip aldi'n'i'z?
5. Sizin'she, ma'sku'nemlik, na'shebentlik ha'm temeki shegiwshilikke qarsi' qalay gu'resiw mu'mkin?
6. Bul apatlar keltirgen g'am-qayg'i'lar tuwrali' ayti'latug'i'n ko'rkem shi'g'armalar yaki ilimiy kitaplardan mi'sallar keltirin'.
7. Na'shebentlik zatlardi'n' ni'zamsi'z jetistiriliwi, tayarlani'wi' ha'm tasi'li'wi' xali'q arali'q ko'lemde qanday mashqalalardi' keltirip shi'g'ari'p ati'rg'ani' tuwrali' yesittin'iz be?
8. Tu'rli dereklerden dani'shpanlardi'n' ma'sku'nemlik, na'shebentlik ha'm temeki shegiwshilik tuwrali' bir neshe bahali' pikirlerin toplan' ha'm klasslari'n'i'z benen wolardi' dodalan'.

YEN' ULLI' MA'RTLİK

MA'NAWIY HA'M MATERIALLI'Q
TURMI'S UYG'PNLI'G'I

Adamlar arasi'nda mi'naday bir ga'p bar, woni' siz de yesitken bolsan'i'z kerek: «Birew awqat jew ushi'n jasad'i', birew jasaw ushi'n awqat jeydi». Si'rttan qarag'anda a'piwayi', mazmuni' sayi'z boli'p tu'yiletug'i'n bul ga'ptin' tiykari'nda u'lken ha'm teren' ma'ni jasi'ri'ng'an. Shi'ni'nda da, turmi'sta sonday adamlar boladi', wolardi'n' pu'tkil woy-pikiri materialli'q bayli'q artti'ri'w, mal-du'nyani'n' keyninen quwi'w, mine usi' bayli'q penen maqtani'w, bir so'z benen aytqanda, na'psin toydi'ri'wg'a qarati'lg'an boladi'. Belgili jazi'wshi'mi'z Utkir Xashimov atap wo'tkenindey, bunday adamlar, ma'selen, haywanat bag'i'nda ha'r tu'rli ren'lerge do'ngen pa'rlerin jayi'p turg'an tawi'sqa qarap, woni'n' tilsimli go'zzalli'g'i'na itibar bermesten, «usi' ja'niwardi'n' da go'shin jewge bola ma yeken?» degen sorawdi' beredi...

Basqa bir adam bolsa, du'nyani'n' bayli'qlari'na – wol azi'q-awqat yamasa kiyim-kenshek bola ma, u'y-jay yamasa at-a'njam bola ma – wolarg'a turmi's keshiriwdin' bir qurali', faktori' si'pati'nda qaraydi'. Yag'ni'y materialli'q du'nya bunday adamlar turmi'si'ni'n' aji'ralmas bir bo'legi yesaplanbasa da, wolar wo'z wo'mirinin' tiykarg'i' murat-maqseti si'pati'nda hasla materialli'q bayli'qti' belgilemeydi.

! Wolar joqari' ma'nawiy qa'siyetlerge yen' aldi' menen wo'zi iye boladi'. Imkani' tabi'li'wi' menen bul tu'sinik ha'm qa'diriyatlardi' turmi'sqa yengiziwge umti'ladi'. Bir so'z benen aytqanda, wolardi'n' qa'lb'i adamzatti' azat ha'm baxi'tli' qi'li'wg'a baylani'sli' iygilikli niyetlerge toli' boladi'.

Bul so'zler, hu'rmetli woqi'wshi', hasla hawayi', kitabi'y so'zler yemes, al haqi'yqi'y insani'y turmi'sti'n' a'hmiyetli ha'm juwapkershilikli talaplari' boli'p yesaplanadi'.

Insaniyat turmi'si'ni'n' tiykari'nda ne na'rse basli' maz-mung'a iye – zat (materiya) – materialli'q du'nya ma yamasa sana menen ruwx'i'y du'nya ma, degen mashqala adamzat payda bolg'annan baslap qi'zg'i'n tarti'slarg'a sebep bolmaqta. Wolardi'n' qaysi'si'na u'stinlik, birlmshilik bergenine qarap, ali'm-filosoflar yeki u'lken topardi' qurag'an – materialistler ha'm idealistler.

Materializm (lati'nsha «materialis» – materialli'q) – ta'biyat, ja'miyet ha'm adamni'n' barli'g'i'n, jasaw ha'm rawajlani'wi'n tu'sindiriwde zat (materiya) ha'm woni'n' wo'zgesheliklerin u'stin dep biliwge tiykarlang'an filosofiyali'q ko'z-qaraslar ji'ynag'i'. Materializm materiya birlmshi, sana yekilemshi, yag'ni'y woni'n' sa'wlesi, jemisi dep tu'sin-diredi.

Sovet da'wirindegi ilim ha'm siyasatta bul ko'z-qaras absolyut shi'nli'q da'rejesine ko'teriliwi na'tiyjesinde adam-lardi'n' aqi'li', woy-pikiri ha'm ma'nawiy faktorlardi'n' ja'miyet rawaji'ndag'i' worni' menen a'hmiyeti kemsitildi.

Idealizm (grekshe «idea» – tu'sinik) – du'nyani'n' ha'm adamni'n' jarati'li'wi', ta'biyat ha'm ja'miyettin' mazmuni' ha'm rawajlani'wi'nda ruwx'i'y, materialli'q yemes faktorlardi' u'stin dep biletug'i'n filosofiyali'q ko'z-qaraslar ji'yi'ndi'si'. Idealizm tariyxi' ulli' grek filosofi' Aristotel ta'liyati'nan baslanadi'.

XIX a'sirde qa'liplesken marksistlik filosofiyada materiyani'n' sanag'a, ta'biyatti'n' ruwxqa ta'siri ma'selesi absolyutlestirildi ha'm idealizm menen materializm arasi'nda miytin diywal tiklendi. Bul ko'z-qaraslar arasi'ndag'i' qatnasi'qlar siya-siylestirilip, materializm aldi'n'g'i', rawajlang'an ku'shlerdin', idealizm bolsa qalaq, reakciyali'q ku'shlerdin' ideologiyasi' si'pati'nda bir-birine qarsi' qoyi'ldi'. Al, haqi'yqati'nda bolsa, ha'r yeki ko'z-qaras ta'insaniyatti'n' materialli'q ha'm ma'nawiy jetilisiwinde birdey a'hmiyetli bolg'ani'na tariyxtan ko'plep mi'sallar keltiriw mu'mkin.

Prezidentimiz ma'nawiy ha'm materialli'q turmi'sti'n' wo'z-ara baylani'sli' ta'replerin tu'sindirer yeken, to'mendegi a'h-miyetli pikirlerdi bildiredi:

«Bul a'yyemgi du'nya, biz jasap ati'rg'an wo'mir birden-bir, tutas haqi'yqatli'q boli'p tabi'ladi'. Solay yeken, materialli'q za'ru'rliklerdi insanni'n' ruwx'i'y du'n-yasi'na qarama-qarsi' qoyi'w, wolardi'n' birewin u'stin dep bilgen halda, tirishiliktin' tiykarg'i' maqseti si'pati'nda qabi'l yetiw qanday da bir ta'repleme ko'z-qaras ko'rinisi, dep aytsaq, qa'te bolmaydi'»¹.

A'llette, adamlardi'n' turmi's sharayati' wo'zgeriwi menen wolardi'n' materialli'q du'nya tuwrali' tu'sinikleri, ko'z-qarasi', a'dep-ikramli'li'q wo'lshemleri, minez-qulqi', ha'tte woy-pikiri de wo'zgeriwi mu'mkin. Ma'nawiy bekkem ja'miyette bunday wo'zgeris adamlardi'n' uluwma ma'pleri tiykari'nda, turmi'sti' ja'ne de go'zzallasti'ri'w ha'm qolaylasti'ri'w maqsetinde ju'z beredi. Basqasha aytqanda, insanni'n' normal turmi's keshiriwi ha'm materialli'q, ha'm ma'nawiy ta'miynatti'n' minsiz boli'wi', turmi'sti'n' usi' yeki deregine itibar ten' qarati'li'wi' menen ti'g'i'z baylani'sli'.

Ko'rip turg'ani'n'i'zday, g'a'rezsizlik ji'llari'nda yelimizdi ha'm ekonomikali'q, ha'm ma'nawiy jaqtan birdey qu'diretli ma'mleketke aylandi'ri'w joli'nda u'lken is-ha'reketler a'melge asi'ri'lmaqta. Ekonomikali'q mu'mkinshiliklerimizdin' arti'wi' xalqi'mi'zdi'n' toq ha'm abadan jasawi', turmi's ha'm ma'deniyat da'rejesinin' ko'teriliwine tiykar bolmaqta. Tek qalalarda yemes, al awi'llari'mi'zda, ali's yelatli' punktlerde de bir-birinen shi'rayli' mektep ha'm kolledjler, ma'deniyat woraylari', keselxanalar, xali'qqa turmi's xi'zmetin ko'rsetiwshi ha'm sawda

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. — T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 66-bet.

shaqapshalari' boy tiklep ati'rg'ani', tep-tegis asfalt jollar, qolay u'y-jaylar, bag'lar menen qi'yabanlar quri'li'p ati'rg'ani' mine usi' rawajlani'wdi'n' is ju'zindegi ko'rinisi boli'p yesaplanadi'. Ata-analar shan'araq qa'rejetlerin ko'beyp, perzentlerinin aldi'n'g'i' ilim jetiskenliklerin, kerekli ka'sip-wo'nerdi iyelewi, milliy ha'm du'nya ma'deniyati'ni'n' a'jayi'p u'lgilerinen paydalani'wi' ushi'n qarji' sarplawdi' da wo'zinin' ta'rbiyashi'li'q wazi'ypasi' dep tu'sinbekte. Buni'n' na'tiyjesinde siz ha'm sizin' doslari'n'i'z, ag'a ha'm apalari'n'i'z tek kiyimi pu'tin, qarni' toq boli'wi'n g'ana yemes, al ma'nawiy talaplari'n da wo'z waqti'nda qanaatlandi'ri'w kerekligi haqqi'nda teren' woyla-maqta, izlenbekte.

Barli'q qolayli'qlar jarati'lg'an bilim da'rgaylari'nda ta'rbiyalani'p ati'rg'an O'zbekistan perzentleri ilimpa'n bag'dari'ndag'i', sport yaki ma'deniyat taraw'i'ndag'i' wo'tkerilip ati'rg'an yen' abi'rayli' xali'q arali'q bellesiwerde barg'an sayi'n ko'birek si'yli'qli' wori'nlardi' iyelep ati'rg'ani' da yelimizde materialli'q ha'm ma'nawiy turmi's tarawlari'n birgelikte rawajlandi'ri'wg'a qarati'li'p ati'rg'an itibardi'n' jemisi boli'p yesaplanadi'.

Siz ha'r ku'ni ko'rip-bilip turg'an bul ma'selelerge ja'ne de ayi'ri'qsha itibari'n'i'zdi' qarati'p ati'rg'ani'mi'z tosi'nnan yemes. Ga'p sonda, buri'ng'i' sovet ma'mleketinen aji'rali'p shi'g'i'p, g'a'rezsiz turmi's keshire baslag'an ayi'ri'm ma'mleketlerde, soni'n' menen birge du'nyani'n' bazi' bir basqa ma'mleketlerinde de ha'mmege tu'sinikliday boli'p tu'yiletug'i'n usi' ma'selelerge jeterli itibar berilmewi na'tiyjesinde ko'plep qayg'i'li' ha'diyseler, ja'miyet turmi'si'na zi'yan keltiriwshi ja-

ramsi'z isler turaqli' tu'rde ju'z bermekte. Ayi'ri'm Bati's yellerinde, ha'tte a'tirapi'mi'zdag'i' bazi' bir musi'lman ma'mleketlerinde de tek siyasiy ha'm ekonomikali'q mash-qalalarg'a basli' ma'sele si'pati'nda qarali'p, jaslar ta'rbiya-si'ni'n' zaman ag'i'mi'na taslap qoyi'lg'ani' ju'da' ko'plep unamsi'z jag'daylardi' keltirip shi'g'armaqta. Jaslar arasi'nda milletshillik, rasag'a ayi'ri'wshi'li'q, diniy fundamentalizm, buzi'q minez-qulq, na'shebentlik si'yaqli' qa'wipli illetler tami'r jayi'p ketti. Na'tiyjede ayri'm yellerden ali'ni'p ati'r-g'an ku'ndelikli xabarlarda ma'mlekettin' yamasa puqa-ralardi'n' mal-mu'lkin talaw, mashina urlig'i', banklerdi tonaw procesinde ko'plep adamlardi'n', ha'tte usi' ha'diysege tosatan gu'wa boli'p qalg'an adamlardi'n' da wo'ltirilip ketiwi, bunda ya kekselerge, ya balalarg'a miyrimlilik bolmay ati'r-g'ani' tuwrali' ayti'lmaqta.

Yamasa wo'zin demokratiyani'n' na'siyatshi'si', insan huquqlari' menen yerkinliklerin ta'miyinlep qoyg'an aldi'n'g'i' ha'm bay ja'miyet dep tu'sinetug'i'n ayi'ri'm ma'mleketlerde tek si'rt yel puqaralari' yemes, al usi' ma'mleket puqaralari' da tek denesinin' ren'i, tili yamasa dini basqa bolg'ani' ushi'n g'ana quw-g'i'ng'a ushi'rap ati'rg'ani', kemsitilip ati'rg'ani', ha'tte jawi'zli'q penen sabali'p ati'rg'ani' da materi-ally'q jaqtan ta'miyinleniwdin' wo'zi ja'miyettin' turaqli'li'g'i'na hasla kepillik bola almaytug'i'ni'n ayqi'n ko'rsetedi.

Wo'tken a'wladlardi'n' ma'nawiy-ruwx'i'y qa'diriyatlari'na pisentsizlik, «g'alaba ma'deniyat» ati' asti'ndag'i' ma'deniyatsi'zli'q, insani'y a'dep-ikramli'li'qti'n' ha'r qanday wo'lshemleri menen shegaralari'n seskenbesten ayaq asti' qi'li'w sol jerdegi ayi'ri'm jaslardi'n' ku'ndelikli turmi's qa'lpine aylani'p barmaqta.

Jurtbasshi'mi'z mine usi' illetler bizin' turmi'si'mi'zg'a da kirip keles baslag'an da'wirlerde — wo'tken a'sirdin' 90-jillari' baslari'nda-aq pu'tkil ja'miyetti wolarg'a qarsi' gu'resiwe shaqi'rg'an yedi:

«Ga’p sol tuwrali’ barar yeken, «g’alaba ma’deniyat» mashqalalari’na da ayi’ri’qsha itibar beriwimiz kerek. Ayi’ri’m adamlarda ma’slik penen jasaw, zorli’q, haram bayli’q tabi’w ruwxii’ ku’shli. Geyde a’depsizlik, uyat-si’zli’q, kewildi ayni’tatug’i’n da’rejedegi ko’rsetiwlerden adamlardi’n g’a’zebi artpaqta. Wolar a’sirlik da’stu’r-lerimiz, diyanat, hu’jdan, a’dep tuwrali’ xali’q salt-da’stu’rlerinin’ ayaq asti’ qi’li’ni’p ati’rg’ani’n ayti’p, bizdi qorg’an’, dep mu’ra’jat yetpekte.

A’jayi’p ma’deniy da’stu’rler iyese bolg’an xalqi’mi’zdi’ ma’nawiy ayni’w ha’m qopal qara niyetlerden qorg’aw ushi’n ni’zam shi’g’ari’p bolsa da qatan’ sharalar ko’riw kerek»¹.

Tilekke qarasi’, bu’gingi ku’n-de g’alaba xabar qurallari’ — xali’q arali’q Internet tarmag’i’, si’rt yellerdin’ telekanallari’, tu’rli elektron kanallari’ arqali’ bul dizginsiz turmi’s ta’rizi bizin’ turmi’si’mi’zg’a barg’an sayi’n ku’shlierek qa’wip salmaqta. A’si-rese, yele aq-qarani’n’ parqi’n jaqsi’ bilmeytug’i’n ayi’ri’m jaslari’mi’z bul topi’li’slardin’ qurbani’na aylani’p qali’w qa’wpi bar. Solay yeken, sizin’ du’nyada ju’z berip ati’rg’an waqi’ya-ha’-diyselerge wo’tkinshi, bizge baylani’si’ joq na’rse si’pati’nda

arqayi’n qaramastan, wolardi’n’ kelip shi’g’i’w sebepleri, tu’p-tami’ri’na na’zer sali’p juwmaq shi’g’ari’wg’a umti’li’wi’n’i’z wog’ada a’hmiiyetli. Bul ma’selege ba’rqulla itibar berip kiyati’rg’an O’zbekistan Prezidenti atap wo’tkenindey:

«Tek haqi’yqi’y bilimli, ag’arti’wshi’ adam g’ana insan qa’dirin, millet qa’diriyatlari’n, bir so’z benen aytqanda, wo’zligin an’lawi’, yerkin ha’m azat ja’miyette jasawi’,

¹ Islam Karimov. O’zbekistan g’a’rezsizlikke yerisiw bosag’asi’nda. —T.: «O’zbekistan» BPDU’, 2011-ji’l, 160-bet.

g'a'rezsiz ma'mleketimizdin' ja'ha'n sheriklesliginde mu'na'sip abi'rayli' wori'n iyelewi ushi'n pidayi'li'q penen gu'resiwi mu'mkin»¹.

A'ne, yendi bir woylap ko'reyik: insan qashan haqi'yqi'y ag'arti'wshi', bilimli boladi'? Qashan insan qa'dirin, millet qa'diriyatlari'n, wo'zligin an'laydi'?

Qashan wol wo'zin qorshap turg'an bul turmi'sqa bir jaqlama qaramasa, woni' pu'tkil quramali'li'g'i', pu'tinligi menen qabi'l yete alsa. Wol insaniyatti'n' ha'm materialli'q, ha'm ma'nawiy rawajlani'w tariyx'i'n teren' tu'sinse, wo'zinin' tek materialli'q yemes, al ma'nawiy du'nyasi'n da rawajlandi'ri'p, ken'eytip bari'w tuwrali' mudami' jan ku'ydirse.

Dana xalqi'mi'z «Bos qap tik turmaydi'», «A'wele tag'am, keyninen ka'lam», «Ko'zi toqti'n' ishi toq» si'yaqli' naqi'llar menen birge «Biyday nani'n' bolmasa da, biyday so'zin' bolsi'n», «Qarni'ma ji'lamayman, qa'dirime ji'layman», «Digirmanda tuwi'lg'an ti'sh-qanni'n' kewli ken'», «Ba'lent at ba'lent u'yden ulli'» si'yaqli' hikmetli so'zlerdi a'sirler dawami'nda tariyx'i'y yadi'nda saqlap, wolar tiykari'nda turmi'sqa baha berip kiyati'rg'ani' tosi'nnan yemes.

Mine usi'nday ko'z-qaraslar bizin' u'lkemizde a'yyemgi da'wirlerden-aq materialli'q ha'm ma'nawiy turmi's talaplari'n ten'dey qanaatlandi'ri'w, adamlar turmi'si'n ha'r yeki ta'repten de birdey ta'minlewge basli' a'hmiyet berilgeninen derek beredi.

Jurtbasshi'mi'z xalqi'mi'zdi'n' mine usi' a'jayi'p ta'jiriybelerin, wo'mirge ko'z-qaraslari'n uluwmalasti'ri'p, to'mendegi juwmaqti' atap wo'tedi: «Insang'a ta'n arzi'w-umti'li'slardi' ju'zege shi'g'ari'w, woni'n' sanali' wo'mir su'riwi ushi'n za'ru'r bolg'an materialli'q ha'm ruwx'i'y du'nyani' mi'sali' bir pa'rwaz yetip ati'rg'an qusti'n' yeki qanati'na ten'lestirse, wori'nli' boladi', dep woylayman»².

¹ **Islam Karimov.** Jaslari'mi'z – xalqi'mi'zdi'n' isenimi ha'm tayani'shi'. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2006-ji'l, 49-bet.

² **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 67-bet.

Shi'ni'nda da, mine usi' yeki a'hmiyetli faktor wo'z-ara uyg'i'nlassa, shi'n ma'nistegi qos qanatqa aylansa, sonda g'ana insan, ma'mleket ha'm ja'miyet turmi'si'nda wo'siw-wo'zgeriw, ilgerilew procesleri iske asadi'.

Joqari'da atap wo'tilgenindey, g'a'rezsiz yelimizde rawajlani'wdi'n' mine usi' yeki qanati' – ha'm materialli'q, ha'm ma'nawiy tarawlardi' ha'r ta'repleme rawajlandi'ri'w, jetilistiriw bag'dari'nda ulli' tariyx'i'y isler a'melge asi'ri'lmaqta ha'm bul quwatli' qanatlar xalqi'mi'zdi', ma'mleketimizdi ulli' keleshekke qaray aman-yesen ali'p bari'wi' so'zsiz.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. «Materializm» ta'repdarlari' du'nyani'n', adamni'n', ja'miyetin' payda boli'wi'n qalay tu'sindiredi?
2. «Idealizm» ta'repdarlari' she?
3. Prezidentimiz ne ushi'n bul a'yyemgi du'nyani', biz jasap ati'rg'an wo'mirdi birden-bir, pu'tin bir haqi'yqatli'q dep ta'ripleydi?
4. G'a'rezsizlik ji'llari'nda xalqi'mi'z turmi'si'ni'n' ha'm materialli'q, ha'm ma'nawiy tarawları'n rawajlandi'ri'w bag'dari'nda qanday isler a'melge asi'ri'ldi'?
5. Materialli'q ha'm ma'nawiy turmi's tarawları'n ten' rawajlandi'ri'wg'a ayi'ri'qsha a'hmiyet qarati'li'wi'ni'n' sebebi nede?

MATERIALLI'Q HA'M MA'NAWIY TURMI'S UYG'I'NLI'G'I'

A'meliy sabaq

Bul a'meliy sabaq Jurtbasshi'mi'zdi'n' «Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh» kitabi'ni'n' 65–70-betlerinen wori'n alg'an pikirlerin toli'q woqi'w ha'm dodalawg'a bag'i'shlanadi'. Yen' da'slep, avtordi'n' materializm ha'm idealizm ta'liymani'ni'n' payda boli'w tariyxi' tuwrali' pikirleri sabaqli'qta usi' terminlerge berilgen ani'qlamalar ja'rdeminde ken' tu'sindiriliwi maqsetke muwapi'q. Sonnan keyin sovet zamani'nda materialistik ko'z-qarasti' u'stin qoyi'w na'tiyjesinde payda bolg'an, insanni'n' ma'nawiy qa'diriyatlari', a'sirese, woni'n' milliy ha'm diniy tuyg'i'lari'na pisentsiz qatnasta boli'wdi'n' unamsi'z aqi'betleri turmi'sli'q mi'sallar ja'rdeminde tu'sindiriledi. Bunda, ma'selen, «O'zbekkino» Milliy agentligi ta'repinen su'wretke ali'ng'an «Joldas Baykenjaev» ko'rkem filminde sa'wlelendirilgen ha'm qayg'i'li', ha'm ku'lkili tariyxi'y ko'rinislerdi tu'sindiriw arqali' sovet siyasaki'ni'n' insani'yli'qqa tuwri' kelmeytug'i'n mazmuni'n' ashi'p beriw mu'mkin. Yamasa «Temir hayal» ko'rkem filmindegi insan ha'm woni'n' ta'g'dirine tek materialli'q bayli'q jarati'wi' lazi'm bolg'an bir mashinaday qatnas ko'rsetilgeni, adamni'n' ruwxiy za'ru'rlikleri bolsa ashi'qtan-ashi'q ayaq asti' qi'li'ng'ani' tuwrali' juwmaqlar shi'g'ari'w maqsetke muwapi'q.

Uluwma alg'anda, insanni'n' materialli'q ha'm ma'nawiy za'ru'rliklerin bir-birine qarama-qarsi' qoyi'w aqi'r-aqi'bette ja'miyet turmi'si'n dag'dari'sqa ali'p keliwi so'zsiz yekenligin tasti'yi'qlawshi' tariyxi'y mi'sallardi' a'meliy sabaq waqti'nda ko'plep keltiriw mu'mkin.

Sabaq dawami'nda Jurtbasshi'mi'zdi'n' to'mendegi pikirlerine ayi'ri'qsha toqtap wo'tiw, wolardi' a'meliy mi'sallar ja'rdeminde ken'nen tu'sindiriw usi'ni's yetiledi:

«Biz ekonomikali'q won'lani'w, ekonomikali'q tikleniw, ekonomikali'q rawajlani'w proceslerinin' ruwxı'y jaqtan pa'kleniw, ruwxı'y joqari'law ha'reketleri menen pu'tkilley uyg'i'n ra'wishte rawajlani'p bari'wi'n mudami' ma'mleketimiz ha'm ja'miyetimizdin' di'qqat worayi'na qoyi'p kelmektemiz»¹.

Usi' princip tiykari'nda rawajlani'p ati'rg'an O'zbekistanda puqaralar arali'q, milletler arali'q, dinler arali'q wo'z-ara tati'wli'q ta'miyinlenip ati'rg'ani', ja'miyetimizde insan qa'diri, huquq ha'm yerkinlikleri qa'sterlenip ati'rg'ani' turmi's shi'nli'g'i' boli'p tabi'ladi'. Ayi'ri'm ma'mleketlerde bazar ekonomikasi'na wo'tiw procesinde xali'q qatlamları' arasi'nda wo'z-ara ten'sizliktin' keskin ku'sheyip ketkeni, na'psiqawli'qti'n' worayli'q wori'n iyelep barati'rg'ani', buni'n' na'tiyjesinde usi' ja'miyetlerde «Bay bayg'a barar, suw sayg'a ag'ar» degenge uqsas ko'z-qaraslar u'stin bola baslag'ani' da si'r yemes.

Usi'nnan kelip shi'g'i'p, bizin' yelimizde materialli'q ha'm ma'nawiy proceslerdin' wo'z-ara ten' rawajlandi'ri'li'p ati'rg'ani' siyasiy-socialli'q turaqli'li'q ha'm rawajlani'wdi'n' bekkem tiykari' boli'p xi'zmet yetip ati'rg'ani'n ayi'ri'qsha atap wo'tiw wori'nli'.

A'meliy sabaqqa tayarli'q procesinde su'wret sali'w qoli'nan keletug'i'n woqi'wshi'lar ja'rdeminde qag'azg'a qanatlari'n ken' jayi'p ushi'p ju'rgen qusti'n' su'wretin sali'w, woni'n' bir qanati'na materialli'q turmi'sqa baylani'sli' tu'siniklerdi, yekinshi qanati'na bolsa ma'nawiy turmi's qa'diriyatlari'n jazi'p shi'g'i'w temani' yeste saqlap qali'wi'n'i'zg'a ja'rdem beredi, dep woylaymi'z.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. — T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008—ji'l, 68-bet.

HADAL MIYNET – MA'NAWIY RAWAJLANI'W GIREWI

A'ziz woqi'wshi'! Yeger a'tirapqa di'qqat penen na'zer salsan'i'z, wo'zin'iz, keleshek wo'mirin'iz ushi'n u'lgi bolatug'i'n ko'p na'rselerdin' gu'wasi' bolasi'z. Ayag'i'n'i'zdi'n' asti'na qaran': ju'zlep, mi'n'lap qumi'ri'sqalar ti'ni'msi'z miynet yetip ati'rg'ani'n – uyasi'na za'ru'r zatlardi' tasi'p ati'rg'ani'n ko'resiz. Birewi qi'ynalsa, yekinshisi, u'shinshisi jerdemge kelip ati'r, hesh biri shetke shi'g'i'p, «qol qawi'sti'ri'p» turg'an joq. Wolar ushi'n jer asti'ndag'i' mine usi' kishkene g'ana uya watan boli'p yesaplanadi'. Usi' jerde ti'ni'sh-tati'w, arqayi'n jasaw niyeti wolardi' ayaqqa turg'i'zg'an, kishkene g'ana ju'reklerine ku'sh-jiger, qi'lday ayaqlari'na g'ayrat bag'i'shlag'an. Al yendi wolar – biz «sanasi'z», «aqi'lsi'z» dep yesaplaytug'i'n qumi'ri'sqalar g'ana.

 Siz benen biz bolsa INSAN degen atti' ardaqlawi'-mi'z, aqlawi'mi'z lazi'm.

Usi' jerde de ulli' babami'z ha'zireti Nawayi'g'a mu'ra'jat yetemiz. Babami'z pu'tkil insan balalari'na uran taslap, mi'naday deydi:

Tuqi'm jerge tu'sip, gu'lge aylandi',
Qurt jani'nan keship, jipek bayladi',
Lala tuqi'm shelli g'ayrati'n' joq pa?
Pille qurti' shelli xi'zmetin' joq pa?

Lala gu'linin' tuqi'mi' ju'da' mayda boladi'. Ba'ha'rde ali'p kelinip, tut japi'rag'i' menen bag'i'latug'i'n jipek qurti'ni'n' qolg'a uslap bolmaytug'i'n da'rejede na'zik, a'zzi bolatug'i'ni'n awi'lli'q jerde jasaytug'i'n woqi'wshi'lar jaqsi' biledi. Qaran', sol lala gu'linin' tuqi'mi' jerge kirip, bir ku'ni ta'biyatti', insan ko'zi menen kewilin jaynatatug'i'n gu'lge aylanadi'. Pille qurti' bolsa, wo'z jani'nan keship, a'tirapi'na jin'ishke jipek woraydi',

wonnan adamlar wo'zine kiyim tigip, insani'yli'q kelbetin bezeydi...

Palapanlari'n a'lpeshlep bag'i'w, tu'rli hu'jimlerden asi'raw joli'nda jan ku'ydirip ati'rg'an qusti', na'silin saqlap qali'w ushi'n jani'n jab barg'a berip ha'reket yetip ati'rg'an basqa da quslar menen jabayi' haywanlardi' aytpasaq ta boladi'. Ulli' woyshi'l babami'z insan balasi'n usi' na'rselerden ibrat ali'wg'a shaqi'radi'.

Ayi'ri'm isjaqqas, «bersen' – jeymen, ursan' – wo'lemen» dep ku'nin wo'tkeretug'i'n kimselerge bolsa hesh bolmag'anda «lala tuqi'mi'nday g'ayrat, pille qurti' shelli saqi'yli'q» tileydi!

Haqi'yqati'nda da, sanali', aqi'lg'a muwapi'q sho'lkemlestirilgen miynet g'ana insanlar ja'miyetinin' gu'llep-jasnawi'na, puqaralardi'n' jaqsi' wo'mir su'riwine tiykar bola aladi'. Sebebi miynet arqasi'nda insan wo'zinin' materialli'q ha'm ma'nawiy mu'tajliklerin qanaatlandi'radi'. Miynet arqali' adamni'n' talanti', uqi'bi', iskerligi ju'zege shi'g'adi', ko'rinedi. Miynet penen shug'i'llani'w procesinde insanni'n' du'nyag'a ko'z-qarasi' ken'eyedi, bilimi artadi', fizikali'q ha'm ruwx'i'y jaqtan qa'liplesiwi ha'm jetilisiwi tezlesedi.

Insan miyneti aqi'li'y ha'm fizikali'q miynet tu'rlerine bo'linedi. Wolar arasi'nda jasalma tosqi'n qoyi'p, bir-birine qarama-qarsi' qoyi'w pu'tkilley duri's yemes.

Kerisinshe, wo'z wo'mirinde usi' yeki miynet tu'rinin' uyg'i'nli'g'i'na yerise alg'an shaxs ha'r ta'repleme jetiklikke yerisedi. Aqi'l miyneti insan sanasi'n wo'tkirlestirip, woy-pikiran rawajlandi'rsa, fizikali'q miynet woni'n' denesinin' salamat wo'siwin ta'miyinleydi. Bunday jetiklikke yeriskenler miynette shi'ni'qqan, yel-jurt ha'm shan'arag'i'nda hu'rmet ha'm

abi'rayg'a iye bolg'an, wo'z miyneti menen bir qatarda wo'zgeler miynetinen de ra'ha'tlenetug'i'n, woni' qa'dirleytug'i'n insanlar boli'p yesaplanadi'. Siz «A'debiyat» pa'ni arqali' ha'm aqi'li'y, ha'm fizikali'q miynet yetip, u'lken shi'g'armalar jaratqan ma'mleketimiz ha'm ja'ha'n jazi'wshi'lari' tuwrali' jeterli mag'luwmatqa iyesiz. Ha'r yeki miynet tu'rinin' uyg'i'nli'g'i'na yerisken bul jazi'wshi'lar ta'repinen jarati'lg'an shi'g'armalardi'n' xali'qshi'lli'g'i'ni'n', ha'mmenin' su'yip woqi'ytug'i'nli'g'i'ni'n' si'ri' da mine usi'nda.

Kerisinshe, miynetti su'ymeytug'i'n insan wo'zin de jaqsi' ko'rmeydi. Bunday adamlardi'n' jalqawli'g'i', isjaqpasli'g'i' aqi'r-aqi'bette wolardi'n' uqi'psi'z, turaqsi'z boli'p qali'wi'na sebep boladi'. A'ne usi'nday adamlar tamag'i'n toydi'ri'w, ku'ndi bir a'mellep wo'tkeriw ushi'n tu'rli ji'nayatlarg'a, iplas islerge qol uradi'.

Jalqawli'q insan wo'mirinin', kelesheginin' zawali', ka'm-bag'alli'qqa ali'p baratug'i'n tiykarg'i' joli' boli'p yesaplanadi'. Mazmunli' ha'm qurg'i'n turmi's keshiriw ushi'n bolsa barli'q ku'sh-imkaniyatlardi' iske sali'w, wo'ner u'yreniw, jigerlenip miynet islew za'ru'r.

 Sebebi, baxi't, bayli'q, abi'ray-ataq, ti'ni'shli'q wo'z-wo'zinen kelmeydi. Turmi'stag'i' barli'q tabi'slarg'a insan wo'zinin' aqi'l-za'kawati', miyneti menen yerisedi.

Shan'araqti'n' materialli'q ha'm ma'nawiy jag'dayi' da miynet penen jaqsi'lanadi'. Shan'araq ag'zalari'ni'n' tutqan worni', ma'ha'lledegi abi'rayi', wolarg'a basqalardi'n' mu'na'sibeti de islengen miynetin' na'tiyjeleri negizinde payda boladi'. Waqti' kelip insan du'nyadan wo'tkennen son' woni'n' miyneti, paydali' isleri jaqsi' so'zler menen yeske ali'nadi'. Ata-anani'n' shan'araqta perzentlerine u'yretken miynet sabaqlari', ka'sip-wo'neri a'wladlari' ushi'n biybaha bayli'q boli'p qaladi'.

 Insan tek g'ana qara miynet adami'na aylani'p qalmawi' ushi'n jasli'g'i'nan baslap ka'sip-wo'nerdi qunt penen u'yreniwi kerek.

Mag'luwmatlarg'a qarag'anda, du'nyada 50 mi'n'nan aslam ka'sip-wo'ner tu'ri bar boli'p, wolar Jer ju'zindegi xali'qti'n' turmi's talaplari'n qanaatlandi'ri'w ushi'n xi'zmet yetedi.

Ha'r bir insan wol yaki bul ka'sipti, yamasa bir neshe ka'sipti iyelewi mu'mkin. «Bir jigitke qi'ri'q wo'ner de az» degen naqi'ldi'n' mazmuni' ju'da' teren'. Sebebi insan gezektegi bir ka'sipti, ilimdi iyelep barg'an sayi'n, wo'mir dep atalatug'i'n telegey ten'iz qanshelli teren' yekenligin tu'sinip bara beredi. Filosof shayi'r Mi'rza Abdulqadir Bedil:

Wo'z bilimsizligin bilsin dep, Ta'n'irim,
Qa'lbin'izge saldi' ju'z wo'ner si'ri'n,
Iynedey ju'z tu'rli kiyim tiksen' de,
Jalan'ashli'g'i'n' qalmas jasi'ri'n, —

degende insan u'yreniwi kerek bolg'an wo'ner ha'm ilimlerdin' yesapsi'z yekenin ko'zde tutqan, adamdi' bir na'tiyje menen toqtap qalmawg'a shaqi'rg'an yedi.

A'lberte, ha'r bir ka'siptin', wo'nerdin' wo'zine ta'n mashaqati' ha'm la'zzeti bar. Woni'n' mashaqati'n ti'ni'msi'z izleniw, sabi'r-taqatli'li'q penen jen'gen adam g'ana ra'ha'tin de ko'redi. Jasli'qta puqta iyelengen wo'ner, miynet ta'jiriyesi insan wo'mirinin' aqi'ri'na shekem ti'ni'sh-tati'w, baxi'tli' jasawdi'n' girewi boli'p yesaplanadi'. «Wo'nerli yel qor bolmas, bir tisleminang'a zar bolmas», «Wo'nerlinin' nani' pu'tin», «Miynet yet-sen' yerinbey, toyadi' qarni'n' tilenbey», «Miyneti qatti' bolsa, miywesi tatli' boladi'» si'yaqli' naqi'l so'zlerde de insan i'ri'sqi'nesiybesinin' pu'tinligi wo'ner arqali' ta'miyinlenetug'i'nli'g'i' ayti'ladi'.

Wo'ner sonday bir biybaha bayli'q boli'p, woni' ur-law da, jag'i'p yaki joq qi'li'p jiberiw de mu'mkin yemes.

Du'nya tani'g'an ulli' ali'mlar jasli'qtan baslap wo'ner iyelewdin' pazi'yleti haqqi'nda teren' mazmunli' pikirlerdi bildirgen. Atap aytqanda, dani'shpan Saadiy wo'zinin' «Gu'listan» shi'g'armasi'nda perzentlerine mi'naday na'siyat yetken:

«A'ziz ullari'm, wo'ner u'yrenin'ler, sebebi mal-du'nyag'a isenim joq, alti'n-gu'mis saparda qa'wipli. Qaraqshi' urlap ketedi yamasa iyesinin' wo'zi sarplap joq yetedi. Biraq wo'ner — qaynar bulaq, tawsi'lmas da'wlet, yeger wo'nerli adam mali'nan ayi'ri'lsa, qi'yulanbaydi'. Sebebi wo'nerdin' wo'zi da'wlet. Wo'nerment qay jerge barsa da qa'dirlenedi ha'm worni' u'ydin' to'rinde boladi'. Wo'nersiz adam bolsa ha'miyshe mashaqat shegedi, tilenshilikte jasaydi'».

Siz qanday da bir ka'sip-wo'ner iyelewin'iz ushi'n ustaz-sha'kirt da'stu'rlerin biliwin'iz kerek. Sebebi «Ustazi joqti'n' ustami' joq» dep biy-karg'i' ayti'lmag'an. Ustaz ko'rmege «wo'nerment»tin' jumi'si'nda wo'nim de, bereket te, sapa da bolmaydi'. Wo'z wo'nerinin' si'rlari'n jetik bilmegeenlikten islep shi'g'arg'an wo'niminin' sapasi' pa's, qari'ydardi' qashi'ratug'i'n boladi'.

Ustazi'n'i'zdi'n' sizge – sha'kirtine qatti' qolli'g'i', talapshan'li'g'i', waqti'nda xoshametlep yamasa jazalap bari'wi' keleshekte sheber wo'nerment boli'p jetisiwin'izge tiykar boladi'. Soni'n' ushi'n da ustazdi'n' azg'ana yeskertiwinen qapa boli'p, soni' ba'nelep, ustaxanani' taslap ketiw bari'p turg'an a'zzilikten, qorqaqli'qtan basqa hesh na'rse yemes. Sebebi, ustazi'n'i'z bir haqi'yqatli'qti' sizden ko're jaqsi'raq biledi – sha'kirtke ayi'ri'qsha miyirbanli'q ko'rsetiw, ayaw, jaramsaqlani'w woni' wortamiyana ka'sip iyesine aylandi'ri'p qoyadi'. Sonli'qtan ustaz wo'zinde bar bilim ha'm ta'jiriybeni sha'kirtine sabi'r-taqatli'li'q penen sin'diriwge, wo'zinen keyin woni'n' wo'nerin dawam yettiriwshi haqi'yqi'y sha'kirt jetistiriwge bar ku'shi menen ha'reket qi'ladi'. Sebebi ha'r bir haqi'yqi'y ustaz wo'nerment qa'lbinde ha'ziret Nawayi'ni'n' to'mendegi hikmeti jasadidi':

Wo'nerdi saqlap qoyi'p netemen men,
Ali'p woni' topi'raqqa ketemen be men...

Sha'kirtin' ustazg'a hu'rmeti, isenimi ha'm sadi'qli'g'i' woni'n' ustazdan da sheber boli'p jetisiwine sebep boladi'. Sebebi ustazg'a hu'rmet wol u'yretip ati'rg'an ka'sip-wo'nerge muhabbatti', isenimdi ja'ne de asi'radi'. Bulardi'n' ba'ri miynet ha'm ka'sip-wo'ner ma'deniyati' dep ataladi'.

Siz mektepte ali'p ati'rg'an bilimlerin'iz arqali' jaqsi' bilesiz, xalqi'mi'z a'zel-a'zelden wo'zinin' miynet su'ygishligi, bir tislem nandi' da man'lay teri arqali' tabi'wi' menen du'nyag'a tani'l-g'an. Xalqi'mi'zdi'n' diyqanshi'li'q, zergerlik, nag'i's woyi'w,

ag'ash ustashi'li'g'i', taqi'ya toqi'w, sandi'q sog'i'w, besik sog'i'w, tigiwshilik, tas joni'w, sharwashi'li'q, gu'lalshi'li'q, bag'manli'q, kesteshilik, yetikshilik ha'm t.b. ju'zlep wo'nermentshilik wo'nimlari wo'zinin' biyta'kirarli'g'i', go'zzalli'g'i', a'jayi'pli'g'i' menen du'nya xali'qlari'n lal qaldi'rmaqta.

Samarqand, Buxara, Xiywa qalalari'ndag'i' a'yyemgi, hesh birin-biri ta'kirarlamaytug'i'n arxitekturali'q yestelikler, Xiywa gu'lalshi'li'g'i', Qoqan ha'm Andijan ag'ash woymakerligi, U'rgit kesteshiligi, Ferg'ana woypati'ni'n' taqi'yalari', Buxara zerdozli'g'i', ha'r bir aymaqqa ta'n arxitektura mekteplari xalqi'mi'z-di'n' ma'deniyati' qanshelli joqari' yekeninen derek beredi. Wo'nermentler dinastiyalari'ni'n', wolar jasap ha'm isleytug'i'n gu'zar menen ma'ha'llelardin' payda boli'wi', bul jerlerdin' belgili bir ka'sip-wo'ner ati' menen atali'wi' («Woqshi'», «Temirshi», «Toqi'wshi'», «Besikshi» ha'm t.b.) da ko'binese tek bizin' jurti'mi'zg'a ta'n wo'zgeshelik boli'p yesaplanadi'.

Biz quri'p ati'rg'an yerkin bazar ekonomikasi' sharayati'nda wo'nerli boli'w turmi's talabi'na aylandi'.

Ma'mleketimiz jaslar ma'mleketi bolg'ani' ushi'n da wolar-di'n' ha'mmesine wo'z waqti'nda, jeterli da'rejede jumi's wori'nlari'n jarati'p beriw an'sat wazi'ypa yemes. Usi'ni' yesapqa alg'an halda, soni'n' menen birge, bazar talap-usi'ni'slari'nan kelip shi'g'i'p, jaslar ha'r tu'rli wo'nerlerdi iyelew ushi'n wo'z betinshe ha'reket yetiwi kerek. Usi' maqsette yelimizde ju'zlep ka'sip-wo'ner kolledjleri boy tikledi, ha'r ji'li' jan'adan wonlap usi'nday woqi'w wori'nlari' quri'lmaqta.

Jas insanni'n' wo'zine wo'ner tan'lawi'nda da birinshi ustaz, ma'sla'ha'tshi, a'l'bette, ata-ana boladi'. Wol tan'laytug'i'n wo'ner bolsa woni'n' ji'ni'si', qi'zi'g'i'wi', qa'bileti, densawli'g'i'na, shan'araq ha'm ja'miyet talaplari'na say boli'wi' kerek. Insan ka'sip-wo'ner tan'law yerkinligine iye. Sonli'qtan insan wo'zi tan'lag'an ka'sibine mehri qoyadi', miyneti qanshelli awi'r bolsa da, sharshamaydi', nali'maydi'. Bunday adam wo'zi ha'm basqalar jaratqan na'rselerdin' qa'dirine jetedi, hadal miyneti menen tabi'lg'an bayli'qti' woylap, tejep jumsaydi'.

Tilekke qarsi', turmi'sta sonday ata-analar da ushi'rasadi', wolar perzentlerinin' qi'zi'g'i'wshi'li'g'i'n, qa'biletin yesapqa almastan, woni' wo'zleri maqul ko'rgen ka'sipti iyelewege ma'jbu'rleydi. Na'tiyjede woqi'w worni'n qa'lemesten, qi'zi'q-

pastan pitkerip shi'qqan qa'nige wo'z ka'sibi boyi'nsha teren' bilimge, za'ru'r uqi'pqa iye bolmasthan, jumi'sti' i'qlassi'z isleydi yamasa wo'zine uluwma unamag'an jumi'sta ku'nin wo'tkerip ju're beredi. Woni'n' miynetinin' bereketi ha'm sapasi' bolmaydi'. Bunday qa'nigeden shan'araq ta, ja'miyet te payda ko'rmeydi. Kerisinshe, usi'nday jag'daylar da boladi', bir g'ana uqi'psi'z xi'zmetkerdin' kesiri basqalardi'n' wo'mirine, ta'g'dirine unamsi'z ta'sir ko'rsetiwi de mu'mkin. Bul jag'day, a'sirese, medicina, huquq qorg'aw, sawda tarawlarida ko'plep ushi'ra-si'p ati'rg'ani' ashi'narli' jag'day. Kesel adamdi' ko'rse murnin' ji'yi'ratug'i'n qi'z-jigitlerdin' qanday qi'li'p bolsa da shi'paker, miyirbiyke boli'wg'a umti'li'wi'ni'n' aqi'ri' ne menen tamamlani'wi'n ko'z aldi'n'i'zg'a keltirip ko'rin'! Tilekke qarsi', mine usi'nday adamlardi'n' wolaqli'g'i', juwappersizligi, bazi'da bolsa ashi'qtan ashi'q hu'jdansi'zli'g'i' aqi'betinde biygu'na insanlar wo'mirden mezgilsiz ko'z jumi'wi' mu'mkin.

Demek, ka'sip-wo'ner tan'law, woni' aqi'ri'na shekem qunt penen u'yreniw jeke is boli'p g'ana qalmastan, uluwma ja'miyet ta'g'dirine tiyisli ma'sele boli'p ta yesaplanadi'.

Negizinde ka'sip-wo'nerdin' jaqsi' yaki jamani' bolmaydi', a'h-miyetlisi, tan'lang'an wo'nerge mehir-muhabbat qoyi'p, woni'n' si'rlari'n teren' men'geriw boli'p yesaplanadi'. Sebebi ata-anani'n'

bayli'g'i, ma'rtebesi menen uzaqqa bari'p bolmaydi'. Basi'na mu'siybet tu'skende yaki qi'yi'nshi'li'qlarg'a dus kelgende perzenti tek g'ana qoli'ndag'i' wo'neri, miynetni asi'rap qaladi'.

Soni' yadi'n'i'zda saqlan': jalqawli'q, ataq-abi'ray izinen quwi'w, shalag'ayli'q ha'r qanday wo'nerdin', miynettin' dushpani' boli'p yesaplanadi'.

Ha'r bir is puqta, ha'r ta'repleme woylap isleniwi kerek. Qi'sqa mu'ddette, asi'g'i'p, shala islengen jumi'sti'n' na'tiyjesi de, sapasi' da pa's boladi'.

Ha'r bir wo'nerdi jaqsi'lap u'yreniw ushi'n bu'gingi isti yerten'ge qaldi'rmaw kerek, sebebi yerten'gi ku'nnin' de wo'z jumi'slari' boladi'. Miynetni bo'listiriv aqi'lg'a muwapi'q bolsi'n desen'iz, ha'r ku'ngi isti wo'z waqti'nda wori'nlap bari'wg'a a'detlengen maqul.

Qanday da bir buyi'm qunt penen, barli'q sheberlikti iske sali'p sog'i'lsa g'ana xali'q na'zerine tu'sedi. Bolmasa, miynetin'izdin' na'tiyjesinen wo'zin'iz de, basqalar da ra'ha'tlene almaydi'.

Ha'r qanday jumi'sqa tek jeke ma'pti woylap yemes, al ja'miyet, xali'q ma'plerin woylap, i'qlas penen kirisiw lazi'm. Wo'ner iyesinin' keypiyati' da wol jaratqan miynet wo'niminin' sapasi'na unamli' yaki unamsi'z ta'sir jasadidi'. Jaqsi' keypiyat

penen islengen jumi's, qanshelli qi'yi'n bolsa da, jen'il ha'm sapali' islenedi.

Wo'nerdin' u'yrenilgen si'rlari' menen qanaatlani'p qalmas-tan, woni'n' ashi'lmag'an ta'replerin izlewini'z, wo'z u'stin'izde ti'ni'nsi'z izleniw ha'm miynet yetiw sheber qa'nige boli'p jeti-siwini'zde a'hmiyetli faktor boli'p tabi'ladi'. Sebebi, bir jerde turi'p qalsa, bulaqti'n' mo'ldir suwi' da ayni'mastan qalmaydi'.

Wo'z u'yinin', yel-jurti'ni'n' abadanshi'li'g'i' ushi'n ha'reket yetpegen adamni'n' ti'ni'shli'g'i' da joq, hu'rmetke de iye bolmaydi'. Bul tuwrali' Abdulla Avloniy ku'yinip bi'lay degen yeken:

«Ku'sh-g'ayrat denemizge quwat bag'i'shlaydi', baxi'tli' ha'm baxtiyar boli'wi'mi'zg'a sebep boladi'. Soni'n' ushi'n ha'r birimiz ha'reket yetip, wo'z ku'shimiz benen turmi'si'mi'zg'a kerekli bolg'an na'rselerdi tawi'p, basqalarg'a mu'taj bolmastan, ra'ha'tte jasawi'mi'z lazi'm. Densawli'g'i'mi'z, saadati'mi'z, da'ramati'mi'z, qanaati'mi'z, sabi'ri'mi'z, pazi'yetimiz, qullasi', pu'tkil wo'mirimiz ha'reketimizge baylani'sli'. Ha'reketsiz adamlar barli'q na'rseden bos qaladi'. Mudami' basqalardi'n' ja'rdemine mu'taj boli'p qorli'qta qaladi'. Adam jas waqti'nda ilim-bilim, wo'ner-sa'niyatqa i'qlas qoymasa, qara jumi's iyesi boli'p qaladi'»¹.

Dani'shpanlardi'n' bul na'siyatlari'n umi'tpaw, wolarg'a shi'n ju'rekten a'mel qi'li'w lazi'm. A'ne sonda g'ana ku'sh-g'ayratli' millet, wo'nerli yel yekenligimizdi pu'tkil du'nyag'a ja'ne de ayqi'n ko'rsete alami'z.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Miynet ta'rbiyasi' insanni'n' duri's qa'liplesiwinde qanday wori'n tutadi'?
2. Aqi'li'y ha'm fizikali'q miynet arasi'ndag'i' wo'z-ara baylani'sti' kimlerdin' is-ha'reketlerinde baqlag'ansi'z?
3. U'yini'zde qanday ka'sip iyeleri bar? Ja'ne qanday ka'sip iyesi boli'wi'n qa'ler yedin'iz?
4. Ja'miyetimizde adamlar arasi'nda izzet-hu'rmetke bo'lengen wo'nermentlerden kimlerdi bilesiz?
5. Miynet ha'm miynet su'ygishlik haqqi'nda xali'q naqi'l-maqallari'nan woni'n da'pterini'zge jazi'p kelin'.
6. Wa'layati'n'i'z, rayoni'n'i'zda jumi's islep, yel-jurti'mi'zdi'n' ekonomikasi'n ko'teriwge u'les qosi'p ati'rg'an ka'sip-wo'ner iyelerinin' miynetin ta'riplep berin'.

¹ **Abdulla Avloniy.** Tan'lamali' shi'g'armalari'. 2 tomli'q. 2-tom. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2006-j'i'l, 45-bet.

MA'NAWIY MA'RTLİK

A'ziz woqi'wshi'! Siz ko'p g'ana kitaplarda, ko'rkem ha'm hu'jjetli kino shi'g'armalari'nda wo'z wo'mirin qa'wip asti'na qoyi'p, wo'rtenip ati'rg'an u'yden jas na'resteni ali'p shi'qqan, suwg'a sho'gip barati'rg'an adamdi' qutqarg'an, dushpan wog'i'na tik bari'p, qurallaslari'n wo'limnen aman ali'p qalg'an, shegarani' dushpanlardan qorg'aw joli'nda wo'zin pida' yetken insanlar ma'rtligine gu'wa bolg'ansi'z. Shi'ni'nda da, bunday ma'rtlik, bati'rli'q ha'mmenin' de qoli'nan kele bermeydi. Prezidentimiz wo'zinin' «Jogari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh» kitabi'ni'n' «Yen' ulli' ma'rtlik» dep atalg'an son'g'i' bo'liminde joqari'da atap wo'tilgen jag'daylarda ko'rsetilgen qaharmanli'q u'lgilerin bi'layi'nsha ta'ripleydi:

«Ko'pshilik qatari'nda, tek jag'day talap yetkende g'ana maydang'a ati'li'p shi'g'i'w, qaharmanli'q ko'rsetiw – a'llette, bul da an'sat yemes. Buni'n' ushi'n insanda u'lken ju'rek, ku'sh-jiger, yen' a'hmiyetlisi, wo'zine, wo'zinin' ku'sh-qu'diretine bekkem isenim bo-li'wi' kerek»¹.

Jurtbasshi'mi'zdi'n' so'zlerindeki «tek jag'day talap yetkende» degen yesletpesine itibar bereyik. Demek, bunday qaharmanli'qlar ko'birek ayi'ri'qsha jag'daylarda, ku'tilmegende ju'z beredi, ha'tte usi' qaharmanli'qti' islegen adam ne qi'li'p ati'rg'ani'n aqi'ri'na shekem tu'sinip u'lgermewi de mu'mkin. Yeger qol urg'an isinin' na'tiyjesin, aqi'betin aldi'nnan bilgende, bul ha'reketke ba'lkim ju'regi dawamag'an boli'wi' da a'dettegi jag'day.

Biraq ma'selenin' basqa ta'repi de bar. Belgili bolg'ani'nday, ku'tilmegen ha'diyseler turmi'sta kemnen kem ju'z beredi.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008–ji'l, 165–bet.

Demek, bunday qaharmanli'qlar ha'r ku'ni yemes, al anda-sanda ju'z beredi. Biraq bul – sol turmi's wo'z-wo'zinen, insanlar ha'reketinen aji'ralg'an halda dawam yete beredi, degeni de yemes. Yag'ni'y, turmi'sti'n' bul dawamli'li'g'i', a'sirese, ti'ni'shli'g'i' menen abadanshi'li'g'i' ko'plep insanalardi'n' ku'ndelikli is-ha'reketleri menen, ko'zge jarq yetip taslana bermeytug'i'n pidayi' miyneti, biyminnat ha'reketleri menen mazmun-mag'anag'a iye boladi'. Jurtbasshi'mi'z ma'selenin' mine usi' a'hmiyetli ta'repine itibari'mi'zdi' qarati'p, wo'z pikirlerin to'mendegishe dawam yetedi:

«Biraq, mag'an buyi'rsa, ha'r ku'ni, ha'r saatta pidayi' boli'w, wo'zin tamshi'ma-tamshi', za'rreme-za'rre ulli' maqsetlerge qaray sharshamay, tali'qpay bag'darlap bari'w, bul pazi'yletti turaqli', ku'ndelikli jumi's wo'lshe-mine aylandi'ri'w – haqi'yqi'y qaharmanli'q mine usi', dep aytqan bolar yedim»¹.

Ko'rip turg'ani'n'i'zday, Prezidentimiz tek ayi'ri'qsha jag'-daylar waqti'nda, anda-sanda ju'z beretug'i'n ha'reketlerdi yemes, al pu'tkil is-ha'reketlerimizdin' murat-maqsetine aylani'p ketken pidayi'li'qti' ku'ndelikli turmi's wo'lshe-mi dep biletug'i'n insanalardi'n' is-ha'reketlerin haqi'yqi'y qaharmanli'q, haqi'yqi'y ma'rtlik dep ataydi'. Bul qaharmanli'q, joqari'da ayti'p wo'tilgenindey, ha'r qashan da adamlar ko'zine tu'se bermeydi, a'tirap-tag'i'larg'a sezilmewi de mu'mkin. Biraq mine usi' pidayi'li'q bolmasa, woni' birewge a'deyi maqtani'sh yetpesten, wo'z wo'mirine turaqli' yengizetug'i'n adamlar bolmasa, ja'miyet te, ma'mleket te, insaniyat ta rawajlanbag'an, gu'llenbegen bolar yedi.

Usi' joqari' wo'lshe-mlerden kelip shi'g'i'p, Jurtbasshi'mi'z: **«Bul jaqti' a'lemde yen' ulli' ma'rtlik ne, de-gen sorawg'a, hesh yekilenbesten, yen' ulli' ma'rtlik – bul ma'nawiy ma'rtlik, dep juwap bersek jan'i'li'spag'an bolami'z, dep woylayman»², – dep uqti'radi'.**

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh. – T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008–ji'l, 165–bet.

² Sonda, 159–bet.

Mine usi' ma'rtlik iyeleri si'pati'nda insaniyatti'n' ilim-pa'ni, ma'deniyati', azatli'g'i' joli'nda wo'zin ayamag'an ulli' ali'mlar, woyshi'llar, ma'mleketlik ha'm ja'miyetlik g'ayratkerler hu'rmet penen tilge ali'nadi'. Wolardi'n' arasi'nda:

– Shi'g'i'sta «ustadi' avval», yag'ni'y birinshi mug'allim degen maqtani'shli' atqa miyasar bolg'an grek filosofi' Platon (Aflatun);

– Bag'dadtag'i' «Baytul-hikma» («Ilimler u'yi») ha'm Xorazm Mamun akademiyasi'nda ulli' ilimiy jan'ali'qlar ashqan jetik ali'mlari'mi'z;

– Wort a'sirlerde Evropa iliminin' maqtani'shi' boli'p yesaplang'an Nikolay Kopernik, Djordano Bruno, Galileo Galiley si'yaqli' ilimpazlar;

– jurti'mi'z azatli'g'i' ha'm g'a'rezsizligi joli'nda jani'n pida' yetken Najmiddin Kubra, Jalaliddin Manguberdi, Amir Temur si'yaqli' ulli' babalari'mi'z bar.

Ma'selen, sizler tariyx, a'debiyat sabaqlari' arqali' XX a'sir basi'nda xalqi'mi'zdi'n' ilimi menen ma'deniyati'n ko'teriw, ekonomikali'q ha'm siyasiy turmi'sti' basqi'nshi'lar qol asti'nan azat yetiw joli'nda ten'siz pidayi'li'q ko'rsetken Maxmudxoja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Fitrat, Haji' Muin, Abdulla Qadiri, Sholpan, Nihoniy si'yaqli' do'retiwshilerdin' ibratli' jumi'slari' menen tani'sqansi'z. Wolar a'ziz janlari'n qa'wipke qoyi'p, woni'si'z da asi'p-tasi'p ketpegen jeke mal-mu'likin sarplap, yel-

jurt balalari' ushi'n jan'a usi'lda bilim beretug'i'n mektepler, qira'a'txanalar, teatr truppalari', gazeta ha'm jurnallar sho'lkemlestirgen. Wolardi'n' bul ha'reketi bir ta'repten, buring'i' patsha hu'kimetinin', keyninen bolsa sovet hu'kimetinin' quwdalawi'na ushi'rag'an bolsa, yekinshi ta'repten, qaran'g'i'li'q batpag'i'na batqan fanatik dindarlardi'n' qatti' qarsi'li'g'i'na duwshar bolg'an. Mine usi' awi'r sharayatqa qaramastan, xalqi'n, milletin,

woni'n' keleshegin woylap jan ku'ydirgen pidayi' babalari'mi'z wo'z jollari'nan, iygilikli maqsetlerinen artqa sheginbegen. Bul gu'resler dawami'nda wolardi'n' qanshasi' qurban boldi', tap g'a'rezsizlikke shekem ismleri jamanatli' qi'li'ndi'.

Jurtbasshi'mi'z tariyxti'n' awi'r ha'm mashaqatli' si'naqlari'nan xalqi'mi'zdi'n' aman-yesen wo'tiwinde, woni'n' wo'tmish topalan'lari' arasi'nda joq boli'p ketpey, za'lelsiz jasap kiyati'rg'ani'nda, wo'zligin, a'zeliy qa'diriyatlari'n saqlap qali'wi'nda usi' xali'qti'n' su'yegine sin'ip ketken mine usi' ma'nawiy ma'rtlik tuyg'i'si' sheshiwshi wori'n tutqani'n ayi'ri'qsha atap ko'rsetedi.

Bu'gingi ku'nde ma'mleketimizdin' barg'an sayi'n rawajlani'wi'na, ekonomikali'q qu'diretinin' arti'wi'na mu'na'sip u'les qosi'p ati'rg'an mi'n'lap ka'rxanalar, mekemeler, xojali'qlarda hadal miynet yetip, i'ri'sqi'-nesiybe jarati'p ati'rg'an millionlap watanaslari'mi'z — ata-analari'mi'z, ag'a-apalari'mi'zdi'n' jumi'slari'na Jurtbasshi'mi'z ayi'rqsha itibar qaratadi':

«Jeke wo'zim miynetkesh ha'm do'retiwshi xalqi'mi'zdi'n' wo'mirin, a'sirese qi'sti'n' qaqaman suwi'g'i' menen jazdi'n' ja'ziyrama i'ssi'si'nda da, ba'ha'r ha'm gu'zdin' jawi'n-shashi'ni' ku'nlerinde de jerden i'ri'sqi' wo'ndiriv maqsetinde ku'ndi tu'nge, tu'ndi ku'nge ulasti'ri'p miynet yetetug'i'n diyqanlari'mi'z wo'mirin shi'n ma'nisinde ma'rtlik u'lgisi, dep bilemen»¹.

Solay yeken, hu'rmetli woqi'wshi', siz benen bizin' toq ha'm abadan turmi's keshiriwimiz joli'nda miynet islep ati'rg'an bul a'ziz insanlar miynetinin' qa'dirine jetiw, wolarg'a qoldan kelgeninshe ja'rdem beriw, keleshekte alatug'i'n bilimlerimiz, ashatug'i'n jan'ali'qlari'mi'z benen wolardi'n' miynetin jen'illestiriv, na'tiyjeliligin asi'ri'w arqali' yel-jurt abadanshi'li'g'i'ni'n' ja'ne de joqari'lawi'na u'les qosi'w ha'r birimiz ushi'n ha'm pari'z, ha'm qari'z boli'p yesaplanadi'.

Prezidentimiz «Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh» kiti'bi'nda haqi'yqi'y ma'nawiy ma'rtlik iyeleri si'pati'nda u'sh watanlasi'mi'zdi'n' jumi'slari'na ayi'ri'qsha toqtap wo'tedi.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. —T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-jil, 165-bet.

Wolar – ataqli’ arxeolog ali’m, akademik Yaxyo G’ulamov, O’zbekistan xali’q shayi’rasi’ Zu’lfiyaxani’m ha’m O’zbekistan Qaharmani’, a’debiyattani’wshi’ ali’m Azat Sharafuddinovlar.

Kitapta bul pidayi’ insanlardi’n’ ma’rtligi ha’m u’lgili wo’miri, a’melge asi’rg’an salmaqli’ ilimiy-do’retiwshilik isleri shi’n kewilden ha’m a’dalatli’ ta’n ali’ng’an.

Sabag’i’mi’zdi’ usi’ kitapti’n’ «Yen’ ulli’ ma’rtlik» atamasini’ndagi’ bo’limi aqi’ri’nda keltirilgen to’mendegi a’hmiiyetli pikirdi tu’sindiriw menen tamamlaw maqsetke muwapi’q.

Jurtbasshi’mi’z bi’lay dep jazadi’: **«1999-ji’l 31-avgust sa’nesinde qolg’a kirgizilgen milliy g’a’rezsizlik – XX a’sirde xalqi’mi’z ta’repinen a’melge asi’ri’lg’an uli’ ma’nawiy ma’rtlik u’lgisi, desek, a’yne haqi’yqatli’qti’ aytqan bolami’z»¹.**

Shi’ni’nda da, ha’r bir millet, xali’q ta’g’dirinde woni’n’ ha’r qanday basqi’nshi’li’qtan azat boli’wi’nday, wo’z ta’g’dirin wo’zi biyg’a’rez belgilew huquqi’n qolg’a kirgiziwdey, du’nya xali’qlari’ arasi’nda ten’ler ishinde ten’ da’rejege iye boli’wi’ si’yaqli’, bir so’z benen aytqanda, milliy g’a’rezsizlikke yerisiw-

¹ **Islam Karimov.** Joqari’ ma’nawiyat – jen’ilmes ku’sh. –T.: «Ma’nawiyat» baspasi’, 2008-ji’l, 170-bet.

dey u'lken waqi'ya bolmag'an, bolmaydi' da. Sebebi barli'q tarawlardag'i' wo'siw-wo'zgeriw, xali'q ha'm ma'mlekettin' yerisiwi mu'mkin bolg'an barli'q tabi'slar, woni'n' ja'ha'ndegi abi'rayi'ni'n' arti'wi' mine usi' faktorg'a ti'g'i'z baylani'sli'.

Bizin' Watani'mi'z mi'sali'nda aytatug'i'n bolsaq, derlik 130 ji'l dawam yetken basqi'nshi'li'qtan toli'q azat boli'wi'mi'z, du'nya kartasi'nda O'zbekistan Respublikasi' dep atalg'an suveren ma'mlekettin' payda boli'wi'nda 1991-ji'li' 31-avgustta O'zbekistanni'n' birinshi Prezidenti Islam Karimov ta'repinen g'a'rezsizliktin' ja'riyalani'wi' shi'n ma'nisindegi tariyx'i'y waqi'ya, ulli' ma'nawiy ma'rtlik boldi'.

Soraw ha'm tapsi'rmalar:

1. Ma'nawiy ma'rtlik tu'sinigi wo'z mazmuni'nda insan shaxsi'ndag'i', is-ha'reketlerindeki qanday pazi'yelletlerdi, wo'zgesheliklerdi wo'z ishine aladi'?
2. Wo'tmishte wo'z is-ha'reketleri, ilimiy-do'retiwshilik isleri menen haqi'yqi'y ma'nawiy ma'rtlik u'lgisin ko'rsetken qaysi' shaxslardi' mi'sal keltire alasi'z?
3. Sahi'pqi'ran Amir Temurdi'n' ma'nawiy ma'rtligi nelerde ko'zge taslang'an yedi?
4. Jurtbasshi'mi'z ta'repinen O'zbekistan Qaharmani' Azat Shara-fuddinovti'n' wo'miri ha'm ilimiy-do'retiwshilik jumi'slari' ne ushi'n ma'nawiy ma'rtlik u'lgisi si'pati'nda bahalani'wi'n «Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh» kitabi'n woqi'p, bilip ali'n'.
5. Ne ushi'n 1991-ji'l 31-avgustta qolg'a kirgizilgen milliy g'a'rezsizligimizdi ulli' ma'nawiy ma'rtlik u'lgisi dep bilemiz?
6. Wo'zinin'iz jasap ati'rg'an jerde miynet ha'm do'retiwshilik penen shug'i'llani'p ati'rg'an adamlardi'n' jumi'slari'nda ma'nawiy ma'rtliktin' qanday belgileri ko'zge taslanatug'i'ni tuwrali' ayti'p berin'.

QADAG'ALAW JUMPSI'

Tapsi'rma: «**Yen' ulli' ma'rtlik**» temasi'nda referat tayarlan'.
Woni' jazi'wda to'mendegi ma'seleler boyi'nsha wo'z betin'izshe pikir ju'ritiwge ha'reket yetin':

– «Joqari' ma'nawiyat – jen'ilmes ku'sh» kitabi'nda Jurtbasshi'mi'zdi'n' bildirgen pikirleri (kitapti'n' 159–170-betleri);

– ayi'ri'qsha jag'daylarda, usi' waqi't talabi' menen ma'rtlik ha'm qaharmanli'q ko'rsetiw de insani'y ma'rtlikke mi'sal yekeni;

– Watani'mi'z tariyxi'nda a'dalat ha'm haqi'yqat, yel-jurt azatli'g'i' joli'nda wo'zin ayamastan ibratli' islerdi a'melge asi'rg'an insanalardi'n' is-ha'reketleri;

– Tumaris ha'm Shi'raq si'yaqli' milliy qaharmanlari'mi'z qa'lbindegi ma'nawiy ma'rtlik tuyg'i'si';

– ilimiy-do'retiwshilik ma'rtligi u'lgileri;

– ataqli' arxeolog, akademik Yaxyo G'ulamov, O'zbekistan xali'q shayi'rasi' Zu'lfiya, O'zbekistan Qaharmani', a'debiyat-tani'wshi' Azat Sharafuddinovlar jumi'slari'ni'n' bu'gingi jaslardi'n' du'nyag'a ko'z-qarasi'n duri's qa'liplestiriwdegi a'hmiyeti;

– O'zbekistani'mi'z g'a'rezsizlikke yerisiwinde Jurtbasshi'mi'zdi'n' ko'rsetken ma'nawiy ma'rtliginin' tariyxi'y a'hmiyeti.

ULI'WMALASTI'RI'WSHI' SABAQ

Hu'rmetli woqi'wshi'! Mine, keyingi u'sh ji'l dawami'nda siz mektebin'iz qushag'i'nda ustazlari'n'i'zdan ha'm sabaqli'qlardan «Milliy g'a'rezsizlik ideyasi' ha'm ma'nawiyat tiykarlari'» pa'ni boyi'nsha teren' bilim aldi'n'i'z. Usi' ji'llar dawami'nda tek sizin' ta'nin'iz yemes, al du'nyag'a ko'z-qarasi'n'i'z, tu'siniklerin'iz, ruwx'i'y du'nyan'i'z da wo'sti, u'lkeydi. G'a'rezsiz ma'mleketimiz ha'm xalqi'mi'zdi' ulli' keleshekke qaray bag'darlawda a'hmiyetli faktor xi'zmetin atqari'p ati'rg'an milliy ideyami'zdi'n' mazmun-mag'anasi', woni' quraytug'i'n tu'sinik ha'm principi'ler tuwrali' belgili bir ko'z-qaraslar menen ta'jiriybelerge iye boldi'n'i'z.

Alg'an bilimlerin'iz negizinde hesh bir xali'q milliy ideyasi'z, iygilikke jetelewshi ideologiyasi'z jasawi' da, rawajlani'wi' da mu'mkin yemesligine isenim payda yettin'iz.

Wo'z ta'g'dirine, keleshegine biyparq qaramaytug'i'n ha'r bir xali'qti'n' wo'z ideyasi', woni' alg'a qaray shaqi'ri'p tura-tug'i'n jol ko'rsetiwshi juldi'zi' boladi'. Xalqi'mi'z Prezidentimiz Islam Karimov ta'repinen alg'a su'rilgen milliy ideyani' sanasi' ha'm qa'lbine tu'ygen halda ulli' keleshekke qaray isenimli qa'dem taslamaqta.

Usi' ji'lg'i' sabaqlar dawami'nda u'yrenge' temalari'n'i'z – milliy ideya ha'm milliy rawajlani'wi'mi'z wo'z-ara ti'g'i'z baylani'sli' yekenligi, bu'gingi du'nyani'n' quramali' ideologiyali'q ko'rinisi, zi'yanli'li'g'i' jag'i'nan yadro poligonlari'nan da ku'shli'rek bolg'an ideologiyali'q poligonlarda ju'rgizilip ati'rg'an gu'resler tuwrali' pikirler sizdi biyparq qaldi'rmag'an bolsa kerek. Usi' gu'reste u'lken a'hmiyetke iye bolg'an ideyali'q bosli'qqa jol qoymaw, jaslar sanasi' menen qa'lbinde ideologiyali'q immunitetti, qi'rag'i'li'q ha'm sergeklik sezimlerin ku'sheytiwde sizin' de belsene qatnasi'wi'n'i'z kerekligin an'lag'an

shi'g'arsi'z. Buni'n' ushi'n insan qa'lbinde muqa'ddes Watani'na, ana tiline muhabbat, milliy ha'm uluwma insani'y qa'diriyatlarg'a hu'rmet, hadal miynet yetip, abadan jasawg'a umti'li'w tuyg'i'lari' qa'liplesiwi lazi'm yekenligin de jaqsi' tu'sinesiz. Sonday-aq, shan'araq, ma'ha'lle, awi'l si'yaqli' milliy ma'deni-yati'mi'zdi'n' a'yyemgi du'rdanalari'n asi'rap-abaylaw, material-li'q ha'm ma'nawiy turmi'sti' wo'z-ara uyg'i'nlasti'ri'p rawajlandi'ri'w ha'zirgi ku'nde qanshelli u'lken a'hmiyetke iye yekenligi tuwrali' da belgili bir tu'siniklerge iye boldi'n'i'z.

Jurtbasshi'mi'z wo'zinin' «Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh» kitabi'ni'n' Juwmaqlaw bo'liminde to'mendegi a'hmiyetli ma'selege itibari'mi'zdi' qaratadi':

«Ma'nawiy joqari'lawg'a yerisiw — bul bir ji'lli'q yaki bes-alti' ji'lli'q jumi's yemes. Xali'q, millet wo'z milliy ma'nawiyati'n ji'llar, a'sirler dawami'nda jetilistirip, bayi'ti'p baradi'. Sebebi ma'nawiyat qati'p qalg'an qag'i'ydalar ji'yi'ndi'si' yemes, kerisinshe, mudami' ha'rekettegi u'zliksiz process boli'p, progress dawam yeter yeken, woni'n' jedelli pa'ti sebepli ma'nawiy turmi's aldi'na qoyi'latug'i'n talaplar da u'zliksiz payda bola beredi»¹.

Tap ma'nawiyat si'yaqli', milliy ideya da zaman talaplari'nan kelip shi'g'i'p, u'zliksiz jetilisip, bayi'p bari'wi' ta'biyiy. Bunnan shi'g'atug'i'n juwmaq sonnan ibarat, sizin' milliy ideya ha'm ma'nawiyat haqqi'ndag'i' bilim ha'm tu'siniklerin'iz, ta'jiriye ha'm ko'nlikpelerin'iz de usi'g'an sa'ykes wo'sip, rawajlani'p bari'wi' lazi'm. Yen' a'hmiyetlisi, siz janajan yelimizde, pu'tkil du'nya ko'leminde ju'z berip ati'rg'an a'hmiyetli waqi'yalardan, wo'zgerislerden wo'z waqti'nda xabardar boli'wi'n'i'z, usi' waqi'ya-ha'diyseler ko'pshilik qatari' sizin' de turmi'si'n'i'zg'a, ta'g'dirin'izge tiyisli yekenligin teren' tu'siniwin'iz kerek. Sebebi bul jurtti'n', usi' muqa'ddes Watanni'n' yerten'gi iyeleri, woni'n' ulli' keleshegin jarati'wshi'lar qatari'nda sizin' de juwapkerli worni'n'i'z bar. 1991-ji'li' qolg'a kirgizilgen g'a'rezsizlikti ko'z qarashi'g'i'nday asi'raw, ma'mleketimizdi du'nyani'n' yen' aldi'n'g'i' ma'mleketleri qatari'na ali'p shi'g'i'w ha'r birimizden haqi'yqi'y pidayi'li'qti', usi' jurt, usi' Watan dep jasawday joqari' sanali'li'qti' talap yetedi.

¹ **Islam Karimov.** Joqari' ma'nawiyat — jen'ilmes ku'sh. —T.: «Ma'nawiyat» baspasi', 2008-ji'l, 171-bet.

Jurtbashi'mi'z Islam Karimov O'zbekistan Respublikasi' g'a'rezsizliginin' jigirma u'sh ji'lli'g'i'na bag'i'shlang'an saltnatli' ma'resimdegi qutli'qlaw so'zinde, soni'n' ishinde, to'mendegilerdi atap ko'rsetti:

«Materialli'q ko'z-qarastan alg'anda biz yen' rawajlan-g'an ma'mleketlerden yeke keyinirekte shi'g'armi'z. Biraq biz wo'z joli'mi'zdi' tan'ladi'q ha'm bul joldan qaytpastan, qatan' isenim menen ayta alami'z: materialli'q ko'z-qarastan da bul shekti a'lbeste iyeleymiz, lekin ma'nawiy ko'z-qarastan alg'anda, yen' jen'ilmes ku'shtin' wo'zi ne? Joqari' ma'nawiyatli' xali'q yemes pe? Wo'zin'iz ayti'n', bunday xali'qti' jen'ip bola ma?»¹.

Shi'ni'nda da, wo'z ku'shi ha'm mu'mkinshiliklerine su'yengen, wo'zinin' janlandi'ri'wshi', do'retiwshilikke shaqi'ri'wshi' milliy ideyasi' menen ideologiyasi'na iye, milliy ma'nawiyati'n u'zliksiz jetilistirip barati'rg'an xali'qti' du'nyadag'i' hesh bir ku'sh jen'e almaydi'.

Sizler – a'ziz perzentlerimizge tilegimiz de wo'mirdin' usi' ulli' shi'nli'g'i'nan kelip shi'g'adi': milliy ideyaday iygilikli ideya, milliy ma'nawiyattay ulli' miyras sizge mudami' ku'sh-quwat bag'i'shlap, iygilikli islerge ruwxlandi'ri'p tursi'n.

¹ «Xalq so'zi» gazetasi', 2014-yil 1-sentabr.

MAZMUNI'

I bap. G'a'rezsizlik ha'm ideya	3
Yen' ulli' maqset	3
Milliy ideya ha'm rawajlani'w	9
Du'nyani'n' ideologiyali'q ko'rinishi	15
Ideologiyali'q poligon	22
<i>Qadag'alaw jumi'si'</i>	27
II bap. Milliy ideya ha'm ba'rkamal a'wlad	28
Ideyali'q bosli'q	28
Ideologiyali'q immunitet	34
Ana tili – millet ruwxii'	40
Milliy ha'm uluwma insani'y qa'diriyatlar uyg'i'nli'g'i'	46
Rawajlani'w di'n' o'zbek modeli ha'm woni'n' a'hmiyeti	51
<i>Qadag'alaw jumi'si'</i>	57
<i>A'meliy sabaq.</i> Bu'gingi reformalar haqqi'nda sa'wbet	58
III bap. Ma'nawiyatti'n' bekkem tayani'shlari'	62
Ma'nawiyat qorg'ani'	62
Milliy qa'diriyatlar ma'kani'	74
<i>Qadag'alaw jumi'si'</i>	85
Ta'lim ha'm ta'rbiyani'n' uyg'i'nli'g'i'	86
Ma'nawiyatga qa'wip – wo'zligimizge qa'wip	93
IV bap. Yen' ulli' ma'rtlik	105
Ma'nawiy ha'm materialli'q turmi's uyg'i'nli'g'i'	105
<i>A'meliy sabaq.</i> Materialli'q ha'm ma'nawiy turmi's uyg'i'nli'g'i'	113
Hadal miynet – ma'nawiy rawajlani'w girewi	115
Ma'nawiy ma'rtlik	124
<i>Qadag'alaw jumi'si'</i>	130
Uli'wmalasti'ri'wshi' sabaq	131

O'quv nashri

OYNISA MUSURMONOVA, MURTAZO QARSHIBOYEV,
RAHMON QO'CHQOROV

**MILLIY ISTIQLOL G'OYASI VA
MA'NAVIYAT ASOSLARI**

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
9-sinflari uchun o'quv qo'llanmasi**

(Qoraqalpoq tilida)

To'ldirilgan va qayta ishlangan 4-nashri

Toshkent «Ma'naviyat» 2015

Awdarg'an *A. Alniyazov*

Redaktor *A. Alniyazov*

Xudojnik *S. Soin*

Korrektor *A. Alniyazov*

Kompyuterde tayarlawchi' *Sh. Sohibov*

Licenziya AI №189, 2011-ji'li' 10-mayda berilgen. Basi'wg'a 14.06.2015-ji'li' ruqsat yetildi. Pishimi 60×90^{1/16}. Tayms garniturası'. Ofset baspa usuli'nda basi'ldi'. Sha'rtli baspa tabaq 8,5. Baspa tabag'i' 7,62. Tiraj 8669 nusqa. Buyi'rtpa №3869.

«Ma'naviyat» baspasi'. Tashkent, Taraqqiyot 2-berkko'she, 2-u'y. Sha'rtnama 59-15.

«SHARQ» baspa-poligrafiya akcionerlik kompaniyasi'nda basi'p shi'g'ari'ldi'.
Tashkent, 100000, Buyuk Turan ko'shesi, 41-u'y. 2015.

Sabaqli'qti'n' jag'dayi'n ko'rsetetug'i'n keste

N	Woqi'wshi'ni'n' ati', familiyasi'	Woqi'w ji'li'	Sabaqli'qti'n' ali'ng'andag'i' jag'dayi'	Klass basshi'si'ni'n' qoli'	Sabaqli'qti'n' tapsi'ri'lg'an-dag'i' jag'dayi'	Klass basshi'si'ni'n' qoli'
1						
2						
3						
4						
5						

Sababli'q woqi'w ji'li' aqi'ri'nda qaytari'p ali'ng'anda joqari'dag'i' keste klass basshi'lari' ta'repinen to'mendegi bahalaw wo'lsheplerine tiykarlani'p tolti'ri'ladi'

Jan'a	Sabaqli'qti'n' birinshi ret paydalani'wg'a beri'lgendegi jag'dayi'
Jaqsi'	Muqabasi' pu'tin, sabaqli'qti'n' tiykar'i' bo'liminen aji'ralmag'an. Barli'q betleri bar. Ji'rti'lmag'an, betleri almasti'ri'lmag'an, betlerinde jazi'w ha'm si'zi'qlar joq.
Qanaatlanarli'	Muqaba jelingen, bir qansha si'zi'li'p, shetleri qayri'lg'an, sabaqli'qti'n' tiykar'i' bo'liminen ali'ni'p qali'w jag'dayi' bar, paydalani'wshi' ta'repinen qanaatlanarli' qal'pine keltirilgen. Ali'ng'an betleri jelimlengen, ayi'ri'm betlerine si'zi'lg'an.
Qanaatlanarsi'z	Muqabag'a si'zi'lg'an, ji'rti'lg'an, tiykar'i' bo'liminen aji'ralg'an yamasa pu'tkilley joq, qanaatlanarsi'z won'lang'an. Betleri ji'rti'lg'an, betleri toli'q emes, si'zi'p, boyap taslang'an. Sababli'qti' tiklew mu'mkin emes.